www.drpathan.com
Page # 341

هن صاحب سنه ١٩١٩ع ۾ وفات ڪئي.

الفل صاحب جي شعر ۾ ظرافت ۽ مذاق آهي. انگريزي تهذيب کان متاثر ٿيل مسلمانن تي طنز ڪندي شاعر ائين چوي ٿو:

مرد ٿيا مڪار چو ڪهڙي پيهم،
ڪي زنون ٿيون خوار چو ڪهڙي پيهم،
جاڪٽ پتلون پايو دوستو،
جي ٿيو سرڪار چو ڪهڙي پيهم،
جنهن مٽايو وضع پنهنجي کئي ادا،
سو ٿيو ناڪار، چو ڪهڙي پيهم،
فخر جي حاصل ڪيو سيني مٿان،
ٿيو ولايت تيار، چو ڪهڙي پيهم!

جن سنڌين انگريزي تهذيب جي پيروي ڪئي انهن تي مذاق ڪندي شاعر چوي ٿو:

پي براندي خوب کائو پيا ڏڪا،
بر سر بازار، چو ڪهڙي پيهم،
جي گهڻو سڏجو سياڻا تان ٿيو
دين کان بيزار، چو ڪهڙي پيهم.

ڪي سنڌي مغربي خيالن کان ايترو نه متاثر ٿيا جو هو سنڌيت کي وساري ويٺا انهن جي زباني پيش ڪندي شاعر چوي ٿو:

ڇا اسان کي اوهين سمجهو ٿا نه سنڌي آهيون،
خاص لنڊن سان آهي ناتو ۽ نيش پنهنجو،

طنز ۽ ظرافت بلبل جي شعر جي خاص خوبي آهي.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

والهڏنو فقير: ميان واليڏنو فقير عيسوي اڻويهين صديءَ ۾ شڪارپور ۾ ميان الهورايو جي گهر تولد ٿيو. اُتي ئي هن عربي ۽ فارسي پڙهي. هن علم جفر ۽ علم نجوم جو به مطالع ڪيو. زميندارِي سندس اباڻو ورثو هو ۽ پوءِ نيڪيدار به ٿي رهيو. تن دولت خيرات جي ڪم ۾ خرچ ڪندو هو ۽ ساڻ ساڻ ذاتيءَ جي بندگي به ڪندو هو. هن صاحب سنڌي ۽ فارسيءَ ۾ ڪلام چيو آهي. سندس غزل جا بند پيش آهن:

وڏو ٿم آسرو دل کي اگهڙ مدهنجي پرين ايندا،
دلاسو دل ڏتاريل کي ڏسڻ سان ئي اچي ڏيندا،
وسن ٿا ميڻهن محبت جا وهن ٿا نارنيڻن ڪون،
اُٿاري هن اُجايل کــي پيالو پــر پياريندا.

واليڏني صاحب جو شعر سليس ۽ فصيح آهـي. هن صاحب ڪافيون به چيون آهن. ڪافيءَ جون مصراعون پيش آهن:

جام لماچي ميرِ منا مون آهيان عيبن هاڻي،
پاڻي پوئي سام سما، توکي پرڻي هيءَ نماڻي،
لائق پاسي جام نهاري، موڳي محض اياڻي،
ڪيڙي مير ميرياڻي نت هئي اصل نه مهاڻي.

Gul Hayat Institute

مولوي الله بخش ابوجهو: مولوي الله بخش ابوجهو اُڻويهين صديءَ جي وچ ڌاري محمد شاهه جــي گهر تولد ٿيو. سندس حافظو ڏاڍو تيز هوندوهو. هن عربي فارسيءَ جو چڱو مطالع ڪيو. ڪراچيءَ ۾ فارسي جو اُستاد مقرر ٿيو. مسلمانن جـي سياسي ۽ تعليمي حالتن جي سڌارڻ ۾ پاڻ پتوڙيائين. سنه ۱۹۰۱ع ڌاري هن صاحب وفات ڪئي. هن صاحب کي شعر و شاعريءَ جـو شوق هـو. سندس شاعري تصنيف 'مسدس ابوجهو' قابل ذڪر

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

آهي . ان مسدس ذريعي شاعر هندو مسلم ساڃهه جو نمونو ڏنو آهي :

پهرين دين اسلام هت حڪمران هو،
وڏو ڀـاڱو هندو ۽ نمبو مسلمان هو،
وڏي جـو نمبو ڀاڱو وڏو قدردان هو،
وڏو پڻ ننڍي لي سدا سر فشان هو،
جا ڀورارڻي ۾ آهه اجـا رسم جائي،
هندو ۽ مسلمان آهـن مٿر ڀـائي .

ابوجهي صاحب جي شعر ۾ سلاست ۽ رواني آهي.

صوفي آسورام : صوفي آسورام اسو مهني جي ٢١ تاريخ وڪرم سنمت ١٩١٠ برابر سنه ١٨٥٥ع ۾ هالا پراڻا ۾ ڄائو هو. صاحب عربي ۽ فارسيءَ جو عالم هو. سڪولي تعليم وٺڻ وقت هو سيد فقير علي شاهه وٽ ايندو ويندو هو ۽ ڪانئوس طب ۽ نبض شناسي سکندو هو. هن ذاوهڪ گرنٿن جو اڀياس به ڪيو ۽ تصوف بابت ڪي ڪتاب پڻ پڙهيا. سيد فقير علي شاهه ۽ ٻين درويشن جي صحبت سبب هن جو لاڙو روحاني راهه طرف ٿيو. مائٽن کيس شادي ڪرائي مگر تنهن هوندي به هُو روحاني راهه ۾ وڌندو رهيو. حيدرآباد سنڌ مان ماستريءَ جو امتحان پاس ڪري هو نصرپور ۾ ماستر مقرر ٿيو. جهوڪ شريف جي صوفي درويشن ۽ مصري شاهه مان هـن صاحب روحاني فيض حاصل ڪيو. سائين آسورام روحاني رنگ ۾ رچي راس ٿيو. سنڌ جي مهان مورلي سوامي ٽيڪمدرام مهاراڄ پـڻ کين پنهنجو ستگرو سويڪار ڪيو. ٻرڌي شرڌا وچـان کين 'ڏاڍا آسورام' ڪري سڏيندا هئا . هـن سڀن کي پرڀوءَ جـي راهه ۾ چڪيو. گهر گرهست ۾ رهي مهان پد پراپت ڪيو.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

سنڌ آسورام پنهنجي دور جو عالم فاضل شاعر هو. هن سنڌي ۽ فارسيءَ ۾ ڪلام چيو آهي. هـي صاحب ويدانت جي ويچارڌارا کان به واقف هو ته تصوف جي فلاسافي کان به واقف هو. انڪري سندس ڪلام ۾ ويدانت جا ويچار به آهن ته تصوف جي فيلسوفي به آهي. فارسيءَ ۾ 'ديوان آسو' ۽ سنڌيءَ ۾ 'ديوان آسو' 'رسالو آسو' ۽ 'لوازم غنچه' سندس تصنيفون قابل ذڪر آهن. سندس شعر جي اها خوبي آهي جو مضمون موجب هن ٻوليءَ جو استعمال ڪيو آهي.

شري آسورام علم عروض جو به ماهر هو ته ٻارهن راڳ راڳڻين جي به ڪيس ڄاڻ هئي. هن صاحب غزل به لکيا آهن ته بيت به چيا آهن. سندس ڪلام ۾ موسيقي ۽ مٺاڻ آهي. سهل سائين ۽ ٻين صوفي شاعرن جو اثر مٿس ظاهر آهي:

دين ڪفر سڀ ڇوڙ سياڻا،
صاحب سڀ تـي نيارا.

سائين آسورام صوفي شاهه عنايت جي ثنا ڳائيندي پنهنجي احسانمنديءَ جو اظهار ڪري ٿو:

رکيو شاهه عنايت الله هادي سنڌ ٿي همت،
اڏائـو آڪـاس ۾ جهنڊو رونـقي رت،
ملي وڏي وت، آسوءَ کـي احسان سمان.

سائين آسورام 'وحدت الوجود' جو خيال پيش ڪندي چوي ٿو:

الڪ الله هڪڙو ئي آهي سو قادر ڪلتارا،
ٻاڻ ۾ ٻاڻ کي ڏس پيهي ڪولي اندر جا تارا.
هر جا حاضر آهي ڏس تون 'ونحن اقرب' اشارا،
باقي الا نهن پاڻ ڦاٽي ڪيا فاني جڳ سارا.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

ڪوي آسورام روحاني راهه جي راهيگر کي صلاح ڏيندي
چوي ٿو:

جي پائين ملان محب کي نه من ۾ رک محبت،
من پڙ، چت، اهنڪار ڇڏي ناداني نخوت،
خناس، نفس، شيطان جي لڳي قلب ۾ ڪالمت،
نفس اماره جي من مان وڃائج وسعت،
چار ساڌن گيان سين سچي سک صحبت،

ڪوي آسورام پنهنجي ڪوتا ذريعي روحاني راز سليا آهن.
اگياني جيو جڙ کي ڇڏي ٿاريءَ کي پڪڙي ٿو، مالڪ کي ڇڏي
مايا سان ناتو جوڙي ٿو! ڏاڍيءَ ڪان سواء پيون سڀ ڳالهيون
اجايون آهن:

مول ڇڏي جو پڪڙي ٿاري، تنهن جي سڌ بڌ گم ٿئي ساري،
ڏاڍي نه سوجهي پتر کي پوڄي، اندر تنهن جي انڌاري.
'الف' بنا پيا اکر اجايا، آسو ست سا آهي ساري.
جن پڳوان جي شرڻ ورتي آهي تن کي لهر نڪي لوڏو:
پو نه پولو آهه آسو جن پڄي پڳوان ڪيو.

ديهه لاءِ پيڙيءَ جو پرتيڪ پريوگ ڪندي ڪوي چوي ٿو:
پل پيڙيءَ ڇڏيو ڏنگو پيس ڏنگو،
آلات الڙيءَ آسو چوي ديرا ٿيو ديانگو،
شال ۾ ٿئي ونگو - قرهو هن قتل جو.

ساڌڪ کي صلاح ڏيندي ڪوي چوي ٿو:
آسو قلب اُجارج سچ سان پيا ڪر دور خسارا،
'لا' جو ترهو ڪڍ تون سنگي پيا ناهن ڪي چارا.
ملڪ گيري ٿا چون شيرين زبان،
پاپري ڪانڊي ڪندي جنّن ڪيم چمچ.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 346

فقير محمد محسن 'بيڪس': فقير محمد محسن 'بيڪس' صاحب جي ولادت سنه ١٨٥٩ع ڌاري سڳوري بيدل سائينءَ جي گهر روهڙيءَ سنڌ ۾ ٿي. بيدل سائين ئي کيس تعليم تربيت ڏني. والد جي صوفياڻي طبيعت جو اثر بيڪس سائينءَ تي پيو. فرزند والد مان ئي روحاني فيض حاصل ڪيو. بيڪس سائين اڃا چوڏهن ورهين جو هو جو بيدل سائين وڃي واليءَ سان وصال ڪيو. بيڪس تي مجازي عشق جو رنگ چڙهيو. هو هڪ هندو ڇوڪري ڪنڍي تي مشتاق ٿي پيو. ان جي ديدار کان سواءِ هن کي ڪنهن به ڳالهه مان لطف نه ايندو هو. آخرڪار ڪنڍي جي عزيزن ڪنڍي کي جيڪب آباد اماڻي ڇڏيو. ان جي فراق ۾ بيڪس فقير سوز و درد وارو ڪلام چيو. هيڏانهن جيڪب آباد ۾ ڪنڍي جي طبيعت تمام ناساز ٿي پئي. لاچار سندس عزيزن کيس روهڙيءَ ۾ واپس آندو. روهڙيءَ ۾ ايندي ئي ڪنڍيو باغ بهار ٿي پيو. بيڪس سائين هڪ ٻئي جوان هيري تي به هرک هاريو. شاعر کيس مخاطب ٿيندي چوي ٿو:

هيرا سدا تون هرڌڙن جيءَ جا جيارا جاني،
هڪ دم نه ڌار ٿي تون اي ماه بدر ثاني.

بيڪس پنهنجي والد بيدل سائينءَ کي ئي مرشد ڪري مڃيو آهي. هو مرشد کي التجا ڪندي آکي ٿو:

منهنجا پير مرشد شهنشاهه بيدل،
هي بيڪس بيوس پرتو ئي پاڪل،
عمر پاڇهه پنهنجي مان گونڌر گذاري.

......

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

بادشاهه بيدل ڪريو ڪا پلائي،
سنڌ عشق وحدت ڪريو ڪا عطائي.

بيڪس سائين شادي ڪئي هئي مگر ڪيس اولاد ڪونه ٿيو. ٢٢ ورهين جي ڄمار ۾ ڀر جوانيءَ ۾ سنه ١٨٨٢ع ۾ هن صاحب وڃي واليءَ سان وصال ڪيو.

فقير بيڪس ننڍي عمر ۾ باڪمال شعر چيو آهي. هن صاحب سنڌي ۽ سرائڪي، پارسيءَ ۾ ڪلام چيو آهي. سندس شعر جو موضوع محبت ۽ حسن آهي. سندس ڪلام ۾ موسيقي ۽ مٺاج آهي. بيڪس کي فراق جو شاعر سڏجي ته ان ۾ وڌاءُ ڪين آهي:

عاشق کن آهون، قوڙائي فراق جون،
درد سنڌيون دانهون، شال ٻون کن قريب جي.

شاعر جانب جي جدائيءَ ۾ دل سوز آلاپ آلاپي ٿو:

ماريس وڇوڙي ور نون، جيءَ جا جيارا جلدي.
شب روز انتظاري، ڪئي ٻرهه بيڙاري،
لڪ لڪ ڪريان ٿي زاري، دل جي دوا ڪا ملندي،
ڪوڪان ڪريان پڪاريان، پانڌيان ٿي پاڪاريان،
توکي اکين وهاريان، ڪنهن کي نه سور سلندي.

فقير بيڪس کي شروع ۾ مجازي عشق جي ميخ لڳي. حسينن جي حسن کيس حيران ڪيو. شاعر معشوق جي اکڙين جو ذڪر ڪمدي چوي ٿو:

خوني خماري چشمان چڱن ٿيون،
ڏسڻ سان عاشق نه ڪيئي ڪهن ٿيون.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

اهي ناز پرور ديون نازڪ نماڻيون،
عاشق کُهڻ لِيءِ شاهد سماڻيون،
لڪا تير مڙگن جا بيشڪ هڻن ٿيون.

شاعر ٻيڪس مجازي عشق جي راهه لــي هلندي حقيقي عشق جي منزل تي پهتو. هن سالڪ کي صلاح ڏيندي چيو:

مجازي مام اوکي ٿي، جسو جيءَ پانهنجو گهورين،
ڏسي تون تاب تيزايون متان منهن يار کان موڙين.
ڏاڍي ٿي عشق جي آتش سڃاڻي وات تون ووڙين،
منا محبوب دل پاهڻ تمن جي جاءِ جيءَ جوڙين.

شاعر ٻيڪس پنهنجي معشوقن لاءِ ڪيڏو نه ٻيقرار هو. پر آخر هن محسوس ڪيو ته پرين پري ڪين آهي:

ساهڻون ويجهو سپرين، پريــن ناهه پري،
جنهن ريءَ ڪيم سري، ساعت هڪڙي ساهه کي.

......

پنهون ناهه پــري، ويجهو وسي سپرين،
جي کو ڏيان ڏري، ته ڪوهيارو قريب آهه.

پاڻ وڃائڻ سان ئي پنهنجي سچي روپ جي پروڙ پوندي. انهيءَ ڪري شاعر سالڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

پاڻ نــه ڪٽج پاڻ سان، پــاڻ سڃاڻج پاڻ،
آ، ساجن توهي ساڻ، تون ڳولهين ٻئي طرف.

جڏهن سالڪ تي محبت جي مستي طاري ٿئي ٿــي تڏهن نه سندس سياڻپ نڪي علم جو زور هلي ٿــو، نه وري هو ڪنهن ڌرم ـ مذهب جي پابندين ۾ ٻڌل رهي ٿو:

عقل علم دين مذهب ـ تنهن ڪيو سڀ ناس.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

......

Gul Hayat Institute

چڙيائون سڀ سانگ، ڪيڏا ڪوهه نماز کي،
جيڏانهن عالم آسرو، ڏيڏانهن ڪن نه لانگ،
ڏکي ڏِرن ڪلمون، ڏکي ڏيڏن ٻانگ،
لاهوتي اي لانگ، عدم ڪون اڳي ويا.

شاعر پيڪس پنهنجي اندر جو انيو پيش ڪندي روحاني راهگير کي صلاح ڏئي ٿو:

هن هن ٻنهي ڪون وياسين، ڀِڪي پرت جي پياسين،
هي ٻار درد غم جا، چوٽي سر مٿي چاياسين،
چستيءَ جي چوٽ هڻڻ لون، هستيءَ جي اوت پيچ لون،
مستيءَ جي ڳوٽ ڪڻ لون، سوريءَ جي سر هلياسين.

پيڪس سائينءَ جي شعر ۾ سلاست ۽ رواني آهي.

سوامي گنگارام:

سوامي گنگارام جو جنم ١٨٦٠ع ڌاري چڪ تعلق سکر سنڌ ۾ شري ٻاونداس جي گهر ٿيو. سنڌس ماتا جو نالو آگڻبائي هو. ننڍڻ ۾ شري گنگارام کي دڪان تي وهاريو: مگر سنڌس ذهني ۾ ڏيان ڪين لڳندو هو. پرپات جو آئي پريوءَ جو نام ڳائيندو هو. جڏهن عمر ۾ وڏو ٿيو تڏهن نام جي راهه ۾ وڌيڪ وڌيو. هو روز شام جو دڪان تي ستسنگ پڻ ڪندو هو، جتي ڪيترا پريمي سنڌس ستسنگ ٻڌڻ ايندا هئا.

ماتا پتا جي گهڻي زور ڀار سبب هن وواهه ڪيو. سنڌس ڌرمپتنيءَ جو نالو ڌرمي ٻائي هو. شري گنگارام کي ٽي پٽ ڄاوا شري گنگارام جو نصيب ڪليو جو هڪ سنت چانڊورام ڀاولپور وارو ڪيس گرو روپ ۾ پراپت ٿيو. شري گنگارام ڏاڍي شرڌا ۽ لڳن سان گروءَ جي سيوا ڪندو هو. گروءَ جي سنگ ۾ سنڌس

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 350

آندريان آڪ ڪلي، دنيوي ڏنڊي ڏاڙيءَ جو لباڳ ڪري سالين جي سمريا جو سچو ڏنڊو اختيار ڪيائين. شري گنگارام گروءَ کي ارڙنا ڪندي چيو:-

چڏي سڀ ڏنڊو - لڳس لڌهنجي ڏيــان ۾،
ڪرپا ڪري قلوب مون-ڪي سنسي جو سڌڏو.
غاڦت جـي غـــار ۾ متان ڪري ٿيان ڳنڊو،
آهيان اصل اَنڌو-گنگارام ساوڌان ڪر تون سيگهه ۾.

سوامي گنگارام ڪيترو وقت مون ۾ ايڪانت ۾ گذاريندو هو، صرف رات جي وقت ٻرهمين سان گيان گوشٽي ڪندو هـــو. ١٩٥٠ع ۾ هڪ ڏينهن سوامي گنگارام گهوڙي گاڏيءَ تي چڙهي سکر طرف روانو ٿيو، ٻوپان ٻريمي ٻگا ٻر سوامي گنگارام صاحب غيب ۾ غائب ٿي ويو.

سوامي گنگارام هڪ سچو سادڪ هو، سادڪ مان سنت ٿيو. ٻڪتي سادنا جي ٻت تي ٻدڻ ڪندي جي ويچار هن جي مـن ۾ پيدا ٿيا ٽن کي هن صاحب سلوڪن ۽ ٻچنن جي روپ ۾ ٻيش ڪيو آهي. سندس ٻدن مان ٻتو ٻوي ٿـو ته هن کي راڳ ودپا جي ٻڻ ڄاڻ هئي، سر آساب سر ٻرڀاتي ۽ سر ٻيروي هن جـون ٻريه راڳڻيون هيون. سندس ڪاوي ۾ سنگيتاٽمڪتا آهـي، رس آهي ۽ جيون جي انڀوتي آهي. سندس ٻچنن جـو سنگره آهي "سدابهار گل" ۽ سلوڪن جو سنگره آهي "سوامي گنگارام جا سلوڪ" انهن ٻستڪن ۾ ٻيش ڪيل سوامي گنگارام جي ٻاڻي جي اڀياس مان معلوم ٿئي ٿو ته سوامي گنگارام لـي سنڌ جي ويدانتي سرمور ڪوي سـامي جو ڪافي اَثــر آهي. ڪاويه روپ جي لحاظ کان چاهي ڀاو ٻکش جي لحاظ کان هوُ صاحب سـامي صاحب جي ٻرمپرا جـو ڪوي آهي، ڪٿي ڪٿي شبداولي ۾

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ساڳي ڪم آندي آهن. هن سلوڪن سا ڳڻ هن ڪي سورٺا ۽ دوها به لکيا آهن. ٻاقي مالڪن جي گهڻت وڌائي آهي. مثال پيش آهن:

سورٺو:- سائي وڏي ذات - جيڪو پڙهن ڪري،
ذات ٿي ڏاهي ذات، گنگارام اهو غور ڪيو.

دوهو:- گنگارام دل صاف ڪر-صافين صاف ملندا،
ڪم نہ آون چترائيان-پريمين ڪيون پوندا.

سوامي گنگارام گروءَ جا ڳڻ ڳائيندي چوي ٿو تہ:

جنهن ٿي گر ديا، سو ٿي سڪي سنسار ۾،
ڪم ڪارج ٿيهڻجا-سڀيئي اُچي راس ٿيا،
ڏک ڏولا مــن جــا - مٽي سب ويــا.
اُچـــي سرن پيا - گنگارام دشمن ديهہ جا.

گروءَ جي اُنهہ ڪرپا جو اُليک ڪندي ڪوي چوي ٿو تہ:

مشڪل ٿــي آسان جنهن ڏنهن مليو ستگرو،
ميٽيائين سنسو جيءَ جـــو - ڏيئي آتم گيان،
رهيو نـــہ رتـــيءَ جيترو - اُنڌيرو اُگـيـان،
گنگارام پڳوان - آچي ساڙــي ٿيو سيگهہ ۾.

سوامي گنگارام جـي ٻاڙـيءَ ۾ سندس دارشنڪ ويچار ڏارا جو درشن ٿئي ٿو. برهم، جيو، جڳت ما يا مڪتيءَ ٻابت هن صاحب جيڪي سلوڪ يا پڙهن لکيا آهن اُنهن جو مختصر وورڻ ڪجي ٿو.

سوامي گنگارام "برهم ست جڳت مٿيا" جي تائيد ڪندي چوي ٿو تہ هي جڳت جونو آهي هڪ برهم ئي ست آهي. هڪ برهم ئي سڀني ۾ وياپڪ آهي.

جونو سب جهان - سچو صاحب هڪڙو،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 352

برهم سمت جگت مليا، سڀو سر گيان،
ايڪو الک ڀڳوان، گنگارام ساکي سروپ.
پرک پرميشور ساکسي وسي سڀ ۾.
آنڌا ڏسن ڪيڏڪي - گهوي پنهنجو ڏهر،
رڳ رڳ منجهه رمي رهيو - آد پرک امر.

جيو اگيان سبب پنهنجي آتم سروپ کي ڀلجي ويو آهي. هو پرماتما کي پاڻ کان پري سمجهي اجايو ٻاهر ڀيو ڀٽڪي. سوامي گنگارام جيو کي مخاطب ٿي چوي ٿو:

ڪاڏي ٿو ڪاهين - دلبر تنهنجي دل ۾،
جاڏي ملڻ محبوب جو - تاڏي پير نٿو پائين،
ڪستوري مرگهه ناڀ ۾، ڏس اندر لڌو لائين،
چو تو من ڀٽڪائين - گنگارام چئي گيان ري.

سوامي گنگارام جيو کي تاڪيد ڪري ٿو ته پنهنجي پر ۾ ليٿو پائي پريتم کي پس، اجايو ديوانن جيان دردر ڀٽڪي پاڻ کي خوار نه ڪر.

گنگارام پس پرينءَ کي - تون منهن مڙئي پائي،
هرو ڀرو تون حرص ۾ - ڇو پئي در وڃائين.

Gul Hayat Institute

سوامي گنگارام جيو کي جاگرت ڪندي فرمائي ٿو:

جنهنجو انگ نه آڪار - سو ٿي سروپ تنهنجو،
جيڪي ڏسين ٿو اکين سان - سو پنجن تتن جو پسار،
تون شد چيتن سک سروپ - آهين ساکي سرجنهار.

هي جيو! اگيان درشٽي ڪري تون جيو آهين، گيان درشٽي ڪري تون برهم آهين. جي تون پاڻ کي برهم مڃين ته برهم آهين ۽ جي جيو مڃين ته جيو آهين. اهو سڀو دارومدار تنهنجي

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 353

ويچار ڌارا ئي آهي. ساڪي چيتن نہ هڪ ئي آهي.

لون ئي برهم لون ئي جيءُ - لو سواءِ نہ ٻيو،
برهم مڃين نہ برهم آهين-جيءُ مڃين نہ جيءُ،
ساڪي ٻنهي جو هڪڙو - ٻولي ٻـڌي هيءُ،
جنهن کي نشچو نيمهن گنگارام سمجهي سار کي.

مايا ٻنهجي ٻن ٻن روپن دواران ماڻهن کي ڀنڀلائي ڇڏيو آهي.

قندريءُ قاسائي - ٻـڌا جيءَ جهان جـا،
ٻيو فقير سڌ ساڌ کي-ئي ڌاڙن ڌڪائي،
پڙري ڇل فريب جو - ئي پـــلا پلائي،
مڙدا ڪيون ڪائي، گنگارام ڌاڙن ڌيهه کي.

سوامي گنگارام صاحب مايا کي مم جي اُيما ڏيندي چيو آهي تہ جئن مم هڏا چٽيندي آهي، تئن مايا بہ مم وانگر منش کي چٽي چٽي ختم ڪـــري ڪري. لکن ۾ ڪنهن هڪ ان مم کـــي ماريو آهي:

ورلو ڄڻ ڏٺي - هـــن ڏيڙي الا مم کـــون،
چٽي هڏ سڀن جـــا - ئي ڏنگي نت ڏٺي،
ڪنهن سورهين سنت سڇي-گنگارام ماريو مم کي.

ساڌڪ لاءِ سمرڻ ضروري آهي. ڪوي تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

سمجها صبوح پرڀات - ڀڄن ڪر ڀڳوان جـو،
جيڪي لوڪي گرن چيو - آسرُ لاءِ ايڪانت،
اجپا جاپ زبان ري - تـــار ملائي لـــات،
وائي نہ وسار وات، گنگارام جيسين آهين ديهہ ۾.

ڪوي پرام جي اهميت ٻڌائيندي چوي ٿو:

گهايو پريم پون - ڪليجهہ ڪک اڏامي ويا،
سارو ٻـــاغ ٻهار ٿيو - پـــارو اور چـــمـــن،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

محمد هاشم 'مخلص': محمد هاشم 'مخلص' سنه ١٨٦٠ع ڌاري اڳين ٺٽي ۾ حافظ حاجي 'حامد' جي گهر تولد ٿيو. هن حافظ محمد يوسف وٽ سنڌي فارسي ۽ قرآن شريف پڙهيو. محمد هاشم جو والد نالي هو جهنڪري پرڳڻي جي پروش جو پرچهو ۽ مڪتس هو. ٺهنڪري وڏيڪ پڙهائي جلدي 'خير خواه' مخزن ايڊيٽر ٿيو. سنه ١٩٠١ع ۾ حيدرآباد سنڌ مان 'الحق' اخبار شايع ٿي جنهن ۾ هي جوشيلا مضمون لکندو هو. انگريز سرڪار ملڪ ڪڙي نظر رکي جنهنڪري هي روپوش ٿي ويو. مدت بعد وطن واپس وريو. ڪجهه وقت هي ناصر جي نالي لکندو رهيو. سنه ١٩١٣ع ۾ هي سرڪاري بندشن کان آزاد ٿيو. ان بعد 'مسلمان' اخبار جاري ڪيائين. هن کي ننڍپڻ کان ئي شاعريءَ جو شوق هو. غلام محمد شاهه گدا شعر و شاعريءَ ۾ سندس سونهپ ڪئي. ٢ فيبروري ١٩٣٤ع ۾ هن وطن دوست اديب وفات ڪئي.

محمد هاشم صاحب جي شعر ۾ مجازي عشق جي جهلڪ ملي ٿي. شاعر محبوبا جي حسن جو ذڪر ڪهڙي نه سهڻي انداز ۾ پيش ڪري ٿو:

زلف ڪوليا باغ ۾ جيئن ان سراپا باغ حسن،
مار پيچان جي طرح سنبل ٿو کائي پيچ و تاب.
ڇو پڇين مونکان ٿو 'مخلص' هر گهڙي هر لحظ لون؟
ليڪ محشر سنڌي ساعت ملاقات جي رات!

محمد هاشم صاحب هڪ بي باڪ شاعر نظر اچي ٿو. هو پنهنجي دور جي پيرن ٿي بدل دب داءَ جي طنز ڪندي چوي ٿو:

پنگري ملي، افيم ملي، چرش پڻ ملي،
پنڪين ۾ سڌو لاءِ وري چرس پڻ ملي،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

آهي اسانجو ٻيو اُيو عرش جو ڏاڪــي،
آهيم پينگ، چنڊو ۽ چرش جو ڏاڪــي،

هن شاعر نوان نوان مضمون پنهنجي شعر ۾ پيش ڪيا آهن.
'پنجوالي' جي حقيقي تصوير سدس زبان ۾ پيش ڪندي شاعر
چوي ٿو:

ڏينهن جو ڇڪيون، پگا يا ٻوڙڻ ۽ ڏيکڻ،
ڏوپ ۽ گـرمــي ۾ سارو جسم ٻرياد آهه،
پنڊ آفيسون ٿين ٿان حڪم ٿئي گهر ٿي هلو،
نت نئون سر ٿي اسانجو ٿيو ستم ايجاد آهه!
گهر سڀي کي ڏيون ٻهاري ۽ ٻيا ٻرڻ ملڻيون.
هن نسوري ظلم جي ڪٿڙي نه ٿي رو داد آهه!

مخلص صاحب هڪ ترقي پسند شاعر هو جنهن جي دل ۾
مظلومن لاءِ محبت هئي. اميرن ۽ جڙتو اڳوانن ۽ پاڪنڊي پيرن لاءِ
هن کي حقارت هئي:

اُيا تهذيب جا پتلا ڳنوار آهستہ آهستہ،
اِهو دور حڪومت ٿيو ڏٺيندا جلدا ڏيل ايل ئي.

سگريٽ پيڙي تندرستي جي لحاظ کان هاڃيڪار آهن ۽ انهن
لٽهن هوندي به سگريٽن ۽ پيڙين جو واهپو وڌي ويو آهي. پياڪن
تي طنز ڪندي شاعر اها حقيقي تصوير پيش ڪري ٿو:

واہ ملڪ ۾ وڌي اچ سگريٽ پان پيڙي،
انسانيت جــو سمجهن ٿـا شان پيڙي،
پيڙي پيئڻ کي جاڻن معيار آدميت جو،
وڏماڻهپي جـو آهي گويا نشان پيڙي،
ڏاها چون ته پيڙي قاطع حيات آهـي،
جهٽ پٽ ڪري فدا ٿي هرڪنهن جي جان پيڙي!

Gul Hayat Institute

شاعر محمد هاشم صاحب پنهنجي زماني جو پنهنجي شعر ۾ پوري پوري ترجماني ڪئي آهي.

عبدالغفور همايوني مفتون : مولوي عبدالغفور همايوني مفتون اڻويهين صديءَ جي وچ ڌاري تولد ٿيو. سنڌيءَ ۾ سندس ديوان قابل ذڪر آهي. سندس غزلن ۾ خيالن جي بلندي روانِي آهي. سندس هڪ ڪافي، ڪافي مقبول ٿي. ان جي مصراع طرز ۾ پين سنڌي شاعرن پڻ قلم آزمايو. ان ڪافيءَ جون ڪي مصراعون پيش آهن :

تنهنجي زلف جي بند ڪمند وڌا زندان هزارين ماڻ نه رڳو.
١ ڪيئي اهرو تيغ شهيد ڪيا، ڪيئي ناز مريد ڪيا،
ري ناڻي ديد خريد ڪيا، سلطان هزارين ماڻ نه رڳو.
٢ اي ماه لقا محبوب مٺا، تنهنجي ناز ادا تان جان فدا،
ٿيا دامن گير امير گدا، حيران هزارين ماڻ نه رڳو.

فقير علي محمد قادري : فقير علي محمد قادري سنه ١٨٦٠ع ڌاري لاڙڪاڻي ۾ بهاءُ الدين جي گهر تولد ٿيو. شعر شاعريءَ جو شوق کيس پنهنجي ماءَ غلام محمد گدا جي صحبت ۾ پيدا ٿيو. هن ادبي رسالو 'گلدسته سنڌ' جاري ڪيو. سندس ديوان ١٩٤٠ع ۾ شايع ٿيو. سنه ١٩٤٠ع ۾ هن عالم شاعر وفات ڪئي. قادري علم عروض جو ماهر هو، انڪري فني لحاظ کان سندس شعر پڪو پختو آهي. سندس ڪلام مان سندس عاشقاڻي طبيعت جي جهلڪ ملي ٿي :

اکيون نرگس دهن غنچو تنهن جو قد سرو لب لالا،
ڦسڻ مرڪڻ گهوڙ تنهنجي ته شرمايو گلستان کي.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ناز نيڻن جي سان ماڏي، يار مرڪي جو ڏنو،
جا هئي اُميد ته منهنجي دل جي حاصل ٿي وئي.

قادري صاحب عشق جو ذڪر ڪهڙي نه عمدي نموني ڪيو آهي:

غم نه دنيا ۾ گهٽا پر عشق جو غم ٻي طرح،
آهه هن عالم ۾ ليڪن هن جو عالم ٻي طرح
عشق اختياري نه ڪڏهين ڪفر ۽ اسلام کي،
هن جو مذهب، هن جي ملت، قادري ڪم ٻي طرح.

قادري صاحب جو ڪلام فصيح ۽ سليس آهي. منجهس رواني ۽ تخيل آهي.

هدايت علي نجفي : هدايت علي نجفي سنه ١٨٦٠ع ڌاري تولد ٿيو. سندس ديوان قابل ذڪر آهي. شاعر دنيا جي تجربن ۽ آزمودن مان حقيقت شناس ٿي دنيا جي اِن ٺاهِ‌ٺوڳي جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

عيش عشرت رنج راحت وصل هجرت چار ڏينهن،
عيش اُلفت يا عداوت آهي مدت چار ڏينهن!

انسان جنهن سهڻي صورت تي مفتون ٿئي ٿو اها به فنا آهي:

يار جاني جي جواني جاوداني ڪين آهه،
محب مورت خوبصورت سرو قامت چار ڏينهن!

شاعر ٻاهرين علم کي ڇڏي سچي گيان جي حاصلات لاءِ تائيد ڪري ٿو:

علم صرف و نحو و تفسير و حديث وقف ڇڏ،
درس دل جي ۾ وهي ڪو پڙهه ڪتاب معرفت.

محمد عاقل ''عاقلي'' : محمد عاقل عاقلي سنه ١٨٦١ع ۾ ڳوٺ عاقل ۾ آخوند الله نواز جي گهر تولد ٿيو. هن سنڌي عربي

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

۽ فارسيءَ ۾ ماهر هئا. تعليم حاصل ڪري، الهڙ کاتي ۾ ڪمدار ٿيا. ڪارخانن جي مالڪن سان ڪم ڪيائون. هو صاحب سنڌي ۽ فارسيءَ ۾ ڪلام چيو آهي. هن ڪلاسيڪي عالمي ڪالي ڪانسي ڪلام ۾ استعمال ڪيو آهي. سندس غزل ۾ خيالن جي بلندي ۽ رواني آهي. پيش آهي سندس هڪ غزل جنهن مان سندس شاعراڻي قوت جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو:

شب وصل جا مختصر ٿي وئي،
جو هڪ مدت اندر گذر ٿي وئي،
لنهنجي حسن ۽ عشق منهنجي جي ڳالهه،
سڄي ملڪ ۾ مشتهر ٿي وئي،
پيئڙ عاشقن جو ٿيو آب چشم،
خورش ان جي لخت جگر ٿي وئي،
آيو عاقلي سو سڄڻ لنهنجي گهر،
دعا لنهنجي اڄ با اثر ٿي وئي.

حاجي امام بخش ’خادم‘: حاجي امام بخش ’خادم‘ سنه ١٨٦١ع ۾ محمد بچل جي اڱڻ ڪري آباد ڪيو. امام بخش اڃا ٻار هو جو سندس والد محمد بچل وفات ڪري لنهنگري امام بخش جي پرورش نانا ڪن ڪئي. آخوند قمرالدين ۽ قاضي قادربخش امام بخش کي پاڙهي پڙ ڪيو. هن فارسيءَ جا ڪيترائي بيت ياد ڪيا. حيدرآباد ٽريننگ ڪاليج مان ماستريءَ جو امتحان پاس ڪيائين ۽ ماستر مقرر ٿيو. ڪجهه مدت بعد هيڊماستر ٿيو. ١٩١٢ع امام بخش ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر مقرر ٿيو. محمد قاسم هالائي، سيد فاضل شاهه ۽ فضل محمد مائل جي صحبت ۾ شعر وشاعري جي راهه ۾ اڳتي وڌيو. سندس قابليت ۽ لياقت سبب ڪيس ڪمشنر وٽان آفرين نامو عطا ٿيو. سنه ١٩١٨ع ۾ هي رب

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

جي راهه ڏانهن رهنما رهيو. هن صاحب سنڌي ۽ فارسي ۾ ڪافي ڪتاب لکيا. هن سنڌي ۾ ٻهڙيون ناٽڪ، ”هير رانجهو“ لکيو، ان بعد حاتم طائيءَ جو قصو، چهار درويش، الف ليلا ۽ ٻيا ڪتاب لکيا. هن صاحب سنڌي شعر و شاعري سان ادب جا گهڻا پريا. سنڌي شعر و شاعري ۾ سندس ’ڪليات خادم‘ ’منصور نامو‘ مثنوي، ’ڪشف المحجوب‘ قابل ذڪر آهن. لطف الله بدوي سندس ڪليات مرتب ڪيو آهي. فارسي جو عالم ۽ مصنف هوندي به سنڌي شعر ۾ هن عربي فارسي الفاظ جو واهپو نه ڪيو آهي.

شاهه لطيف وانگر خادم صاحب به سالڪ کي صلاح ڏئي ٿو ته پرينءَ کي ٻاهر ۾ پس، هر جڳهه هر طرف هڪ خدائي موجود آهي. ٻيائيءَ کي ٻوڙ ته توکي دلبر جو ديدار ٿئي.

وڃ نه تون وڻڪار ميان ٻرجهه ٻرين سڄ ٻاهر،
الف رکج تون دل جي اندر ڇڏ ٻاهر جي ڪار،
هيڏانهن هوڏانهن آهه اهوئي نرتون نيڻ نهار،
واحد هڪڙو سمجهه صحيح ڪر، ناهي دوئي درڪار،
هوريان ڏاڍيان هل ’امام بخش‘ دور نه آهه دلدار.

شاعر خادم الله جي در تي رحم لاءِ ٻاڏائي ٿو:

آهيان آءُ بيڪس نماڻو يا خداءِ،
رحم ڪر تون پنهنجي ٿاريءَ لڳاءِ،
ڪنهنجو ٻي محتاج مالڪ ڪين ڪر،
رب منهنجا پنهنجي هلنديءَ هلاءِ،

شاعر خادم درد و فراق جي دور مان به گذريو آهي. راتيون ڏينهن معشوق جي فراق ۾ سالڪ ڳوڙها ڳاڙهي ٿو، راهون نهاري ٿو:

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 360

برا ۽ تعويذ ٺيا ڳهڻي ٿـي، رلي ڪسر جي نـــ. آهه پيٽي، ڀاڙو ڏيهن جو پچايان روئي، لڪ سنڌي راليون وڃن ليون لارا!!

شاعر خادم آشاوادي شاعر آهي هـو رنج ۾ راحت محسوس ڪري ٿو. ان ڏس ۾ سنڌس فيلسوفاڻو نڪتو نه ڪمال جو آهي. هو چوي ٿو:

درد سان اورڻ محبت ۾ دوا آ درد جي،
رنج ڪي خوش ٿي نڀائڻ ساز ڳاري آ اها.

شاعر سالڪ کي صلاح ڏئي ٿو ته انڌي ڀهر پريتم لاءِ آنسون وهائي انهن لڙڪن سان اندر اوجر ڪر.

آب اکڙين سـاڻ انـــدر ڪر صفا،
پل وهن هي نـار، دل شام و صبح.

شاعر خادم پنهنجي ڪـلام ۾ پنهنجي زماني جـــي حقيقي تصوير به کينچي آهي.

عجب دور گردش قمر ٿو ڏسان، جو جس ڪٿ ٻيا شور و شر ٿو ڏسان،
مروت ۽ نيڪي ته گم ٿي وئي، ڏهاڙي زمانو بتر ٿـو ڏسان.

ماڻهن ۾ مغروري وڌي وئي آهي. قناعت ۽ صداقت گهٽجي ويئي آهي، تنهن جو ذڪر ڪندي خادم صاحب چوي ٿو:

تمدن ڏاڍي وئي وڌي آ، پڻ فضولي، زيادهه خرچ،
ڪجهه قناعت ڪانه آهي، ناهه اڳ پوه جو سماءُ.

خود مطلبين ۽ خوشامدڙين جو ذڪر ڪندي شاعر آکي ٿو:-

منهن تي سارهه ۽ ثنا، پرپٺ ڪرڻ غيبت گـلا،
پيا ڪندا ليسين خوشامد، جيسين حاضر آ پـلاءُ،

خادم صاحب جي شعر ۾ طنز به آهي:

جت ڪبوتر ۽ هيرن هيون، اُت چيڙن جا چارا،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

کانون کانگيرا ڪيا، ڏين حلون للارا،
انهن لطمين سج لٿي، ايا مورن ۽ مارا،
هيڄ ويچارا، ويچي گوشي ۾ غمگين ٿيا.

اڄ ڪلهه جي تعليمدانن لاءِ طنز ڪندي شاعر چوي ٿو:

هي ڪتابن جو رڳو آ ڀير طوطي جان رٽڻ،
لرابيمت آ ڪانءَ پر تعليم جاري ٿو ڏسان.

خادم صاحب جي ڪلام ۾ سلاست ۽ فصاحت آهي. عروضي شاعريءَ سان گڏ هن صاحب سنڌي بيت به لکيا آهن. تجنيس حرفي ۽ تشبيهن جو به ڪٿي ڪٿي استعمال ڪيو اٿائين.

حاجي ڪرم: شاعر حاجي ڪرم لنڊ سنه ١٨٦٢ع ڌاري ڳوٺ شيخاڻيءَ ۾ تولد ٿيو. هن قرآن شريف جو پڙ مطالع ڪيو. هي صاحب پهرين شيعو هو ۽ پوءِ سني ٿيو. سنه ١٩٤٤ع ۾ وفات ڪيائين. هن صاحب مولود ۽ مداحون چيون آهن. هن مذاقي شعر به چيو آهي. سندس لکيل مداح جون ڪي مصراعون پيش آهن. ڏڻي تعاليٰ جي ثنا ڳائيندي شاعر چوي ٿو:

سارا هيان سوڍڻي، جو صاحب رب ستار،
نرمل پنهنجي نور مان نبي ڪيو نروار،
سو مير محمد ڪارڻي، ڏنهن جو ڏاتار،
سو مير محمد ڪارڻي، مانجهي مٺيادار.

فقير منٺار: فقير منٺار سنه ١٨٦٢ع ڌاري راڄڙ ڳوٺ ۾ قبول محمد جي گهر تولد ٿيو. پهرين ڪيس مجازي عشق جي چيچٽ لڳي. پوءِ هن فقيري اختيار ڪئي. سنه ١٩٢٥ع ۾ هو گذاري ويو. سندس ٽيهه اکريءَ جو بيت پيش آهي جنهن ۾ ماڻرائن جي گهڻ وڌائي آهي:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

الف لهجو آسرو آءُ اسان الهيان،
لهجي امهڙ اچڻ جي اجالي پاڻان،
ب ب ۽ طالب، ڪالهه جو شرڪس ساهيان،
پالڻهار ٻاڙي پانان، ڇمان قلم لهجي ڪولڻ مان.

نورل مست: نورل مست الڪل سنه ١٨٦٣ع ڌاري ڳوٺ
ماڻهو ڏيور جي اوسان لولا الوه هي پکرار هو ۽ سدس ڳالي
۽ مداح هو. الڪوري سدس شعر ۽ موسيقي آهي :

الف الله ۽ آس اسهر، ماڙون سان ڪچ ميلو ميڙ،
ماڙون مدهجا مدهو ماڙ، ناءُ ڏٺيءَ جي عمر اماڻ،
ساهه سڪي او سانگيءَ ڪاڻ.

لهجس حرفيءَ جو ۽ سهڻو استعمال ٿيل آهي.

لعل بخش جت: لعل بخش جت سنه ١٨٦٤ع ڌاري ملڪن
جي ڳوٺ ۾ ڄائو ۽ پوءِ بدين ۾ اچي رهيو هو. صاحب تعويذات
جي علم ۾ ڏاڍو ماهر هو. هن کي مولود ۽ مداحن لکڻ جو شوق
هولدو هو. هي درويش دل سنه ١٩٣٤ع ۾ گذر ڪري ويو. سدس
شعر ۾ رواني ۽ سلاست آهي. سدس مداح جون ڪي مصراعون
پيش آهن.

ساراهيان سچو ڌڻي، جو صاحب رب ستار،
قادر جي قدرت جو، ڪونهي انت شمار،
سوال هن سائل جو، اوناڻي آڌار،
قادر قسمت ڪارڻين مدد، موچار،
ڏسان شال اکين سان ڇوڪا چارڻي يار،
حسن مير حسن جو، ڏيکيان شل ديدار،
ڇمڻ مارڻي ڇڏائي پڌمان، ڪرم ڪئي ڪلتار،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

تنهن فضل ڪر فقير سان، مهائي موچار،
شاعر ڪين آهيان، پر عاصي اميدوار.

لعل بخش شاعر هتڙ جي هام ڪونه. ٿو هڻي، هو ته پاڻ کي گنهگارن جي قطار ۾ ڳڻي ٿو مگر ڪيس حسن حسين جي ديدار جي پياس آهي. اُن پياس وچان هُو شعر چوي ٿو.

علي مرادخان 'عاصي': علي مراد خان عاصي ڳوٺ ابڙي تعلقي ڳڙهي ياسين ۾ تولد ٿيو. سندس شعر جو مجموعو گلشن بهار شايع ٿيو آهي جنهن ۾ هن جا غزل ۽ ڪافيون ڏنل آهن. شاعر ڏاڍي جي صفت ڳائيندي عرض ڪري ٿو:

اي پِلا! تون بيڪسن جو پرجهلو آهين سدا،
بيوسيلن کي بلون تو ري ۽ نه ٻيو ڪو سيدا!
ذنگ پرور ناقص جو تون نبي نورالهديٰ،
آسرو عاصين سندو، ڪر ماڙ منهنجي مصدا.

پير ڪمال فقير: پير ڪمال فقير سنه ١٨٦٥ع ڌاري نوشهرو فيروز ۾ تولد ٿيو. هي صوفي درويش سنه ١٩٢٧ع ۾ رباني وني ويو. ڏاڍي جي ثنا ڳائيندي شاعر چوي ٿو:

الف اول ڪريان ساراهه صفت سبحان جي،
بادشاهي بيمثل، رازق ڏاڍي رحمان جي،
ري ڏنيئين ٿوڻين اڏاوت جنهن ڪئي آسمان جي،
ڇا ڪندي تعريف هيءَ عاجز زبان انسان جي.

ڪمن چارڻ: ڪمن چارڻ اڪثر سنه ١٨٦٥ع ڌاري ڳوٺ فتح پور دادو ضلعي ۾ تولد ٿيو. هن صاحب ڪافيون ۽ ڏوهيڙا اڪري لکيون آهن. شاعر ڏاڍي جي صفت ڳائيندي مدح ڪري ٿو:

الف نام الله جو جنهن ڪي صفت سونهين سدا،

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

سب سنڌس در جا صدائي، پادشاهه لوڙي گدا،
پيار مان پيدا ڪيائين نوحل نبي نـــو والهدا،
يا رسول الله! آيس در تـــي تنهنجي داد ڪر،
ٻن جهانن ۾ خــدا ڪارڻ، منهنجي دل شاد ڪر.

پنڊت جواهر لعل شرما:

پنڊت جواهر لعل جـــو جنم حيدرآباد سنڌ ۾ سنه ١٨٦٥ع ۾ برهمڻ پريوار ۾ ٿيو. سنڌس پالنا ذارمڪ وايو منڊل ۾ ٿي. هندي ۽ سنسڪرت ڀاشا جو هـــن ڪافي ابياس ڪيو. هو گهر گرهستي هو. شري اوڪمانيه بـــال گنگاڌر تلڪ جڏهن سنڌ ۾ آيو، تڏهن سنڌس سنمان ۾ پنڊت جواهرلعل سنسڪرت ڀاشا ۾ سنمان پتر پڙهيو. شري اوڪمانيه تلڪ پڻ سنڌس ودوتا جي ساراهه ڪئي.

ڀڳوت ڀڄن ڪندي هن پياري هندي ۽ سنڌي ڀاشا ۾ ڪي ڀڄن لکيا آهن جي ”ڀڄن ڪلپترو“ پستڪ ۾ درج ٿيل آهن.

ڪوي گروءَ جي مهما ڳائيندي چوي ٿو.

ونـــي گروءَ ڪان گوبند گيان - ترت لڳا ڀڄون تـــار ڪمن ۾، وڏڪ وئراڳ جو ويا ڪيان ڪيائون، ڇهي سنپٽيون مکتي اچائون، ٻانئي ٻورڻ برهم ٻڌائون مکت جوماڙگ ٻڌائون منن ۾. جيو برهم جي ايڪتا ڪن ٿا، سويم جيوت ۾ جيو لڙن ٿا ۽ ساري موهه مڪان، اوم آرڌيائون نڌيا ســـن ۾.

پنڊت جواهرلعل رام ڀڳت هو. هو ڀڳوان رام جي اچڻ جو انتظار ڪندي چوي ٿو:

اڄ رام منڊر منهنجي ايندو، ڳل ڪپڙو پائي پاوان ڦيرڙيون.
پير جنهن جـــا ڇائي لايان، انگ سنگ تنهن سان ڀاڪر پايان،
اچي من جو ميل مٽيندو، جنهن جون منڊر اکيون متوالڙيون.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

بيدل فقير : بيدل فقير سنہ ١٨٦٥ع ۾ سنڌ جي بخشي اڙ
ڳوٺ ۾ فقير عبدالواسع جي گهر ڄائو. هڪ نانگي فقير جي
دعا سان ئي بيدل اڱڻ کي آباد ڪيو. ننڍپڻ ۾ ئي اکري علم
۾ چاهه. ڪين هوس. جيڻن عمر ۾ وڏو ٿيو ته سندس والد ڪيس
ٻور چارڻ لاءِ ڏنا. بيدل ٻور چارڻ ويندو هو ته پاڻ ڪتارو
وڄائي ڪلام ڳائيندي وجد ۾ اچي ويندو هو ۽ ٻور الله آسري.
٢٦ ورهين جي عمر ۾ ڪيس شادي ڪرائي وئي. ڪيس ٿي پٽ
۽ ۾ ڌيئر ڄايون . سندس روح جي ڇڪ هئي روحاني طرف
انڪري هن پير ميان خرب الله شاهہ کي پنهنجو مرشد ڪيو.
مرشد مهر ڪئي. هاڻي بيدل الله جي عشق ۾ رڇي ريٽو ٿيندو
ويو. سندس پيشانيءَ ۾ اللاهي نور پيو جهلڪندو هو. هو گهڻو
وقت عبادت ۽ روح رهاڻ ۾ گذاريندو هو. هندو مسلمان سندس
مريد ٿيا. سندس ڳوٺ کي هاڻي 'بيدڙي فقير جو ڳوٺ' ڪري
سڏيندا آهن . هي درويش سنہ ١٩٣٩ع ۾ رب جي راهہ
ڏانهن رمندو رهيو. هو صاحب وجد واري حالت ۾ ڪيتريون
ڪافيون ۽ بيت چيا آهن. ميان عبدالڪريم صاحب "رسالو بيدل
فقير" جو مرتب ڪيو آهي. جنهن ۾ بيدل فقير جا بيت ۽ ڪافيون
ڏنل آهن.

Gul Hayat Institute

بيدل سائين جي ڪلام ۾ سچل سائين جو اثـــر ظاهر ظهور
آهي. سچل سائين وانگر بيدل فقير به ساڳي منصور جيان
ٻٽاڪ جي صلاح ڏني ٿو:

پير پڙ ۾ پرجهي پاءِ، عشق ۾ اوڪو ادا
١- مرد ٿيءُ منصور جيان ڪٽي روح رمزن ۾ رچاءِ،
لاهي سانگا ساهہ جا سوريءَ ٿي ڪٽي سرنواءِ.
سچل سائينءَ واري [illegible] هئي بيدل فقير ٿي طاري

© 2019 Dr.Pathan, All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 366

هو ان خمار ۾ چوي ٿو:

ن مان سني، نه مان شيعا، نه مان مسلمان،
عشق اسان دا ڪعبہ قبلا، عشق دا اعليٰ شان.

هڪ مسلمان ٿي بيدل فقير پاڻ کي مذهب جي پابندين
آزاد رکي عشق کي اهميت ڏني آهي. پنهنجي زماني
روايتن کي نوڪر هنئين آهي انڪري ڪيس سچل سائين
ميان ترقي پسند يا باغي شاعر سڏي سگهجي ٿو. بيدل سائينءَ
نظرن ۾ محبوب جو ديدار ئي سچي عيد آهي، هو اهو
خيال ظاهر ڪندي چوي ٿو:

اج نہ مونکي عيد ٿي جڏهن يار جا ديدار ٿيا.

مذهب جي روايت موجب بندو الله ٿي نٿو سگهي، پر بيدل
فقير سالڪ کي پاڻ پڇاڻڻ جي تاڪيد ڪندي چوي ٿو نہ تون
پاڻ کي آدم چو تو سڏائين تون نہ خود الهائي اسرار آهين.

پنهنجو ڳولهي ڏس تون پاڻ.

آدم ڪئن ڪوٺائين تون، رنگ الهي آهين تون،
پاڻ گهمائين، پاڻ گهتائين، بازي آپ بنائين تون.

بيدل فقير جي ڪافين ۾ سلاست ۽ فصاحت آهي، موسيقي
۽ ميناج آهي. تجنيس حرفيءَ جو بہ سهڻو استعمال ٿيو آهي.
مثال طور هيٺ سندس ڪافيون پيش ڪجن ٿيون جن مان
سندس اندر جي اُڪير ۽ روحاني جهلڪ ملي ٿي:

ڪافي ١:- سڄڻ ريءَ ٿي سڪان محبت ماري آهيان،
(١) ڪٽندس خان پنهل ڏي وحت واريون وڪان،
(٢) ڪاغذ ڪيچ ڏٽيءَ ڏي، روڄو روڄو لکان،
(٣) دل ۾ دلبر يار جا، سبق ويٺي سکان،
(٤) نينهن بيدل نروار ڪيو، هاڻي ڪاڏي اکان.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ڪعبو [illegible] جي جب رنگ بدلي لئي هوءِ حيراني،
[illegible] گهڙي گهڙي جو نورو اهي چڏ لوڪ حسو تڙو،
سوڙي ۽ سو [illegible] ساڙوه نڪلو نسور نوراني،
[illegible] بيچن [illegible] ساڳا لن ڪي ناهن سوءِ،
[illegible] گوهر [illegible] لنگهي ليا لعل للاني،
[illegible] وقت [illegible] اُتي لنون جاءِ بسوڙبهي،
[illegible] سڪندر شاهه سلطاني،
[illegible] سنڌي [illegible] نوشي [illegible] ها هلهي،
[illegible] فيض روحاني،

سوپاسنگهه ۽ واسنگهه جڙيا سنگهاڻي ٻهر

شري سوپاسنگهه سنه [illegible] ۾ [illegible] ضلع لاڙڪاڻي ۾ شري واسنگهه جڙيا سنگهه [illegible] جي [illegible] درجا سنڌي [illegible] بعد فارسي جو ابياس ڪيائين. [illegible] زميندار هو. شري سوپاسنگهه حڪمت سکي. هي ڪارو حڪيم ۽ هوڻ زميندار ۽ هو. [illegible] ۾ هي الهاسنگر ۾ گذاري ويو. هن صاحب سنڌي [illegible] ۽ هندي ۾ شعر چيو آهي. [illegible] همت لکيل رسالو [illegible] ۾ هن صاحب جا هڪ هزار سنڌي بيت ڏٺل آهن. ان سواءِ هن صاحب ڪجهه ڪافيون ۽ لکيون آهن. اچا [illegible] ڪلام روشني ۾ ڪين آيو آهي. فارسي جو ڄاڻو هوندي ۽ هن سنڌي ڪلام ۾ فارسيءَ جو استعمال ڪين ڪيو آهي. [illegible] شعر ۾ سلاست ۽ فصاحت آهي. هن پنهنجي شعر ۾ فيلسوفاڻا خيال ۽ ظاهر ڪيا آهن. [illegible] ارهم جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

[illegible] رنگيءَ جي ايان حو انسا [illegible]
[illegible] ڏارڙ وار

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

هيءَ ملاحن هڪ اُهي موجي آهه مدار،
اهڙو سماچار، ڪڏهن اُهڙو ڪين ڪي.

۾ سڄو پسارو هڪ ڏٺيءَ جو اُهي آهي. دنيوي عالمن کي ان ڳالهه جي اوچهي ڪاڻ پوندي اهو خيال شاعر پيش ڪندي چوي ٿو:

چاڪي هئا چڙهي چاڪي چوان اُٺا
ڪيڏو ڪشمش جو ٿيو وحدت مان وڃاءُ!
آيو ڪين عقل ۾ لاحد جو لقاءُ
پيو ڪين پڙهين ڪي اُهڙو سڌ سماءُ،
عقل چڙهي آءَ تـــ، لاحد مڇهه لڳهي پٺون.

شاعر سوپاسنگهه وحدت الوجود جو خيال پنهنجي ڪلام ۾ پيش ڪيو آهي:

وائون سڀ وحدت ڏي جا وٺڻي سا ڪاهه،
لاڳاپن کي لاهه، ته اُهڙو پسين پر کي.

روحاني راهه ۾ وڌڻ لاءِ شاعر هستيءَ کي نيست و نابود ڪرڻ جي تاڪيد ڪري ٿو:

سيڙي وائون سڄڻ ڏي جا وٺڻي سا وڃ،
پائڻ پيري پيچ، ته بيپر پسين پر کي.

هيءَ دنيا جهميلو آهي. ڏٺيءَ جي راهه ۾ سياڻپ ۽ مان شان رڪاوٽ آهن.

سارو جڳ جنجال اُهڙو هوند هٽڻ سين،
عقل ۽ اقبال روڪي واٽ وصال جي.

شاعر سچن جوڳين جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

روئن ساري رات، ڪَنَ ڏيهن حلق سان،
جوڳيئڙن جي [illegible] عجب بات،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 369

وائي ڪن ٿا، واس، ڀنڀور اور انڌير .

شاعر سوڀاسنگهه جي شعر ۾ سوز ۽ گداز آهي :

ڀلڙيا ڀون ڀور، جيڏيون مدهڌي جيءَ ،
ڪٿان ڪڍهن ڦنڊا، صبر ڪريان ڪسور ،
ڀنڀور انهيءَ ڀاس جا مارن آسا ملڪور ،
اهڙا ڪيس ڪلور، جيڏيون مدهڌي جيءَ سين .

شاعر سالڪ کي سڪ ڀاهت سمجهائي ڏيندي چوي ٿو :

سڪ رڪڻ سٽري، ڏکي نباهڻ ٿوڙ ،
محبت جي ميدان ۾ اها پڙهائڻ اوڙ ،
عقل دين ڌرم جا ٽيئي ٽڳا ٽوڙ ،
ڀنڀور سڪڻ جي ته مور نه مڏهن ٿون موڙ ،
اٿي جايون جوڙ، ته ڀنڀور ڀسين ڀر ڪي .

شاعر پنهنجي وقت جو ترجمان ٿئي ٿو . شاعر سوڀاسنگهه زندگيءَ جا بدلجندڙ ملهه ڏسي چوي ٿو :

سون رنو سڏڪا ڀري، جو لڌيو صرافن ،
وڻجهر وڄادار وڃا، ملهه گهٽيو مولين ،
تازي هيٺ پلاڻجي گڏهه گهوءَ ڪڍن ،
ڦوسيون فخر ۾ ڀيون، ڀس ڪٽي ڀاڙن ،
قدر ڪانئون جو ٿيو، حق چڏيا هنسن ،
گدڙ گاديءَ تي چڙهيا، چپ ڪئي شينهن ،
ساجهر سچ لڌي ويو، قدر ٿيو ڪوڙن ،
ڀاڳيا قابو قيد ۾، چڱا چور وڃن .

شاعر جي مٺين مصراعن ۾ طنز آهي ۽ ساڻ ساڻ ڀرليڪن جو سهڻو استعمال ٿيو آهي .

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ڪلاچند: ڀائي ڪلاچند جو جنم ٦ اپريل سنه ١٨٦٧ع حيدرآباد سنڌ ۾ ديوان رامچند گدوائيءَ جي گهر ۾ ٿيو. ننڍي عمر ۾ ئي هن جي من ۾ ويراڳ وارڻي پيدا ٿي.

ڀائي ڪلاچند ڪي سرڪاري نوڪريءَ ۾ رکيو ويو مگر دل دنيوي ڪم ڪار ۾ ڪين لڳندي هئي. هن شادي ڪرڻ کان به انڪار ڪيو. ڪلاچند سنت ڪيشوداس جي چرنن ۾ ويهي گيان پراپت ڪيو. ڪلاچند اڌياتمڪ رنگ ۾ رڱجي ويو.

ڀائي ڪلاچند نه صرف سنت هو پر ڪوي، سماج سڌارڪ ۽ سماج سيوڪ پڻ هو. ١١ مئي سنه ١٩١١ع ۾ هي پريوءَ جو پيارو، غريبن جو سهارو پرلوڪ پڌاريو. ڀڳتي ساڌنا ڪندي ڀائي ڪلاچند هندي ۽ سنڌي ڀاشا ۾ ڪاويه رچنا ڪئي آهي. هن ڀارتيه راڳ راڳڻين جي آڌار تي ڀڄن (پدن) جي رچنا ڪئي آهي. پنهنجو "ڪلياڻ" تخلص استعمال ڪيو آهي.

ڀائي ڪلاچند برهم جي نرگڻ روپ جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

ست چت آنند اکنڊ اپار، ابيڊو انت نه پارا وارا.

برهم جي سرگڻ روپ شري ڪرشنچندر آنند ڪند جو ورڻن ڪندي ڪوي ڪلاچند چوي ٿو:

تون آهين منهنجو سائين، سڀ جڳ جو مالڪ آهين
ٻيو تو جهڙو ڪو ناهي، منهنجا ڪرشن ديو بهاري.
گج گوتم نار اڌاري، اجاميل گنگا تاري،
ديو ڪبجا ڪو پد ڀاري، منهنجا گوبندلال گرڌاري.

ڪوي پرماتما جي پرڪرتيءَ جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

پريو تنهنجي قدرت تان قربان
عجب عجائب کيل سڀيئي تنهنجي آهيان حيرت ۾ حيران
رنگي رنگي روپ بنائين، ڪيئن ڪيان مان بيان

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ٽون ٻـــي انت ڏيالا، سهڻو آهـــي ٺهڻو شان.

شري ڪلاچند ڀڳوان شري ڪرشن جــو ڀڳت هو. هُو شري ڪرشن جي وِيوگ ۾ ڀنور کي عرض ڪري ٿو:

ڀالي مونکي ڪرايو مــوهن سان ميلو.

شيام سندر ان ماندي ٿيان ٿي، ناهي آرام هڪ ويلو.
اڪرور سان موهن متُرا پڌاريو، مُٺي کي ڇڏي ويو اڪيلو.
اڻٺي ڀير آهـــي آس ملڻ جــي، سانورا آءُ سويلو،
داس ڪلياڻ ٿيڏي درشـــن ڪارڻ، راتيان ڏينهان البيلو.

مهاراج ٺاڪرداس شرما: مهاراج ٺاڪرداس جو جنم سنه ١٨٦٨ع ۾ سنڌ جي هالا تعلقي جي اجن ڳوٺ ۾ مهاراج ليکراج شرما جي گهر ۾ ٿيو. سنڌس من ۾ سري ڪرشن ۽ شري رام ۾ انيه شرڌا ۽ اُڪير پيدا ٿي. اُن اُڪير سبب هــو ڀڳوان جــي ليلا جا ڀڄن لکندو هو. مهاراج ٺاڪرداس ٣٨ سالن جـــي ڄمر جوانيءَ ۾ برهملين ٿيو.

مهاراج ٺاڪرداس برهم جي سرڳڻ روپ جو ورڻن ڪيو آهي:

شري رامچندر اوتار، الک سو آهي ابناسي،
شترُوپا منوءَ تپ ڪيو ڀاري، شو برهما وشنُو آيا ڪئين واري،
تڏهن الک ڌاري اوتار، اچـــي ٿـــيو پـــاڻ جگتواسي.

جيو مسافر آهي ۽ جڳت مسافرخانو آهي، ڪوي جيو کي جاڳرت ڪندي چوي ٿو:

مسافر ڪر سگهو تياري، مسافر ڪر سگهو تياري،
هيءَ جهان سـب مهمان، ڳالهه ٻڌي ٿئي ساري.

ڪوي جڳت جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

داس ٺاڪو ڏسو دنيا جو کيل،
سڀ ٻه ڀاڄا مـــايـــا جو ميل.

ڪوي شري ڪرشن جي روپ جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 372

هر مڪت مڪراڪرس ڪندل، اوٻي پيتامبري پڙهندي.
ڪنستيپ مٺي وڄنتي مالا، ٻمسي ٻوليءَ ٿي ٻيڙي لڳندي.
ٻري نام سمرڻ جي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

سؤ ڪا سواس ڪڍن ٿا جيسين،
ليکهن نــام ۾ لائــج تيسين.
پــوءِ جيئندي ڪهڙي آڪي.
مٺڙا رام جپيو ري ســاٿــي.

فقير احمد علي: فقير احمد علي سنه ۱۸۶۹ع ۾ روهــڙي شهر ۾ ڄائو. ٽريننگ ڪاليج مان ماستريءَ جو امتحان پاس ڪري ماستر مقرر ٿيو. ڪجهه سالــن بعد سکر ضلع جي ڪيهرن ڳوٺ ۾ هيڊماسٽر مقرر ٿيو. ٿن ڏينهن ۾ دراز جي درگاهه تي سائين فقير قبول محمد ثاني سجاده نشين هئا، هي انهن جو طالب ٿيو. انهن مان روحاني فيض حاصل ڪيائين سنه ۱۹۱۷ع ۾ پنهنجي ڳوٺ ۾ آخري دم ڏنائين. فقيرن جي صحبت ۾ پاڪ ٿــي فقير ٺهي پيو. هن صاحب سنڌي ۽ فارسيءَ ۾ ڪلام چيو آهــي گهڻو ڪري پنهنجي مرشد جي ثنا ۾ ڪلام چيو اٿائين. مرشد کي التجا ڪندي فقير احمد علي آکي ٿو:

ساقيان مهرون پيارج ڀر ڪري جام شراب،
نا رهي پرواهه جنت خوف نا دوزخ عذاب،
توجهو ساقي نه پيو ميخانه جو مالڪ نه ٿون،
باده گلگو منجهه پلورين جام ڏيارج ٻوتراب.

منصور مرڪ جو نـــه آهي - منصور جـــي ثنا ڪندي شاعر ملائن تي طنز ڪري ٿو:

منصور کي ماريو ملن انهن کين ڪي چمبو ڪڏي،
نعرا لڌهن ڪندهن ٿي ... سڙي واڙو پڏي.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

امت محمد جام مان واصل ٿئين جي اُرهه کان،
جاڻي ملا تن سان وڙهن آهه هونءَ جي تن کي هڏي.
بهار جي مند جا نظارا شاعر جي دل ۾ جذبات پيدا ڪن ٿا. شاعر بهار جي مند جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

واهه بهار عجيب رنگ لايو ٻهڪن چمن چوڌاري،
باغ بهاريا وڻ ٽڻ موريا سبز صحن سنساري،
احمدعلي رت بسنت پليري در در خوش گفتاري،
عشق وارن کي حسن هوتن جي درسن جي درڪاري.

فقير احمدعليءَ جون ڪافيون به سليس آهن. تجنيس حرفيءَ جو به سهڻو استعمال ڪيو اٿائين. ڪافيءَ جون ڪي مصراعون پيش آهن.

مارو ملن عمرا! ساهه سانگين کي ساري،
سڪندي سال لنگهياوئي مارون ماندي کي،
ناحق قيد ڪئي هن بيوس ٻانديءَ کي،
پل پل پور پون عمر ڳالهه اندر کي ڳاري.

مهاراج بسنترام: مهاراج بسنترام جو جنم حيدرآباد سنڌ جي اڄن ڳوٺ ۾ ڦڳڻ مهني جي شڪل ”ايڪادشيءَ ڏينهن سنه ١٨٦٩ع ۾ مهاراج ليکرام جي گهر ٿيو.

سنه ١٨٩٣ع ۾ هن جو وواهه ٿيو. پڪيت مالها جي پڙهندي پڙهندي هن جي من ۾ وئراڳ ورتي پيدا ٿي. ڀڳوان شري ڪرشن جي درشن لاءِ ڌرمپتنيءَ سميت حيدرآباد شهر کان ٻاهر قليلي جي ڪناري تي ڪٽيا ٺاهي ڀڳوت پڄڻ ۾ لين رهيو. انين ٻهر رکي سکي روٽي کائي وقت گذاريندو هو. ڪڏهن ڪڏهن پنج پنج ڇهه ڇهه ڏينهن پوڄن ڪين ورائيندو هو، يوگ سادنا ڪندو هو. هاڻي شري بسنترام گيان ڀڳتيءَ جي رنگ ۾ رچي راس ٿيو. مهاراج بسنترام سنه ١٩٠٧ع ۾ برهملين ٿيو. هن وقت

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

پنڌرپور ۾ سوامي اسنترام جو آستان آهي.

مهاراج اسنترام شري ڪرشن جو اننيہ اپاسڪ هو، ڀڳت هو ۽ ودوان هو. ڀڳتي ساڌنا ڪندي هن ڪاويہ ساڌنا پڻ ڪئي آهي. هن هندي ۽ سنڌي ڀاشا ۾ ڪاويہ رچنا ڪئي آهي. سنڌيءَ کان وڌيڪ هندي ڪاويہ اهميت وارو آهي. هن کي سنڌ جو سورداس سڏجي ته وڌاءُ ڪين آهي. هڪ سنڌي ۽ هندي برج ڀاشا ۾ "شري ڪرشنائڻ" مهاڪاويہ لکيائين. ڪرشنائڻ ڪاويہ کان سواءِ هن هنديءَ ۾ ٻرام رسائڻ، بسنت دوهاولي، شري ڀڳتي پٽ، شري ڪرشڻ سهسرناما، موکش مارگ، ڀڄڻ امرت وغيره ڪاويہ جا پستڪ لکيا آهن. شري "ڀڄن امرت" ۾ مهاراج اسنترام جا ڪي سنڌي ڀڄن (بند) درج ٿيل آهن. مهاراج اسنترام جيؤ کي جاڳرت ڪندي چوي ٿو:

رٽن رٽن آهين، ڇو پيهجو ملهه ڇپائين،
شينهن ٻڪرين، گڏ ٿيو هو ڀلي ڏڌ،
وساري شينهن سوروپ، گاهه. چت چريائين،
ڏيهه مانش پائي، وڌءِ اندرين راهي،
پاڻ کي پاڻ ڀلائي، ڇو چوراسي چاهين!

هي جيؤ تون مل، وکيپ ۽ آورڻ انهن ٽنهي ڦڙن کي پري ڪري ڏاتار جو درشن ڪر:

مل کي وساري، وکيپ نواري،
آورڻ اندرون ڪيي، ڏس ڏاتار ڏوري.

ڪوي رام نام جي اهميت پڌائيندي چوي ٿو:

سچ سمجهہ هڪ رام نام، ٻيو سڀئي اٿئي ڪوڙو ڪام،
وشين سندا سي سک، سي ڏيڻ هوءِ ڏاڍا ڏک،
ايشور کان سي ڪن اي مک، ڇڏي بي مکن سندو نام.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

سمت سورداس جهان مهاراج اسمترام جي سنڌي سکاوا ۽ داسي پاونا آهي :

آوڳڻ کميا ڪجانء مدهوا سوامي

ڪرور ڪتل ڪامي آئي لوڀي، سرو پاپان ۾ مان نامي،
آڄ پست لــــون پنست آڌارن، لــــون انترپامي،
وشيه واسنا سواد سنباڙ، آهڙو نمڪ حرامــــي،
ست سنگت ست پٿ تياڳي، ٻيس ڪ مارگ ڪامــــي،
ڪيول آدر پرڻ جي ڪارڻ، ڪريان پامر پرشن غلامي،

ٻيما الڏڪار :-

جڻ ناڻ سان نيڻهن لڳائي ناڳن هرڻ امــــن هريا،
چڪور چت چاهه چنڊ ۾، پتنگ پريت ڏيئي ساريا،
لڄ پرمي پريــــو لاءِ آس رکي نــــه واپس وريــــا،
......
ميڻي ڏر مرڻ جو مانش، مگر گهون ميڻهن ۾ جڻ مور،

روپڪ النڪار :-

سنسار ساگــــر گهور ڏنيهر ۾ لهي لڙهيو آهيان سارو،
نهن ۾ مين سنڪلپ ڪانين ويال آهنڪار آئي ڪارو،
دارا متر مانگر لتي مــــارا، اندرين سواد جل کــــارو،
مايـــــا موهه ترنگن نهن ۾، نيچ اوچ تــــت نرکا يــــو،
وشيه واسنا هوا وڏو وچي، ڏکي و يــــر ڏي وارو،
اسمت آگاڌ آپت ۾ منهنجي جهــــاز ناراپــــڻ نستارو.

هن هڪ ٿي پد ۾ ڪــــويءَ ڪيترن روپڪن جــــو پريوگ ڪيو آهي اها ڪويءَ جي خاص خوبي آهي.

گو پيون پگوان شري ڪرشڻ جي ورهه ۾ وياڪليون آهــــن .
گو پيون اوڌوَ کي شري ڪرشڻ لاءِ سنديش سڻائيندي چون ٿيون:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ڏنيون درسن ان هاڻي مرنديون، ورهه جي ٻاهه، ۾ سڙنديون،
ائا موهن ملڻ لاءِ مرندي لعهن کي ساعت هڪ نه سرندي،
ڀهڙجي آش اندر ٻاڻي رڙندي، ٻرپت جــي ريت ۾ ڳرندي.

حاجي عبدالله ڏکڻ

حاجي عبدالله ڏکڻ:- حاجي عبدالله سنه ١٨٧٠ع ڌاري لاڙڪاڻي ضلعي جي ڳوٺ الله رکيو ۾ محمد فقير ڏکڻ جي گهر ڄائو هو. عربي ۽ فارسيءَ ۾ ماهريت حاصل ڪيائين. سماع جو شوقين هو، سندس والد فقيراڻن هو. هي به پنهنجي والد جي اثر ۽ پڻ درويشن جي صحبت ۾ درويشي خيالن وارو ٿي پيو. شاعر انسان کي تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

الف اٿي تون آذيءَ رات، ڪر الله جــي واڻي وات
سيد تــي پڙهه تـــون صلوات، ٿيندءِ نيت نصيب نجات،
اهڙي همت نه ايندءِ ڪار،
خوف رکي ڪجهه من کي مار،

اڌارام ٿانورداس

اڌارام ٿانورداس: ديوان اڌارام ٿانورداس ميرچنداڻيءَ جو جنم سنه ١٨٣٣ع ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ ٿيو. هن سنڌي نثر جا گهڻا پرچا ــ هــن ٿورو ناصحاڻو شعر لکيو آهي ۽ ٻارن لاءِ پڻ سکيادائڪ ڪهاڻيون ٻيتن ۾ لکيون آهن. سندس شعر سليس آهي. پيش آهن سندس ٻه ٻيت:

١
جي پائين سچيو ٿيان ته ڪوڙ ڪيم ڳالهاءِ،
نڀائي وڏي نينگر سان سدا سچ الاءِ،
تــه تــه سزا ملنداءِ، ٿيندين اهڙو لوڪ ۾.

٢
اهڙو ٿيندين لــوڪ ۾ ڪونــه ڪندءِ اعتبار،
جيڏن ۽ سرڙن ۾ ٿيندين گهڻو خوار،
اها ڳالهه تڪرار، ڪڏهن هڏ هئين سان.

مولوي احمد ملاح

مولوي احمد ملاح: مولوي احمد ملاح سنه ١٨٧١ع ۾ بدين

Gul Hayat Institute
©2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 377

ضلع ۾ هڪ مسڪين ناٿيو ملاح جي گهر تولد ٿيو. ٻور چارڻ ڪندي ڪيس علم حاصل ڪرڻ جو خيال ٿيو. ٻاڻ ان ڳالهه جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

ٻور چاريندي اچي ويو اوچتو مونکي خيال،
علم ري انسان کي ڪجهه ناهي عزت احترام.

ماڻ چارڻ جو ڪم ڇڏي وڃي هڪ مدرسي ۾ پڙهيو. پڙهي اڳتي پڙ ٿيو جو هن خود ٻڍين ۾ مدرسو کوليو. ديش جي آزاديءَ جي تحريڪ ۾ ڀرپور ورتائين. انگريز سرڪار جي خلاف قلم کنيائين تنهنڪري هن وطن دوست کي انگريزن ٻاند ڪيو. هن صاحب قومي، مذهبي، عشقي ۽ اخلاقي شعر چيو آهي. فني لحاظ کان سندس شعر پڪو پختو آهي. سندس دل ۾ محبوب لاءِ ڪيڏي نه محبت آهي اُن جو اندازو غزل جي هيٺ ڏنل ٻندن مان لڳائي سگهجي ٿو:

دوست همدم، ٻيهه دمدم، دم ڏيان، تون پوءِ وڃ،
ڪر ڪرم، قربان قدمن تان ٿيان، تون پوءِ وڃ،
ڳجهه اندر جو اوريان، گل گهوريان، قـل قوريان،
تـو اڳيان تحفا رکان، هڏ چم، هيڏان، تون پوءِ وڃ،
آهي احمد جو عرض ڪر منهنجو غمزي سان غرض،
منهن نه جيئري موڙ، ماري مون ميان، تون پوءِ وڃ.

قاضي سعد الله شاهه ٻداڻ: قاضي سعد الله شاهه سنه ۱۸۷۲ع ڌاري اگهين نڪڙ ۾ تولد ٿيو. سندس حافظو تمام تيز هوندو هو. ٽن مهينن ۾ قرآن شريف ياد ڪيائين. طب جو به مطالعو ڪيائين. هن صاحب سياست ۾ به ڀرپور ورتو. سنه ۱۹۳۱ع ۾ وفات ڪيائين. هن سنڌي نثر ۽ نظم جا گهڻا پرپا ۽ فارسيءَ ۾ به شعر چيو آهي. سندس شعر مان مجازي عشق جي جهلڪ ملي

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

... محبوبا جي سونهن جي نقاشي ڪندي شاعر چوي ٿو:

انهيءَ جي ورق نزاڪت ۾ مثل لب دلبر،
ڏيو سو رنگ ۾ مت ساڳ يار جي رخسار.

... النجا ڪندي چوي ٿو:

... ڏٺيءَ کي تڪسين نه ڏٺي غير جمال انور،
دل کي جلد ڏيکار تـون ديدار رب اڪبر،
ڪر ڪرم ٻهر خدا حال ٿي منهنجي سرور.
چشم رحمت ڪشيا سوي من انداز نظر.

... شاعر عربي فارسي لفظن جو چڱو استعمال ڪيو آهي.

ساڻوڻ فقير: ساڻوڻ فقير سنه ١٨٧٣ع ۾ هالين تعلقي جي ... پاڻي خان ڳوٺ ۾ تولد ٿيو. قرآن شريف پڙهيءَ ريـت مطالع ڪيائين. ڪيس شعر و شاعريءَ جو شوق ننڍپڻ کان ئـي هو، ... سفر به خوب ڪيائين. سنه ١٩٣٨ع ۾ هن فقير راهه رباني ورتي. هن صاحب سنڌيءَ ۾ بيت لکيا آهـن. سنڌس بيتن ۾ سوز و درد آهي. پنهنجي فراق واري حالت جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿـو.

لڏي ويا ڇڏي، ڪري آڻ اولاڻو،
پيڙهي دل پرزا ڪري گهمائي گهاڻو.
تن سنگهارن لاءِ ساڻوڻ چئي، وڃان ويڳاڻو.
آيل اولاڻو، ڏيئي ويـا ڏهاڳ جو.

ساڻوڻ فقير مارئي ۽ سسئيءَ سان وابسته بيت چيا آهن. جن ... روحاني تمثيل آهي. سسئي کي مخاطب ٿيندي شاعر چوي ٿو:

سسئي سڪي شهر جي، تو ڇيلا ڪاٽيا ڇو؟
توکي ندب نياڳ جي، گونگا ڪٽي وڃي گو.
ساري رات ساڻوڻ چئي، هل هونگامون هو،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

پڙهه. ڦٽيءَ کان پوءِ، هاڻوڪو هوت ملي ويا.

سانوڻ فقير جو ڪلام سليس ۽ فصيح آهي.

قاضي محمد دائود: قاضي محمد دائود سنه ۱۸۷۳ع ۾ اڳين ٽکڙ ۾ حافظ حاجي حامد جي گهر ڄائو هو. پوليس کاتي ۾ نوڪري ڪيائين. سنڌي ۽ فارسي ۾ شعر چيائين. سنه ۱۹۳۷ع ۾ وفات ڪيائين. هن صاحب بيت ۽ غزل چيا آهن. شاعر حسينا جي حسن جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

مهندڙي معشق مه لقا جو ڪين مت ٿئي ماهتاب،
ٿئي جهڪو جلوو هتي هر حور جي جنسار جو.

شاعر پرهيزي فرقت جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

سڪي سڪ ۾ ٿيس ساڻو نه تن ۾ ڪا رهي طاقت،
منا ري منهن ڏسڻ ٿيهڙي ٿو مونکي موت اچ ماري.
رسڻ جون تون سکين ڪنهن کان سڄڻ رٺيون ۽ رمزون هي،
ڪيئه جي وصل جا واعدا، پيارل سي نه پاڙين ٿو!

قاضي صاحب سهڻي ميهار، سسئي پنهون، ليلا چنيسر، عمر مارئي بابت پڻ بيت لکيا آهن. شاعر سسئي کي مخاطب ٿيندي چوي ٿو:

جي پاڻين جمت پسان، تب اٿي ڏونگر ڏور،
تن من مرادون پڄنئي، همٿيزي لهنئي هور،
پوري چڏ پنيور، ته پهچين پنهون ۽ جام کي.

سيد حاجي محمد حافظ: سيد حاجي محمد حافظ شاهه سنه ۱۸۷۴ع ڌاري اڳين ٽکڙ ۾ اللهبخش شاهه جي گهر ڄائو هو. هن سنڌي ۽ فارسي ۾ مهارت حاصل ڪئي هئي. خواجه عبدالرحمان سرهنديءَ جو مريد هو ۽ ان سان گڏ سفر ڪيائين. هي هيٺين جو همدرد ۽ مسڪينن جو مددگار هو. هن

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 380

سماع جو شوق هوندو هو. سنه ۱۹۲۴ع ڌاري وفات ڪيائين. حافظ
صاحب جي ڪلام جو مجموعو ’پيام غمگسار‘ شايع ٿيو آهي. حافظ
صاحب کي مجازي عشق جي چميت لڳي:

دلبر جو ديدار ڏٺم، وهه واهه عجب رنگي رخسار ڏٺم،
ڪنگڻ ڪڙيون ابڙي ايسر، نازڪ نورا جهومڪ جهالر
وهه واهه چمڻ سان چمڪار ڏٺم.

معشوقا جي حسن جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

گلبدن، گل پير هن، رخ گلاڻي گل عذار،
سرو قد شمشاد قامت، نيڻ نرگس نوڪدار.

حافظ صاحب جي شعر ۾ منظر نگاري آهي:

سکهو ڏي سيڙ ۾ ساهڙ، مهر موڙ ڪي مددگاري،
نه پوڙو پيت ڪو پانڌي، لمبو لوهو نه لڙ ٽانگهيو،
چڙهي چولين چڏيس چولي، لڙهيس لهرن ۾ لهواري،
دلو درياءُ جي دهڪن، پڇي پيـو ڪيو پورا،
چڏيو سمت ساهه پر پانهن هڇيس هيبت ۾ هيڪاري.

شري يوجراج موٽواڻي

شري يوجراج موٽواڻي: شري يوجراج جو جنم سنڌ جي
الهاسڪ شهر لاڙڪاڻي ۾ سنه ۱۸۷۴ع ڌاري شري چاندومل موٽواڻي
جي گهر ۾ ٿيو. پهرين هن نيپال ڪالوني ۾ پوءِ انجنيري ڪاليج ۾
نوڪري ڪئي. ڪجهه وقت کان پوءِ قدرت ۾ سائين جيوتسنگهه
جي درشن ڪندي شري يوجراج کي آنند جو انڀو ٿيو. شري
يوجراج سائين جيوتسنگهه کان گرمنتر ورتو ۽ اُن جي سيوا ۾
پهتي ۾ سمپه سڦلو ڪندو هو ۽ سارڻ سارڻ ڳائڻ ۽ تنبورو وڄائڻ
ٻڌ سگهندو هو. گرهستي هوندي ٻـه سادوڪ جيون گذاريندو هو.
۵ نومبر سنه ۱۹۲۰ ۾ هي پيارو پرلوڪ پڌاريو. سائين جيوتسنگهه
جي سنگ ۾ رهندي شري يوجراج سنڌي ۽ هندي ڀاشا ۾ ڪاويه
رچنا ڪئي، جنهن ۾ هن ”يوجل“ تخلص استعمال ڪيو آهي.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ڪوي ٻوڄل ٻوڌو جي نرگڻ روپ جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

آهين ٻي سڀ ۾ سڀ کون نيارو، هي سڀ آهي لڪڻجو مڪان، وجود ساري ۾ تون هي وسين اسو، آهين اکين مڏجهه عيان.

نرگڻ نراڪار ٻوڌو جدا جدا روپن ۾ سرشٽيءَ ۾ رمي رهيو آهي، ٻن ٻن کرو ڪري ٿو.

سهسين روپ ٻهوُ ويس ڌاريندڙ،
ڪٿي ڪرتو ڪاٿي ڪڙمي ڪاري ڪاٿي هاري،
ڪٿي شاهه اَمير تون آهين، ڪاٿي ٻڻين ٻکاري ڪاٿي ماري.
ڪٿي گوپين گوال ٻڻين ٿو، ڪاٿي مرلي وڄائين تون اڻهدواري.

جيو پنهنجي نج روپ کي ڀلجي ويو آهي، تنهن ڪري ڪوي ٻوڄل جيو کي ٻاڻ ٻڇاڻڻ جي صلاح ڏئي ٿو:

رکي دم دم جو تون خيال ٻاڻ ڀڇاڻج ٻاڻ ۾.
ڪيو آهين ڪاڏهون آئين ويندين ڪهڙي وات تون،
خيال خوديءَ جا سڀ ڇڏي وٺ راهه. وحدت جي ورتي،
خيال دوئيءَ وارا سڀ ڇڏي ڏس اصل پنهنجي ذات.

ڪوي ٻوڄل جڳت جي ڪٺينگرتا جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

هي جڳ سارو سپنو آهي سمجهه. ٻندا نروار،
جيڪي ڏسڻ پنهنجو ناهي، اُهو تنهنجو،
ڏسندو دنيا فاني نيٺ ناهه نشاني،
سودو سچ جو ڪر تون سهڻا وٺ اهو وکار.

ڪوي نام سمر جي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

جپي تون نالو نام جو، وڃنو موجان ماڻ،
ٻوڄا ٻسي تون ٻاڻ کي پنهنجو ٻاڻ سڃاڻ.

ٻوڄل جي ڪافين ۾ موسيقي ۽ ميناج آهي:

سڀ منو منتار، آٻو اگڻ آهي موڻ ٻيهي،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 382

سِڪي پڻي هڙئس سيج تي، انڌ آئي جهڪار،
جي جانب سان يار لڳائي ڇڏيم ٻيو ڪم ڪار،
پرچو آکي مڇب اڳيائون، آهيان اي اختيار.

شري هيرانند ناڻاڻي: شري هيرانند جو جنم سنه ١٨٧٤ع
سنڌ نوابشاهه جي سڪرنڊ جي ڳوٺ ۾ شري ڪشنچند ناڻاڻيءَ جي
گهر ٿيو. شري ڪشنچند آڪاهتو پڙهيل هڪ رچو ڙس هو. حاذق حڪيم
هو. هو هڪ آدرشي اِنسان، ڪرم يوڳي، مدش ۽ نياءِ ڪاري
پنهنج هو. پنهنجي ٽڙ جو اثرائتو اڳوان هو، ناليرو زميندار هو.
هو لوڪل بورڊ جو پريزيڊنٽ ٿي رهيو. شري هيرانند هڪ
سچو قوم پرست هو. هيرانند ويدانت جو اڀياس ڪيو.
سنڌس چت جي ورتي پرماتما ۽ ڌرم جي طرف وڌي. شري
هيرانند وچڙ دشمني ڏينهن سنه ١٩٤٥ع ۾ پرلوڪ پڌاريو.

شري هيرانند ڪيترائي سلوڪ لکيا آهن جن ۾ هن ڀڳتي
گيان، ڪرم سماجڪ وشين تي ويچار ظاهر ڪيا آهن. هن
انهن سلوڪن ۾ ”هيرو“ تخلص استعمال ڪيو آهي. ڪوي
هيرانند جي ڪاويه ۾ سنڌس دارشنڪ ويچارن جي جهلڪ
پڻ ملي ٿي. برهم جي سگڻ روپ جو بيان ڪندي ڪوي
چوي ٿو:

روم روم ۾ رام ڪوليءَ ڪنڌر ۾ رمي.

ڪوي پنهنجو انڀو پيش ڪندي چوي ٿو:

ساڳيو لڌم سو ڳوليم ٿي ڳوٺن ۾،
”هيرا“ هتي هو، پنڪيس وٽي پرم ۾.

اَنت توم اسي، ويدانت سو ٽر جي جهلڪ شري هيرانند
جي شعر ۾ ملي ٿي:

سمجهه پاڻ کي سيٺ، غافل نانهن گماشتو،
ڏيٺو ڏوڪڙ ناهه ڪو هيرا ڪنهن جي پيٽ،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

چڱيان وڏي چيٽ، تنهن ماڪ آهين ملڪ جو.

ڪري هيرانند جي واڻيءَ ۾ داسيه ڀاونا ڪوٽ ڪوٽ ڀريل آهي؛

ڀولڻ ٿي تون ڀڪ، آءَ اڱهاڙي آهيان،

جيهي تيهي تنهنجڙي، سڀڻ ناهي شڪ،

هيرا منهنجو هڪ، تون ئي آهين آسرو.

ڪوي هيرانند پنهنجي ڪوتا دوارا صلاحون ڀڻ ڏنيون آهن:

ويهي سمر سيگهه ۾ هيرا سو هرنام

اوڏو ايندءِ ڪينڪي لوڀ ڪروڌ ۽ ڪام

دل جي اندر ڌام، ناهج ڪو هرنام جو.

پڙهيءَ ڪوڙ پدا سمجهيءَ ڪين سڄڻ ڪي،

هيرا ڪيءَ نه هڪ گهڙي، صدق سان ڌنا،

ڇڏي فڪر فنا، عالم ٿيءُ الله جو،

جي پڄين وينو پار ته پند ڪر تنهن پار ڏي،

خالي پڄندين پار جو ونندءِ گهٽي گهار،

اڄ هل تون اڳيرو تنهن ڏسين درس ديدار،

هيرا تنهين هار، جن ويهي وقت وڃائيو.

ڪوي سٽ ڪرم جي اهميت ٻڌائيندي چوي ٿو:

مايا ٿي مايا جن مانگي سي مسجي ويا،

ايشور جن آراڌيو، وري تنا جايا،

چيتي چيتن شڌ ڪئي، سروپ سمايا،

پد انهن پايا، هيرا پنهنجي ڪرم جا.

گهڻو ڪري هر سٽپرش جي سنڌس زماني ۾ مخالفت ٿي آهي. شاعر انڪري اڏول رهڻ جي تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

هيرا! ٿيءُ هوڏي، چڱو چڱي ڪرم ۾،

ايشڪ ٻرخلاف ٿين، ڪين وٺين ڪوڏي،

غافل جي گلا ٿي، لاٿ تنهن جن لوڏي،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

جڏهن نا دل لوڏي، سو هارائي نه همرو ڇوي،
ڪري ڪي پرماتما جي درشن جي ابياس آهي:
ڏسان اهو ڏينهن، جو ملان محبوبن کي،
هيرا! ناتو نينهن، محڪم رهندو من ۾.

مهاراج نيڻارام شرما: مهاراج نيڻارام جو جنم سنه ١٨٧٥ع ۾ ڪارتڪ ايڪادشيءَ ڏينهن حيدرآباد سنڌ جي شرما پريوار ۾ ٿيو. شري نيڻارام بنارس ۾ سٺ سال سنسڪرت جو ابياس ڪندي شاستريءَ جي اپاڌي پراپت ڪئي. هن جوتش ودّيا جو پڻ ابياس ڪيو. هن جي ورتي ورت ۾ ڪين لڳندي هئي. هن کي ڀڳوت ڀڄن جي ابياس هئي، ڪجهه وقت اپائي سرڻ ۾ صرف ڪندو هو. ڀڳوت ڀڄن ۾ سمورو سمو سڦلو ڪرڻ لاءِ هن ورتيءَ جو به تياڳ ڪيو.

مهاراج نيڻارام ايشور ڀڳت ته هو پر ديش ڀڳت به هو. هن هڪدم پنهنجي ٻئي سپاترن شري لوڪرام شرما ۽ شري وشنو شرما کي آگيا ڪئي ته ڀڄمانن جي ورت جو تياڳ ڪري ڀارت جي سوتنترتا سنگرام ۾ ٽپي پئو. پتا جي آگيا انوسار ٻئي سپاترن آزاديءَ جي آندولن ۾ عملي ڀاڱو ورتو. مهاراج نيڻارام ٤٤ سالن جي عمر ۾ سنه ١٩١٨ع ۾ برهمليين ٿيو. ڀڳوت ڀڄن ۾ لين رهندي هن ڪيترائي سنڌي ۽ هندي ڀاشا ۾ ڀڄن لکيا. اهي ڀڄن ڀارتيه راڳ وديا جي آڌار تي جدا جدا راڳ راڳڻين ۾ لکيل آهن. مهاراج نيڻارام گرومنتر جو مهتو ٻڌائيندي چوي ٿو:

گروءَ ڪان سکي ابياس، انترمک ٿي ويهي ڪيو جڏهن،
سو ساري سرشٽيءَ کي سمجهي برهم سندو آڀاس،
تڏهن سيوڪ جا سنسا سڀ مٽجيئي ٿين ناس.

ڪوي گروءَ جا احسان مڃيندي چوي ٿو:

گرو پرتاپي، ويڙو اندارو، پيو چيتن ڪري.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

مهاراج نيمارام جيئن کي جاڳرت ڪندي چوي ٿو:

گهڻيون شرليون عمر ٿوري، گروءَ جي وچ شرڻ دوڙي،
سڀئي مها واڪيه جي زوري، پرالکش ڀاسا ٻس پيارا.

ڪوي نيمارام ڪي ڀڳوان شري ڪرشڻ لاءِ ڪيڏي نه
نياس آهي:

ناهي مونکي سک جي اچا، ناهن ڪنهبي پيارا،
ٻئو دا شيام لاءِ نيما اکين مان وهي ڌارا.

ڪوي نيمارام شرما جي ڪاويه ۾ يوگ ساڌنا جو به ذڪر
ملي ٿو:

اڙا پنگلا روئي گنگا يمنا، سشمنا سرسوتي ڌار،
ڪرائي ترويڻيءَ ۾ ته سنان.

ترويڻي ترڪٽيءَ جو پرتيڪ آهي ۽ گنگا، يمنا، سرسوتي،
اڙا پنگلا ۽ سشمنا ناڙين جو پرتيڪ آهن.

مهاراج نيمارام پرماتما جي پراپتيءَ لاءِ ساڌڪ کي صلاحون
ڏيندي چوي ٿو:

اچڻ چاهين جي ايشور جو تـه اپاءَ هيءَ هاڻي ڪر،
اندر واري اوطاق جي صفائيءَ لاءِ اُدم ڌر،
آڻ وس ۾ اندرين کي ناوري هڪ ۽ ٻيجي نر،
ڪسنگ سان نين سي ٿي نيچ، چڱي سنگ سان سي ٿي ور،

مهاراج نيمارام جي ڪاويه ۾ روپڪ النڪارن جو سهڻو
پريوگ ٿيو آهي:

ڳنهي گيان جي ڪٽ، مـن تـون ڪر آرام
پاوا جنهن جا پريم سدا، آهن ساڌن وٽ،
ويراڳ ويساهه اوپدا جنهجا، سي ڪٽي ڏاهه جهٽ،
نتيا نتيو وويڪ روپي ڪـان اهت،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan, All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 386

[illegible] رواني وارا واڻي وڻاءِ اپاسنا ڪن،
[illegible] هدف وڻائي، ڌار مرڪسا ڇيت.

[illegible] مڪتون ئي روڪ الدڪارن جو
[illegible] آهي. اِها [illegible] جي ڦالپيس آهي.

محمود گل: محمود گل سنه ۱۸۷۵ع ڌاري درس حاجي [illegible] ڳوٺ ۾ تولد ٿيو. هي کيتي ٻاري ڪندو هو. [illegible] ڪلام جو مجموعو 'گل محمود جو ڪلام' محمد يعقوب [illegible] مرتب ڪيو آهي. مل محمود شاهه لطيف جيان جدا جدا [illegible] ڪلام چيو آهي ۽ شاهه صاحب واريون ڪهاڻيون اينتن [illegible] آهن. هن ابيت، ڪافيون ۽ غزل، ٽيهه اکريون، [illegible] لکيو آهن. هي ٻيهڙي دؤر جو بلند پايه شاعر هو.

[illegible] جي سارله، ڪندي شاعر چوي ٿو:

[illegible] جي صفت سارله، ڪريان ڪوڙون ڪلام،
[illegible] ٻالساهه، آڳو اِلاهي رب علام،
[illegible] رازق ٿو رسائي، قوت ڪل کي رب ڪريم،
[illegible] ۽ هدر سان ترت ٿازو نعمت طعام.

[illegible] ڪهاڻين ذريعي روحاني رمزون [illegible] آهن. سالڪ مالڪ سان ملڻ لاءِ منتظر آهي. ماروئي عمر [illegible] عرض ڪندي چوي ٿي:

جي سڪندي سومرا! هت پڄن مدهجا پهر،
[illegible] الله نام عمر! نجانءِ مڙهه مليو ذي.

شاعر کي غريب طبقي لاءِ همدردي هئي. الله کي عرض ڪندي چوي ٿو:

ڏڪاريا ڏيهه مان، موذي سب مار،
[illegible] ڪار.
جن ميڙيو مهانگي لٿي، ڪن جي [illegible]

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 387

گل صاحب جي ڪلام ۾ سوز و درد آهي:

اڄ نڪو پسڻ پرين جو، نڪو صحبت ساءُ،
ويا ويراڳي نڪري، موڪي ماري ماءُ،
جيئڻ اسان جو جوڳين ري حيف حياتي آهه،
گهايل ڏيئي گهاءُ، راول راهه رسي ويو.

گل صاحب انسان جي من جي حقيقي نقاشي ڪئي آهي، ونڍ لاءِ هرڪو هڪيو حاضر آهي مگر ڏيڻ وقت ڪئين نه هو بهانا ٺو بڻائي:

ڏيڻ ويڙ ويهون ھلايان ھيڙ،
ونڊ ۾ نه ڪريان ادا ڪي عذر.

مسافر کي ايندو ويندو ڏسي عام ماڻهو ائين محسوس ڪري ٿو ڄڻ ڪيس ڪورت جي سمن آئي آهي:

مسافر ڪان منهنجو ڏڄي ائين من،
اچي ڪر ڪٽيو ٻيو سزا جو سمن.

گل صاحب جو ڪلام سليس ۽ فصيح آهي.

حافظ حيات شاهه: حافظ حيات شاهه سنه ۱۸۷۵ع ۾ سيد مير عالم شاهه جي گهر تولد ٿيو. ننڍي هوندي سندس مڱڻو ماساٽ سلطانه بيگم سان ٿيو مگر سلطانه بيگم ٻئي ڪنهن سان لانئون لڌيون. ان ڪري حافظ حيات کي وڏو صدمو رسيو.

ڏئي شاديءَ جي ڍڍران موں اکين سان ٿيندي برباديء،
ٿيا ويران سي ويڙها جتي هئي خوب آبادي.

حافظ حيات جو ديوان شايع ٿيو آهي. سندس غزل ۾ سوز و درد آهي. هن پنهنجي شعر ۾ پنهنجي آزمودن جي عڪاسي ڪئي آهي:

ابتدائي قيص کي ڇريو رلايو ڪنهن ازل جي انگ،
جبل فرهاد کان زوريءَ اکايو ڪنهن ازل جي انگ،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

نڊڪو هو نه حافظ موج هڻي ماڻي گهٽي گهر ۾،
مگر تنهن کي ٽڙي سنڌ ۾ رلايو ڪنهن ازل جي انگ.

مهاراج جڳڪرشڻداس: مهاراج جڳڪرشڻداس جو جنم ١٨١٥ع ڌاري حيدرآباد سنڌ ۾ ٿيو. جڏهن هي عمر ۾ وڏو ٿيو تڏهن هندي ۽ سنسڪرت ڀاشا جو اڀياس ڪيو. هو ڀڳهجي زماني جو ٻرڪاڻ ڀڏبت هو. سنت ڪوين جيان مهاراج جڳڪرشڻداس ستگروءَ جي مهما ڳائيندي چوي ٿو:

ستگرو همت ڌريو، ٻنڌ مون ٻانهي ٿريو،
وچن اَمول ٻڌي، منهنجو تنو من ٺريو،
آنند اَديت جو، سر لي چتر ڌريو،
ٻائي منهن مڙهيءَ، اَڱڙو چت ٺريو،
اوناشي اَمر ٻد ٻرجهي آءٌ ٿريو.

مهاراج جڳڪرشڻداس اندر ٻاهر هرهنڌ هر چيز ۾ برهم کي ڏسي ٿو:

ٻاهر اندر همت ڀورڻ جنهن جري خالي نه وار،
ڪنڪري نڪري ٻاٽري، آتم جو ديدار.

ويدانت واڪيه ”تت توم اسي“ جي تائيد ڪندي ڪوي چوي ٿو:

Gul Hayat Institute

تون برهم آهين ست روپ هري،
چت آنند لئي نا تون ئي جري،
تون ساکي آهين اَنيو ڪر هيڻن،
چوي جڳڪرشڻا گهٽ درشنا جيڻن.

جيءَ کي جاڳرت ڪندي ڪوي چوي ٿو:

جڳ ماڙين چو من مائي، ساري عمر ولوڙين پائي،
رام رتن توهين تن ڀيتر، ڏوري ڪوهه ڏورائي،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

وستو آهين تون سڀني ، مري ڏيهه هي ۽ ڪڀي ،
چيڪرشطا آلم رنگ رچي ، پاڻ پس تون نا مرڻ .

مهاراج چيڪرشطداس جي وچار موجب جڳت سپني سمان آهي:
من مستان ٿئين ڪيئن پاڻي، جڳ سپنو جيئن رين وهاڻي.
هي جڳت رچ جي پاڻي ۽ وانگر آهي ، اڳيان ڪر ڪيول
ڌسڻ مالڙ آهي اُن کي ڪا ستيتا ڪين آهي:

جڳ هي ۽ آهي رچ جو پاڻي ،
ڪي هو، هوندو ڪي ڌس هاڻي.

مهاراج چيڪرشطداس يوگ ساڌنا کي وڏي اهميت ڏني آهي:
لک يوگ بنا جڳ ماري، من ڪونه سگهي ڪوواري،
نت ويدانت سٽي ۽ واچي، يوگ بنا من پاندر ناچي
الو عمر تو ڪاري.

ڪوي نام سمرڻ لاء تاڪيد ڪندي چوي ٿو :

چت چيتن ۾ رک پائي، چڏ ڪوڙي پهر پرائي،
چيتن ڪر چرڪال هري ۽ جو پوجل پريو اٿائي،
آت پرهر جپ رام رما پت، اي چڏي سب وائي.
ڪونرهيو تر هن جڳ ماهين، تون پي مرندين جائي.

مهاراج پڳوانداس : مهاراج پڳوانداس جو جنم سنه ١٩٧٦ع
۾ ٽنڊوالهيار ضلع حيدرآباد ۾ ٿيو. هن هندي ۽ سنسڪرت جو
چڱو ابياس ڪيو. سندس پاڻي ۽ مان معلوم ٿئي ٿو ته هي وڏو
ودوان هو.

هن هندي ۽ سنڌي ڀاشا ۾ ڪاوي رچنا ڪئي آهي. سنڌي
ڪاوي جي ڀيٽ ۾ سندس هندي ڪاوي اهميت وارو آهـــي.
سنڌي ۾ هندا تمام ڪي اُورا پد ”پڇن ڪلپترو“ ۾ ملن ٿا.
ڀڳت ڪوي سورداس جيان مهاراج پڳوانداس جي ڪاوي ۾

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

رام ٻاوا آکي :

ڪرشڻ لوڪسي شونا اسنسي جو انگ،
مان ڏٺمس ملمن مهاسمي سکمن لڳي ابهي، رنگ،
جپ تپ تيرٿ دان نه ڪيم، نه ڪيو سنڌي سنگ،
تو سمان نه ڪو پتت اڌارڻ، مان نه ٻالن ۾ اسنگ،
'ڀڳوان' لوکي ڪري نمت واهتي ڏي سدا ڀيهجو سنگ.

مهراج ڀڳوانداس ڀهدجي من کي سمجهائيندي چوي ٿو :

ڪر مـن مـوکـش پراپتي جـو ابـيـاس،
ناس مان سب دارا سهودر، ڪد تون انهن مان واس،
لهر تو وڃڻ ڪي ڏار سدا تون لهڻ ڏيهه اڌياس،
واسدا ڪرشڻا کي هڏي نرنتر، جهنڊ ٻوم آهر نواس،
'ڀڳوان' جڏهن رهڻي رهين تون، تڏهي مڪتي پد ۾ لهن ٻاس.

ڀائي رتارام ڪداڻي

ڀائي رتارام ڪداڻي : ڀائي رتارام جو جنم ١٣ اپريل سنه ١٧٧١ع ۾ قمبر علي خان ضلع لاڙڪاڻي ۾ شري شامداس ڪداڻيءَ جي گهر ٿيو. سائين ولايتراءِ، سائين جيولسنگهه جي سنگ ۾ اچي ٿمس رنگ لڳو. ٻه سندس ستگرو هو لاڙڪاڻي جو سنت سڌورام. گروءَ جي ڪرپا سان رتارام رام جي راهه ۾ اڳتي وڌيو. گهر گرهستيءَ ۾ رهندي ايشور سان نيهن لڳايائين. سنه ١٨٨١ع ۾ هي پرڀوءَ جو پيارو پرلوڪ پڌاريو.

ڀائي رتارام سامي صاحب جي سلوڪن جي طرز تي سنڌي ڀاشا ۾ سلوڪ لکيا آهن.

ڀائي رتارام گروءَ جا گڻ ڳائيندي چوي ٿو :

ستگر ڏنو حال، سدا آلم جوڳ جي،
مٽي وٺي من مون- هوءَ مان رهڪ اوال،
رتا ٿيمن نهال ... ڀيهجي پر ڪي.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ڪوي رنارام هرهنڌ مالڪ کي موجود ڏسي ٿو:

رنا هڪ ڀڳوان - جاءِ ڪائي سڃڻ.

......

خاوند سڀ خلق ۾ - آهه صورت جو سردار،
ڏسي وٽ اندر ۾ جهجهو هئي سنسار.

جيو مايا جي جار ۾ ڦيلجي پاڻ کي وساري، پاڻ کي ناحق جنجال ۾ وجهي ويٺو آهي:

مڇي جار ڀرهم جي، وڌءِ جيءَ جنجال.

ڪوي پاڻ سڃاڻڻ جي تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

پسڻ ڪارڻ پر جي، پاڻهين پڇج پاڻ،
سنت پاڻ سڃاڻ - رنا رهبر سان ملي.

ڪوي جڳت ۾ پت پنهنجا ويچار ظاهر ڪندي چوي ٿو:

آڳ نه جاڻم جاڻ - جڳ مڙيوئي سپنو،
جڏي ٿيڙو سنگ سنتن جو مٺيو سوئي ماڻ.

ڪوي سنتن جي سنگ جي اهميت ٻڌائيندي چوي ٿو:

جيڪو ٻوي ڪري - آڇي ساڌ سنگت ۾،
سو اچي ڪين ڦري - رنا چوراسيءَ ۾.

وڃئين ٿي وهندي - آورجا هن هٿ مون،
ساجهر سار ڏٺيءَ ڪئي ٻاڦي رک رهندي،
موٽي ايندءِ ڪيڏڪي - اهڙي موج ٻندي،
تون ساجهر وٽ ڪنڌي - ڪيول ساڌ سنگت جي.

فقير حيات جمالي: فقير حيات جمالي سنه ١٨٧٨ع ڌاري ڳوٺ راڄي‌خان جماليءَ ۾ ڄائو. والد جي وفات کان پوءِ هن فقيري اختيار ڪئي. هي صاحب گهڻو وقت ڏٽيءَ جي ٻندگيءَ ۾ گذاريندو هو. هن صاحب سنڌيءَ ۾ بيت چيا آهن. شاعر ڏٽيءَ کي التجا ڪندي چوي ٿو:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

سوال ڪريان ٿي سدا، آهيان طمعدار،
مس منهنجي مــن ۾ هاشمي تون هار،
جوڙيان جلد جواب، پسان پريون پـــار،
هيڻن جو حيات چئي، ڪريو چالو نار،
ڏاڙ مون ڏيکار، سهڻو نقش نيڻهن جو.

سادو ڏي - ايل - واسواڻي: پيارو سادو واسواڻي هيو شري گرو نانڪ جيان صورت نماڻي، جنهن جي مڌر آنندائڪ باڻي، پيٺاريو جنهن سڀن کي پنهنجي پيار جو پاڻي، جنهنجو تخلص پڻ "نوري" نماڻي، پڳتياڻي ميران جيان شري ڪرشن لاءِ سندس دلڙي و پڳاڻي، روحاني راحت جنهن ماڻي.

سادو واسواڻيءَ جو جنم ڪارتڪ ايڪادشي ٢٥ نومبر ١٨٧٩ع ۾ سونهاري سنڌ جي حيدرآباد شهر ۾ شري ليلارام واسواڻيءَ جي گهر ٿيو. پياري سادو جي جنم جـــو نالو شري ٿانورداس هو. سادو جو پتا شري ليلارام واسواڻي ديوي ماتا جو اپاسڪ هو؛ ماتا وران پاڻي پڻ گروءَ جي سچي صدقياڻي هئي. گهـر جي اهڙي ڌارمڪ واتاورڻ جـــو مٿس ڪافي پـــرڀاءُ پيو. سڪول ۾ سادو واسواڻيءَ کي، سادو هيرانند آڏواڻي اُستاد روپ ۾ نصيب ٿيو، جنهن جي اعليٰ آدرشن جو دادا جي وديارٿـي جيون تي وڏو اثر ٿيو. دادا پڙهڻ ۾ تمام پرويڻ هوندو هو. هُو پين وديارٿين کان نرالو هوندو هـــو. ڪيس جيڪا خرچي ملندي هئي اُن مان تمام ٿورو خرچي باقي اپاهجن ۾ ورهائي ڇڏيندو هو. ننڍپڻ ۾ ئي دادا جي جيون ۾ جيو ديا جي جوت جڳي. هن مانس آهار جو تياڳ ڪيو. دادا اچا چوٽين درجي انگريزيءَ ۾ هو جـــو سندس پتا پرلوڪ پڌاريو. سنسار جي ڪٺنائن ڏسي دادا جي من ۾ ويراڳ ورتي پيدا ٿيڻ لڳي؛

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

پڙهڻ لاءِ پياس پيدا ٿي، اُن ماڻا جي مرشدي اوسار دادا سڪول ۾ دلچسپيءَ سان پڙهندو رهيو. ننڍا ننڍا سمورا جملا ڪارڻ ڪندي نام کي به ياد ڪندو هو. هيڊ صاحب مقرر امتحان ۾ ساري سنڌ ۾ پهريون نمبر آيو ۽ کيس ميٽرڪ ولد اسڪالرشپ پڻ عطا ٿي. دادا هاڻي ڪراچي ڪاليج ۾ داخل ٿيو. پنهنجي نمرن ۽ پورهيتن سبب دادا ڪاليج ۾ نالو ڪڍيو. دادا انگريزيءَ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو. ڪاليج جي تعليم حاصل ڪندي دادا ڊارمڪ گرنٿن، شريمد ڀڳوت گيتا راماين ۽ ٻين پستڪن جو پڻ اڀياس ڪيو. سنڌس جيون ۾ سادگي سچائي سنيهه سيوا جا گڻ چمڪيا. دادا بي-اي-جي انگريزي وشيه ۾ بمبئي يونيورسٽيءَ ۾ پهريون نمبر آيو. جنهن ڪري کيس "ايلس" اسڪالرشپ عطا ڪئي وئي. ودوتا ۽ قابليت جي ڪري کيس ڪراچي ڪاليج ۾ ليڪچرار مقرر ڪيو ويو. ٻن سالن بعد نوڪري ڪندي دادا ايم-اي-جي ڊگري حاصل ڪئي. ڪراچيءَ ۾ رهندي دادا برهمو سماج جي اثر هيٺ پڻ آيو. دادا جي وياکيان ۾ تاثير هوندو هو ۽ ٻڌندڙ مسحور مگڌ ٿي ويندا هئا. دادا ڪلڪتي ۾ وديا ساگر ڪاليج جي پرنسيپال جي پد تي رهندي نه صرف پنهنجي ڪاليج جي وديارٿين ۽ پروفيسرن کي پرياوت ڪيو پر پنهنجي ودوتا ۽ آدرشن ڪري دادا ڪلڪتي ۾ پرسڌ ٿيو. پياري دادا کي پياس هئي پريوءَ ملڻ جي. هوءَ ڪنهن ڪامل گروءَ جي تلاش ۾ هو. ڪلڪتي ۾ شري نالودا کيس گرو روپ ۾ پراپت ٿيو. شري نالودا هڪ مهان دارشنڪ، وڏو ودوان سنت ۽ برهمگياني هو، جنهن وٽان هن آڌياتمڪ گيان پراپت ڪيو. ٢٩ ورهين جي عمر ۾ دادا کي وشو ڌرم سميلن برلن ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ نينڊ آئي. اِها سنڌ ۽ سنڌي جاتيءَ لاءِ فخر جي ڳالهه هئي ته

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 394

...ڪي نوجوان سنڌي پروفيسر وديش ۾ ٽيمدڙ وشو ڌرم سميلن
...ڪري ڀاڱو ورتي. پيارو دادا ٻرلن و يو. دادا اُن ــــي ڀارتيه
...سنڪرتي ۽ سڀيتا تي روشني وڌي، وديش ۽ اڀمشن جـــو
سنديش اهڙي نه پراثر نموني سڻايو جو سمورا حاضرين حيرتزده
...ٿي ويا.

...سادو واسواڻي لاهور ۽ پٽيالا ۾ پڻ ڪاليج جو پرنسپال ٿي
رهيو. هن وديارٿين ۾ سانوڪ سنسڪار وڌا. ڀارت جي ڀن ڀن
نگرن ۾ دادا سمورڻ ۽ سيوا جو سنديش سڻايـــو. رشين مڻين
جو پيغام پهچايو. اوچتو سندس ماتا پرلوڪ پڌاري. هوُ دنيوي
بندڻن کان مڪت ٿيو. هن ڪاليج جي اختياريءَ وارن کـي
استعفا ڏياري موڪلي. هيٺئر دادا اُميري ڪپڙا لياڳي سوديشي
کاڌيءَ جا ڪپڙا پهريا. لوڪن جي ڪلياڻ لاءِ اُپاسدا ڪلاس
شروع ڪيو. نيو ٽائيمس اخبار جـــو سمپادن ڪيو، جنهن ۾
گهڻو ڪري ڌارمڪ ۽ سماجڪ وشين تـــي ليک هوندا هئا.
دادا جدا جدا آستانن تي پروچن ڪندو هـــو، سوين پريمي
سندس پروچن ٻڌڻ ايندا هئا. سادو ٽي - ايل - واسواڻي صاحب
جي سيرت جي سرهاڻ سنڌ جون سيمائون ٽپي، هند جـــون
حدون پار ڪري وديش ڪي واسي ڇڏيو. وشو جا وڏا وڏوان
۽ سندس ودوتا، مڌرتا، نياز- نوڙت، سيوا سنڀهه، سادگي،
سچائي، سمرڻ سنيم جي سارا هه جون سرڪيون ڀرين ٿا!
دادا هيڻن جو همدرد ۽ مسڪينن جو مددگار هو. پنهنجي
ساري جيون اَرپن ڪيائين پراپڪار پرمارٿ ۾. ٻالڪن ٻالڪين
کي سڄي وديا ڏيڻ لاءِ پياري دادا حيدرآباد ۾ ميران سڪول
کوليو. جتي وديارٿين کي پستڪن جي اَڀياس ســــان گڏوگڏ
سڄي سکيا ڏني ويندي هئي. ميران وديا هلچل هزارن جـي
جيون کي ناهيو. هت پوني ۾ ... دادا جن ميران سڪول ۽

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ميران ڪاليج شروع ڪيو جتي وديارٿين کي پورو واپو مهيا ڪيو ويو. سڀني وديارٿين کي پوري واپو مهيل ۽ سچي وديا ڏني ويجي ٿي. ميران وديا هلچل جا آدرش آهن: پوترتا، پراڻتا، سادگي سيوا.

پياري دادا آزاديءَ جي هلچل ۾ سگريءِ پاڻ، ورتو. آزاديءَ کان پوءِ ڀارت ۾ وڌندڙ پرانتيتا جي پاونا کي ڏسي دادا جي دل ۾ درد پيدا ٿيو ۽ ڀارت جي دکي حالت ڏسي هن پرماتما کي پرارٿنا ڪئي:

منهنجو ملڪ مونکان آهي نـا جدا،
ڀڳل آهـ ڀارت، پـر تنهنجو خدا،
رک مهر ۾ سدا، نوري نهاري ساٺت ۾.
دک درد ۾ آ! پيو ڀارت پڇي،
غم سوز سڄڻا! منهنجي دلڙي ڇڇي.
سـنڌ گجرات پنجـاب بنگـال،
سڀني کي تون هڪڙو ڪر، نه آهيون ڪنگال.
ديس پيارو ڪر نهال، نوري نهاري ساٺت ۾.

پيارو دادا مهان اپياسي هو. راڻين جون رانيون جاڳي دنيا جي مهان ودوانن ساهتڪارن جو ساهتيہ پڙهندو هو ۽ پاڻ اوچ ڪوٽيءَ جو ڪوي ۽ ليکڪ پڻ هو. پهنجي قلم دوارا دادا سوين کي سڄاڳ ڪيو. سنڌ جي جدا جدا شهرن ۾ دادا رتن ڪري سماجڪ سڄاڳي آڻيندي نام جو سنديش ڏنـو. هزارين پياسي دلين جي پياس پوري ڪئي. سنڌس جيون ۾ ڀڳتي، گيان ۽ ڪرم جو سندر سمنوءِ هو.

سنڌين جـو سونهارو ساڌو واسواڻي ١٦ جنوري سنہ ١٩٦٦ع برهملين ٿيو. پياري دادا جي اڏيائمڪ ساهتيڪ، سماجڪ، راشٽريہ سيوائن سبب ڀـارت سرڪار سنڌس يادگيريءَ ۾ ڊاڪ ٽڪلي پرڪاشت ڪئي.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 396

ساڌو واسواڻي دارشنڪ ۽ مهان ڪوي هو. سندس ڪاويه سنگره 'نُوري گرنٿ' هڪ مانسروور آهي. ڪو هنس هجي جو موتي ويهي چُڳي! جيتوڻيڪ هي گرنٿ ٻڪتي ڀرڪ ڪاويه سان ڀرپور آهي، روحاني رمز رازن کي سلجهائي ٿو، پرماتما جي پار جي پانڌيئڙن لاءِ راهه روشن ڪري ٿو، مگر وهنوارڪ جيون ۾ به منجهيل ماڻهن لاءِ روشن منار آهي. هن ٻهڀاڃا دارشنڪ وچار سرل سهڪ سنڌي ڪاويه ۾ پيش ڪيا آهن. پياري دادا نه صرف سنڌيءَ ۾ ڪاويه رچنا ڪئي آهي مگر انگريزيءَ ۾ پڻ ڪيترائي ڪوتائون لکيون آهن. سنڌي ۽ انگريزيءَ ۾ نثر ۾ سوين پستڪ لکيا آهن.

ساڌو واسواڻي گروءَ جي اَنيهه ڪرپا جو اُليکه ڪندي چوي ٿو:

ڏاڍي مهر ڪئي موري ستگر ٻجاءِ ڏونڪا،
چتچور کي پڪڙي، هاڻ چاڙهيو اُنس نام کي نوڪا.

ساڌو واسواڻي برهم جي نرگڻ ۽ سگڻ ٻنهي روپن جو ورڻن ڪيو آهي. نرگڻ برهم جو بيان ڪندي چوي ٿو:

صفت تنهنجي اي اَنت آهي اَپار،
رميو نوري آهين، رڳ رڳ سنسار.

برهم جو نه رنگ آهي نه روپ، هوُ نرنجن آهي، اگوچر آهي:

تون نوري نرنجن، ٻنا رنگ روپا.

ساري جڳت ۾ برهم جو پرڪاش آهي:

جڳهه ساري ۾ جڳهه جڳهه تنهنجي جوت سمائي.

ستيم، شوم سندرم اِهي ٽئي برهم جوُن وشيشتائون آهن. هوُ ست آهي، ڪلياڻڪاري آهي ۽ سندر به آهي:

تون ستيه شوم، تون سندر صورت،
سنت جدان سڳلي ليري مورت.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

پرھم جدا جدا روپ ڌاري ڪري سرشٽيءَ ۾ رمي رھيو آھي:

پاڻ ئي صورت منجھ سنسار،
پاڻ ئي ساري ھازيگر ٻازي،
پاڻ ئي سنتن جي سڪ سازي،
پاڻ ئي طالب پاڻ ئــي ٻار،
پاڻ ئي گوپــيو پــاڻ ستـار،
پاڻ ئي پراڻن جــو اِڪ پراڻ؛
پاڻ ئي خالق ســارو جهـان.

ساڌو واسوانيءَ گرديو ٽگور جيان شيام سندر کي مسڪينن جي جھوپڙين ۾ ڀسي ٿو:

نہ محلن نہ ماڙين ۾ موھن ٿو چمڪي،
پيگل جھوپڙين ۾ اچي پاڻ جھمڪي.

دادا رام جي چرنن ۾ ئي آنند جو انڀؤ ڪري ٿو:

ڌام منھنجو جت راجي رام،
وشرام منھنجو جت پاڪي نام!

جيو اگيان آوڙڻ سبب پنھنجي نج سوروپ کي ڀلجي ويو آھي. ساڌو واسوانيءَ جيو کي جاڳرت ڪندي چوي ٿو:

امر اگوچر ٿون آھين آھين،
پر پنھنجو پاڻ ٿون ڪين سڃاڻين،
الک ڌام مــان آيــو آھين،
ملڪ مايا جــو تون ناھين ناھين.

ساڌو واسوانيءَ جي ويچارڌارا موجب ھــي جڳت ڀرڀٽ جيان آھي . رج آھي، سچ آھي:

سمجھ جڳ سارو اڻيئي رج،
ھدا گيان اُتري نـــہ اوديا جي اُڄ.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

...جي ڪٺمگرا جو ذڪر ڪندي ڪوي چوي ٿو:

جڳ سارو جنهن راس جو سنڌو،
هت ڏيئن ٻـ چار الٽي رهڻو،
جڳ سارو الٽي دونهين محل،
ٻاچا الٽي ڏن جوين جواني،
ٻنگلا ماڙيون گاڏيون فانـي،
ملڪ سارو الٽي موت مڪان.

...ڌو واسواڻي جي ويچار موجب مسڪينن ۽ سورن ۾ ستايلن
...جي سيوا ٻريوء جي سچي ڀڳتي آهي:

ساچي ڀڳتي دکين جي شيوا،
در ڪدا جي وٽ مهر جا ميوا.
ڪن چرڻن ۾ وڃي سر جهڪاء،
نوري نماڻي دل اندر دونهان دکاء.

دادا ٻريم جي اهميت ٻڌائيندي چوي ٿو:

ٻريم ٻنا جيئڻ اجايو،
ٻريم ٻنا نه سفر سجايو!
ٻن ڀڳتيء وينو وقت وڃائين،
ٻريم ٻنا سڀ ڪوڙ ڪمائين.

سادو واسواڻي سنتن جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

ڪن سنتن در جي ملي مون ڌوڙ،
جن نيڻن ۾ ٻيو چمڪي نور.

سامي صاحب جيان دادا واسواڻي جن ٻه ٻنهنجي ڪاوٽ ۾
سچي سهاڳڻ جو ورڻن ڪندي چيو آهي:

سچي سهاڳڻ سائي آهي، جنهن جاڳي جاڳي ڪٽ نهاريو،
راس لڪائي نه لوڪن ڪان، ڪومل مکڙو ڪمل سنڀاريو،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

Page # 399

سڪ جي سيج تي پاڻ چڙهي، ڪنهن پياري کي پيار پيئاريو، ساڄن صورت ڏيان ڌيائـي، دل ۾ ڪنهن پيارو ڌاريو، رڳ رڳ ۾ نوري راڳــو ساريو، پاڻ ڳجهي ۾ پاڻي پاڻي.

دادا واسوائيءَ پنهنجي پاڻيءَ ۾ پرماتما جي پيار جي پاڻيءَ کي ڪي صلاحون ڏنيون آهن:

سنگر جي اسڪول ۾ سبق چار پڙهجا،
پڙهي سڀئي پريم ۾ چاڙهيءَ مٿي چڙهجا.
پهريون سبق صدق سونهارو،
ٻيو سبق سچ جو سائينءَ کي پيارو،
ٽيون سبق صبر جو جيون جو آڌارو،
چوٿون سبق سيل، جت نوري چمڪي تارو.

....

ڪري خدمت خدا جي اُئـي ڏيئڙو ٻار،
دکين ڏيهن کي ٻکين پسن کي ڏي تون پيار.

دادا جي ڪاوڙ ۾ ڪٿي ڪٿي رهسوار پڻ آهي. هڪ ڪوتا ۾ دادا پرنيڪن دوارن مان ء آتما جو پتارت چترڻ ڪيو آهي:

هڪ وڻ تي پکي،
هڪ چنچل، ٻيو سکي!
چنچل ٻـــکيءَ ڄڌهن نهاريو،
نڌهن سکي پکيءَ کيس پڪاريو.
ٻي ٻي، دک ٿيس سڀ دور،
اچي اُن ۾ چمڪيو نــوُر.

پياري دادا پنهنجي ڪوتا دوارن جيو ديا جو پيغام ڏنو آهي:

جيو ديا جــي جوت جڳايو،
هنسا پيڙا ڪان ملڪ ٻچايو؛

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

سڪ سچو اُن ڪئن ملندو؟
گڏاهن سان ڦهو جو ڪندو.
ماس اوهين ٿا تن جو ڪانو،
آلم شڪتي ٿا پنهنجي کهٽايو.

سداس ڪاويءَ ۾ ورهه ويندا آهي:

مون گهر ڏيڙا وسامي ويڙا، شيام شمع نون بار،
نماشام جي نرمل پردي، پال گوپال اچي نهار.

دادا سنڌن جي جدائيءَ لاءِ چوي ٿو:

ڪري ياد تن کي، نوري وهائي نير،
هٽي نڪا نير تير، جو ڳيڙا هليا ويا.
نوبن راڻا! آن ءُ ٿي، وتان وياڪل ويڳاڻي،
اُچايل آن ءُ گهايل، ڪيو درد ديواني،
نوري نُور نُوراني، نهاري پوءِ مران.

سادو واسواڻيءَ جي ڪاويءَ ۾ ڪيترين ئي ڪلاتمڪ خوبيون پڻ آهن. هوُ ٻاڻ سر سنگيت جا ڪوڏيا هوندا هئا. سنڌن درويشن جو ڪلام ٻڌي مالڪ جي محبت ۾ محو ٿي الستي مستيءَ ۾ ٻاڻي اُچاريندا هئا، تنهن ڪري سندن ڪاويءَ ۾ سنگيتاتمڪتا آهي.

سندن ڪاويه ۾ تجنيس حرفي، تشبيهه، استعاري دِرشٽانت النڪار جو چڱو استعمال ٿيو آهي.

تجنيس حرفي: سچا سب سٺي ٿو، تنهنجي تند تار ۾ ڪليو.
سڪ ستار ۾ ساجن سڌمڪ، روحڙو روز رناريو.
سي سمجهن سولـي سـهـج سمـان.

تشبيهه: جئن ترلـي ميندهن لاءِ آسي،
تئن هيءَ دل آهي پريوءَ اڪپياسي.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

سڀي جڳ لئي ٻوند لڳ روز نهاري،
لڱن لهڻهڻي نظر لڳ هي دل پڪاري.

استعارو: آءَ نه پڙهان، اڪ قرب ڪتاب،
ڳايان ٻڌايان، اڪ ٻرهم رباب.

پرليڪ:- ساڌو واسواڻيءَ جي ٻاڻيءَ ۾ ڪٿي ڪٿي سهڻي روپ ۾ پرليڪن جو پرجوگ ٿيو آهي:

ٻهري ۾ ٻيٺــي آهيان آءَ ميندا،
روئان روز وينتي، منگان رحم ريندا،
ئي آزاد ٻهري مـان اڏامي اچان،
ڀڃي قيد ڪرمن جو ٿو وت نچان.

دادا جي ڪاويــــه ۾ شانت رس ۽ ويـــوگ شرنگار رس مکيه آهن.

ساڌو واسواڻيءَ شري سکمڻي صاحب، شري جپ صاحب ۽ شريمد ڀڳوت گيتا سنڌي ڪوتا ۾ لکي سنڌ ساهتيه جي هڪ اڻوکي شيوا ڪئي آهي.

محمد صديق 'مسافر'

محمد صديق 'مسافر': محمد صديق مسافر سنه ١٨٧٩ع ۾ تولد ٿيو. هي صاحب ٽنڊي آدم ۾ ماستر ٿي رهيو. هن عربي فارسيءَ ۾ ماهريت حاصل ڪئي. ٽيچرس ٽريننگ ڪاليج ۾ استاد مقرر ٿيو. شعر و شاعريءَ ۾ سنڌس سونهپ سيدفاضل شاه ڪئي. هن صاحب پنجويهه کن ڪتاب تصنيف ڪيا آهن. سنه ١٩٥٥ع ۾ هن عالم اديب وفات ڪئي. سنه ١٩٥٢ع ۾ سندس تصنيف 'ڪليات مسافر' شايع ٿي. ڪليات ۾ سندس غزل، رباعيون، قطعا، مثنويون، مسدس ۽ ڪافيون ڏنل آهن. سندس شعر ۾ رواني آهي. معشوق جي آمد ئي شاعر کيڏو نـــه باغ بهار آهي. هو سڀ ڪجهه اُن تان فدا ڪرڻ لاءِ تيار آهي:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

سونهن ٿو ساهه. ڪي صدقي ٿيڻ سان صدق سوَ ڀيرا،
ڪميڻيءَ جي ڪڪين آيا، ٻانهن ٻڌون ٻــري ٻيرا،
سڪيو سارئو ٻڌو سڏڪا دمـــا دم دل رکـيو در ۾،
ڪيم ئي روز شب رهيون ٻدا ڪنهن وقت ۾ ويڙا.

سيد هادي بخش شاهه ”مسڪين“: سيد هادي بخش شاه مسڪين سنه ١٨٧٩ع ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ ٽنڊو جهانيا ۾ سائين روشن علي شاهه جي گهر ڄائو. ننڍپڻ ورهين جي عمر ۾ آڏيءَ جو الف الله الله ڪندو هو. چـــار ننڍي درجا پاس ڪيائين. پڙهڻ ڏانهن لاڙو ڪين هيس. جن ڪي سڪ سچڻ جــي سي پستڪ پڙهي ڇا ڪندا! ننڍپڻ ۾ ئي سندس شادي ٿــي. ٿي مگر ڏيان ڏکيءَ ڏانهن هوندو هوس. ويراڳ ورتي ۾ مليل هوس. سندس جوان فرزند گذر ڪري ويو: تنهن ڪري دنيا سان لعلقات ٽوڙي وڃي گوشي نشينيءَ ۾ گذاريائين. اڪيهو رکيائين، صرف اهي ڏينهن پاڻي پيئندو هو، ٻيو نه کاڌو نه پيتو. نڊ تمام گهٽ ڪندو هو. اڌ رات جو اٿي رب ســان روح رهاڻ ڪندو هو. پاڻ ئي هڪ بيت ۾ آکي ٿو:

وهائيءَ وجود ۾ ڪــن وحدت ۾ ويراڳ،
نيڻ اکوڙي ننڊ مان ڪــن روحاني راڳ،
مسڪين پلا تنهي پاڳ، جي نيڻ سڪايا ننڊ ڪان.

مسڪين صاحب جــي والد سنه ١٩٣٢ع ۾ وفات ڪئي. تنهن بعد پاڻ ٥٢ ورهين جي عمر ۾ سجاده نشين ٿيـــو. ١٨ فيبروري ١٩٤٢ع آڌيءَ رات جو درويش مسڪين صاحب ٿــي وڃي واليءَ سان وصال ڪيو.

مسڪين صاحب نــه صرف درويش هو مگر شاعر ٿــي هو. سندس ڪلام جو مجموعو ”مسڪين نامو“ شايع ٿيل آهي.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

سنڌس گهڻو ڪلام سنڌي ٻوليءَ ۾ آهي. اُن جو ڪلام هندي ۽ سرائڪي ۾ به آهي. سنڌس ڪلام ۾ روحاني رمزون آهن. هو صاحب غزل، ابيات ۽ ڪافيون لکيون آهن.

سائين مسڪين صاحب سچو صوفي هو. هن الله ۽ انسان ۾ ڪو به فرق نٿو ليکيو:

الله ۽ انسان ۾ آهي شڪ نه گمان.

سچل سائين واري مستي مسڪين صاحب ۾ به آهي. مسڪين صاحب چوي ٿو:

اسان هر مذهب دي اندر هون،
ڪڏان مسجد ٿي ڪڏان مندر هون،
ڪڏان مڪي هون ڪڏان متڙا هون،
ڪڏان حاجي بڻ هردوار هون.

سائين مسڪين صاحب جي ڪلام ۾ ويدانت سوچ جا تمام اهڙا، جي جهلڪ پڻ ملي ٿي. اوڏيا ۾ اڙيل جيوَ کي جاڳرت ڪندي مسڪين صاحب چوي ٿو:

آهين تون در درياءِ، جلالي جوش جو جائي،
نٿو ڄاڻين نٿو ڄاڻين، آهين تون پاڻ ۾ پاري.

سچو صوفي هر جاءِ حق ۽ هڪ کي ڏسي ٿو. مسڪين صاحب به هرهنڌ هڪ ئي مالڪ جو جلوو جمال ڏسي ٿو:

هر جاءِ حق موجود ڇا ڪان آءٌ ساهه سڃاڻان،
هم تم تم هم هڪ ٿيوني غير ٿيو نابود.

مرشد جي مهربانيءَ سان ئي سالڪ وحدت جي واٽ لڌي هلي ٿو. سائين مسڪين صاحب مرشد جي ثنا ڪندي چويٿو:

ڏنو مرشد مون کي هڪ پيالو پُر سچائيءَ جو،
تماشو مون ڏٺو اُن ۾ وحدت وجهه الاهي جو.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

سالڪ کي پنهنجي هستي فنا ڪري پنهنجو من مرشد جي
تنگيان ۾ لڳائڻ گهرجي يعني گرو منتر جو سرلي ۽ سان ميلاپ
ڪرڻ گهرجي. تڏهن ئي متس مرشد جي عنايت ٿيندي.
مسڪين صاحب چوي ٿو:

ڪر حال هوڻ جو نه هڏ تون،
من گيان گروءَ سان گڏ تون.

عشق جي راهه ۾ انڱلون ڪم نه ڪنديون، سورن ۽ سان
ميلاپ ڪرڻ نه سهندي، جيڪي ان راهه ۾ پاڻ فنا ڪندا
تن ئي محبوب جو مشاهدو ماڻيندا. ان ڪري مسڪين
صاحب چوي ٿو:

انڱل واريون اوري رهيون پيون پڇن پلاءِ،
اوڏو تن الله، جن صدقي ڪيو ساهه کي.

فراق ۽ فوڙائي ۾ عاشق پنهنجي راس ٿيندو آهي. مسڪين صاحب
جي ڪلام ۾ درد ۽ فراق آهي:

آسڻ پسيو اُن جا روئـــان راتو ڏينهن،
جني سان هو نينهن، سي سنجهي ويا سنيري.

......

مندون موٽي آيون سرءُ سيارو،
ساوڻ سچو سڄڻ نهڻن نهاريو،
آرهڙ اونهارو هيم آس عجيب جي.

مسڪين صاحب پنهنجي غزلن ذريعي به سالڪ کي سمجهيون
صلاحون ڏنيون آهن ته اندر مان غير ڪيي دل کي صاف
ڪري دل جي دريءَ ۾ دلبر جو ديدار ڪر:

دل ڏوٽي ديد سان دلدار کي ڏسجي،
غير ۽ غفلت ڪيي غمخوار کي ڏسجي،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

دلبر کي ڏيئي دل اُي دربان نه در جو،
دربان اُي دل سان ديدار کي ڏسجي.

سچي فقير کي دنيوي خيالن جو ترڪ ڪري سواس سواس ۾
سائين جو سمرڻ ڪرڻ گهرجي، ڪيس پاڻ پڄائڻ گهرجي:

دم دم ۾ ڏيان دم جو رکڻ ڪم فقير جو،
لوچي ھي لڳ لهڻ لهڻ ڪم فقير جو.

سائين مسڪين صاحب سالڪ کي ور ور پاڻ سڃائڻ جي
تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

طالب تون ٻئي طرف نه تاڻ، ڏسهي پاڻ پروڙج پهنجو.

......

گهر پهنجي جا واچج جارا ڪيد نه ٻئي جي ڪاڻ وڃي ميان
اٿئي گهوت انهيء گهر ۾.

روحاني راهگير کي اسر جو اُٿي عبادت ڪرڻ جڳائي.
مسڪين صاحب سالڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

اُٿي اسر ويل جو تون لنؤ لطيفي لاءِ،
مسڪين ڳولج من سين، آهي محب تنهنجي محلات.

جن کي دلبر جو ديدار ڪرڻو آهي تن کي دنيوي ڳالهين کان
اي خبر رهڻ گهرجي.

پرين سي پسن ٻئي جن ۾ نيون.

مسڪين صاحب پنهنجي ڪلام ۾ پاڪدامنيءَ کي ڪڙي نڪتچيني
ڪندي چوي ٿو:

منهن ۾ موسي جهڙو قلب جن ڪارو،
جن اُٿي ٿي آرو لسن اوکو پنڌ الله جو.

......

ظاهر زاهد زُہرو اندر ۾ ابليس،
خداس سو خبيث اُو هڻي دم درويش جو.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 406

مسڪين صاحب کي ٻوليءَ سان ڏاڍي محبت ۽ چاهه هئي. سنڌي شبدن مان اها ظاهر ٿئي ٿي:

ٻاپ کنول سون نام اناويو ڪمل ڪنول ۽ ڪاهيندگا،
ڀور غفلت ۽ پيڻ ارستا، سن محل ۽ گاويندگا.

مسڪين صاحب تي شاهه لطيف جو اثر ظاهر ظهور آهي. نه صرف خيال جي خيال کان مگر شبداولي ۾ ڪٿي ڪٿي ساڳي آهي. مثال طور:

تون حبيب تون طبيب تون رهبر تون راهه،
ناهين مون وساهه، نه تو ستگر سپاجها گهڻا.

هن بيت ۾ 'تون حبيب تون طبيب' شاهه لطيف جي شبداولي آهي.

اکر پڙهه الف جو ٻيا ورق وسار،
ڪلهي ڪتابن جا ٻيا اکر اڏاري.

هن بيت ۾ "اکر پڙهه الف جو" شاهه جا الفاظ آهن.

پرينءَ جي پار جي پانڌيڙن لاءِ اڙڪ لاڙڻ ضروري آهن، پياس جا پوڙها. ڪٺهڪري مسڪين صاحب سالڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

روئڻ سان راضي ٿئي صاحب رب رحمان،
گهڻو رو ٿو ڏورو ڪلو هي فرمايو فرمان.

سائين مسڪين شاهه جي ڪلام تي هندو سنمت ڪوين جو اثر به ظاهر آهي. سالڪ کي صلاح ڏيندي شاعر چوي ٿو چشم بند ۽ گوش بند ڪري سرتيءَ روپي سڳو سو ريندو رهه:

وجهي ڪپهه ڪنن ۾، چپ هڏ م چور،
اکيون ٻوري ٻڌجون، سرتيءَ سڳو سور،
رکي پريم پساهه سين ڏيل اندر تون ڏور،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

امر سين اور مسڪين انهيءَ مام ڪ-ي.

مسڪين صاحب جي ڪافين ۾ ا-سلامت ۽ دلي جذبات جو اظهار آهي. الله کي التجا ڪندي شاعر چوي ٿو:

چڱي وٽيئي تو کي شال.

١- آءٌ نماڻي عيبن هاڻي، ڪيو ڀلا يون ڀال،
٢- چيت چرخي سان مور نه لائم ڪهڙو سڻايان حال،
٣- دم دم سان شل گڏ تون هجين، تون ئي ڪنديم نهال،
٤- مهر منگي 'مسڪين' آءُ، مايا منگي نه مال.

سائين مسڪين صاحب هڪ درويش هو. سڱن جي روحاني راهه ۾ سوُنهپ ڪيائين. الله جـي راهه ۾ هلندي هلندي سندس احساس امنگن شعر جو روپ اختيار ڪيو. تنهن هوندي به سندس ڪلام ۾ تجنيس حرفي آهي. استعارن ۽ پرتيڪن جو استعمال سهج سڀاو پيڪ ٿيو آهي.

تجنيس حرفي: ورهه جي واري ۽ سائي ورق وهمن جا وسار، ور وساري ۽ پهه ۾ ور ري ور ۽ ساڙ ناهي روا.

استعارو: وڃي ٿي درد جي دم دم درد ڌمال.

پرتيڪ:

اصل تون باز هئين ايسڪ ۾ چڙي تو ڪيئن چوايو.

باز برهم جو ۽ چڙي جيوَ جو پرتيڪ آهي.

سائين قطب شاهه: سائين قطب شاهه اُڻويهين صديءَ ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ تولد ٿيو. هن درويش سڱن کي روحاني فيض رسايو. هن صاحب سنڌيءَ ۾ ڪلام چيو آهي. جنهن مان سندس روحاني امتياز جي پروڙ پوي ٿي. شاعر پنهنجو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

هي هوءَ ٻَئي ڇڏياسين، هڪ نام سان ٿياسين،
سَٽي رام سندا نعرا، وهندا سي ڪَٽَن ويچارا!
نيٽِين وهائين نارا، پکي پرت جي پياسين.

شاعر سالڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

ويهي وجود ۾ ڏس، پَرتون ٻاڻ ۾ پس،
آهي اصل الي ڏس، پيهي پاڻ ۾ وياسين.

طالب کي هڪ ۽ حق جو چنتن ڪرڻ گهرجي. شاعر سالڪ کي تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

رکين ٿو طلب جي دعوي، ته تون وحدت وساريو ٿو ن،
ڇڏ ڪر غير جا خيالا، اُتي پيءُ شوق جا پيالا.

گرو منتر جي ساڌنا سان ٿئي سواس سڦلا ٿين ٿا. سائين قطب شاھ فرمائي ٿو:

سو دم سرتيون سڦلو آيو،
جو دم سنگر ساڻ اٿايو.

سائين قطب شاھ جي ڪلام ۾ موسيقي ۽ سلاست آهي.

ڊاڪٽر روچلداس

صوفي درويش ڊاڪٽر روچلداس جو جنم ٦ جنوري سنه ١٨٨٠ع ۾ روهڙيءَ ۾ ديوان سڄانسنگهه مشاراماڻيءَ جي گهر ٿيو. سائين قطب شاھ کيس مرشد روپ ۾ نصيب ٿيو. ڊاڪٽري ڪندي هن روحاني راهه ۾ وک وڌائي. سندس هٿ ۾ شفا هوندي هئي. هي درويش ١٠ ڊسمبر سنه ١٩٥٧ع ۾ پرم ڌام پڌاريو. هن صاحب سنڌيءَ ۾ ٿورو ڪلام چيو آهي، جنهن ۾ رس ۽ رواني آهي، موسيقي ۽ مينا ج آهي. فقيريءَ جي معني سمجهائيندي شاعر چوي ٿو:

ڦ ڪيئي فاقا فقيرن فرحتون حاصل ڪيون،
لامڪاني لاطمع ٿي، لا ۾ ويا لعلڻ لهي.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ق ۾ آهـي قناعت، پڙهه، قناعت جـو سبق،
قلب ۾ رک قرب قائم، پـاڻ ۾ ڏس پوءِ پهي.
ي يقينو يـاد رک، ويساهه نمت وڌندو رهي،
نه ڌ فقيريءَ جي عمارت پل اندر پوندي ڍهي.
ر رياضت روج راڙو ۽ راضي رضا تي رهه سدا،
راڳ سان ريجهاءِ راڻو، مـن پوي تو سان نهي.
جيڪو هن معنيٰ کي سمجهي، سواڇي ميدان ۾،
آهه پدڌ سورن جو روچل، مرد کي ويندا کهي.

صوفي روچلداس سک جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

سک ۾ آهن فائدا، پـر ڪس اول ڪاڙهڻ کپي،
نيڻهن مـان ٿيندا نفعا، نقصان سهـاڙهڻ کپي.

شير محمد لغاري

شير محمد لغاري: شيرمحمد لغاري سنه ١٨٨٠ع ۾ ڳوٺ غلام شاهه لغاريءَ ۾ ڄائو هو. هـن سنه ١٩٤٥ع ڌاري وفات ڪئي. سندس ڪلام ۾ رواني ۽ فصاحت آهـي. ڏاڍيءَ درد ڀاڙائيندڙ شاعر چوي ٿو:

الف آهيان آءٌ عيبن ڀر يـو،
سزاوار سارو ۽ ڪـوڙو ڪريـو،
ڪريان عرض اهڙو ٿو هر هر ورڻو،
ڪڪارن ڌار دل جو سٽي درد دائهن،
سٽي عرض منهنجو تون آڳا اللهٰ!
رکج مولي مونکي تون اندر پناهه.

سوڀراج نرملداس "فاني"

سوڀراج نرملداس "فاني": ديـوان سوڀراج نرملداس "فاني" جو جنم ٢٧ فيبروري ١٨٨٣ع ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ ٿيو. مئٽرڪ پاس ڪرڻ بعد سرڪاري نوڪري ڪيائين. پهنجي پرشارت سان ڊپٽي ڪليڪٽر جو عهدو ماڻيائين. ننڍپڻ کـان

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 410

... شاعريءَ جو شوق هوس. خدا ترس شخص هو. سندس
... مضمون جدا جدا رسالن ۾ شايع ٿيا. هي موسيقيءَ جو
... هو. هي صاحب ١٥ مارچ ١٩٥٦ع ۾ پــارڪ ۾ گذاري
... سندس مکيه تصنيفون آهن ’خيالي جهلڪا‘ ’چمن ڦلواڙي‘
... ’تجلا‘ ’ويچار وکر‘.

... روحاني ... فاني صاحب پنهنجي شعر ذريعي روحاني رمزون ۽ سليون
... اهي. شاعر سالڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

پوت اکيون پٽي کن وات، وساري آپ‌ـو،
انهدي سـير جو پوءِ ماڻ ترانو دل ۾.

شاعر فاني صاحب سالڪ کي ’تت تــوم اسي‘ ويدانت سوتر
جي سمجهاڻي ڏيندي چوي ٿو:

جيڪي چنتين سو ٿين، آهين تون ته نج نورن جو نور،
دل نه روشن ٿي مگر، مـــر جيسين ميساري نـه ٿي.

شاعر ڏاڍيءَ جي رحمت جي اهميت پڌائيندي چوي ٿو:

عارفن ۽ عالمن کان دل تـــي هي نکتو مڙهيم،
پاجهه ري پاجهاري جي، ڪا ڪار جس واري نه ٿي.

دنيا جي بي اثباتيءَ جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

دنيا جي خوشيءَ خنڪ سنڌي نقش ڪچو رنگ،
عارف کي رهي، اُن جي حقيقت کان سدا ننگ،
۽ جيڪي پـــون چهٽي انهيءَ نقش دغـــا کي،
ديکين اهي نيت دکن وارو وچـي ڏنگ.

فاني صاحب فقيرن جي عنايت ۽ سندن مٽيءَ جـــو ذڪر
ڪندي چوي ٿو:

خوش رهڻ قسمت اُنهن جي جن تـي درويشن ديا،
ڪيميا درويش خاڪ آهه جا ڪري کل ڪيڏو صاف.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

شاعر کي مسڪينن لاءِ محبت هئي. هو خوشامدڙن ۽ طمع ڪندڙ غريبن لاءِ پنهنجي همدرديءَ جو اظهار ڪري ٿو:

خوشامديءَ جي خيالون تا ڪيترو خرچون،
رڻا تا ڪيترا پيسي پڏاو سان پرچون،
مگر الله جي نالي ڏيڻ ڏکيو پيسو،
غريب ساڻ غريبيءَ سبب نه تا سرچون.

فاني صاحب جي شعر ۾ ڪيترائي نصيحت آميز نڪتا آهن:

نه چاڙهج ڪنهن به شيءِ کي ڪر، ڪڏهن تون خود پرستيءَ ۾،
جو جي اُڏري پوي اڪ ۾ نه ڪک پڻ آهه هستيءَ ۾،
ڏڪارين چو پڻ کي؟ عيب پنهنجا ڪين تو چاڙهين،
اِهو اند موڙڪا! توکي اچي ٿو وهم مستيءَ ۾.

فاني صاحب جو شعر وزن بحر جي لحاظ کان پڪو پختو آهي. سندس شعر ۾ رواني ۽ رس خيال جي بلندي آهي.

صوفي محمدفقير کنڀاڙ: محمدفقير کنڀاڙ سنه ١٨٨٤ع ڌاري ٻوڏاڻي کنڀاڙ ڳوٺ ۾ ڄائو هو. هي پير پاڳاري جو مريد هو ۽ قابل شخص هو. شعر و راڳ جو شوقين هو. شاعر جو صوفياڻو خيال سندس ٺيٺ اکري جي هيٺ ڏنل مصرعن مان ظاهر آهي:

وڃي رباني راهه جو، رنڊ پروڙي راز،
هٽي هٺ هوڏ کي، پڙهه نوڙت جي نماز،
بيائي وڃهي بڻ ۾، پڙ ۾ ڪر پرواز،
اجل جو آواز سالڪ سڻن سير ۾.

ٽولارام عاجز: شري ٽولارام عاجز پنهنجي سماجڪ، ساهتيڪ سياسي سيوائن دواران سنڌي قوم جا گهڻا پيار.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 412

سندس جنم سنه ١٨٨٤ع ۾ ڏياريءَ ڏينهن نوشهري فيروز سنڌ ۾ منشي ميگهراج ٻالاڻيءَ جي گهر ٿيو. سندس تعليم چاهي ٿوري ۾ لائق هو. هي ماستري ڪندي سمورو ۽ سيوا جي جوهر جڳائيندو رهيو. هو هڪ آدرشي استاد هو. وديارٿين ۾ راشٽر ڀڳتي جو روح ڦوڪيندو هو. هن "صداءِ سنڌ" اخبار انگريزي ۽ سنڌيءَ ۾ شروع ڪئي، جنهن ۾ انگريزن جي اتياچار خلاف ۽ قوميت سان ڀريل مضمون پرڪاشت ڪندو هو. هي اخبار ٻي ڊٻو ٻانڪو ديش ڀڳت هو. "ديش مالا" اخبار ٻڻ جاري ڪيائين.

شري تولارام عاجز ديش ڀڳت هوندي هڪ ايشور ڀڳت به هو. ڪيترن ئي سنتن سترشن جي سنگ ۾ آيو جن مان روحاني فيض حاصل ڪيائين. سياءِ جو حليم نرمل سؤمان پسند شخص هو. نوجوان هن کي ڏاڍو پيارا هئا ۽ ڪيترن ئي جوانن جي هن سچ سونهپ ڪئي. ١٣ جولاءِ ١٩١٣ع ۾ هي قوم پرست سنان ڪندي گهاٽ ۾ ٽپي ڏيندي راهه رباني وٺي ويو.

شري تولارام هڪ قابل اخبار نويس سان گڏ اعليٰ اديب به هو. مضمون لکيائين، ناٽڪ لکيائين ۽ ڪي پستڪ سهڻي سنڌيءَ ۾ ترجمو پڻ ڪيائين. ڪوميڊي ۽ ڊراما ڏاڍا وارتون ڪهاڻيون به لکيائون. سندس وفات بعد هن جو ڪلام "عاجز جا آلاپ" ٻاءِ پريداس برهمچاريءَ پرڪاشت ڪيو آهي.

برهم جي سروويا پڪتا جو ورڻن ڪندي عاجز صاحب چوي ٿو:

تنهنجو نالو آهي سدا سچو سچ نام،
روم روم ۾ رمي رهيو آهين تون رام،
حاضران حضور تون آهين هر هنڌ،
ساڪياس سمجهون سڀئي تون ڏي هر هنڌ.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

هو انهن سڀني ڳالهين، اهو سوچي ٿو، ته اهو واو آهي،
ڪوئي حق کي ڳولهيندي ڪڏهن بيٺو ٿو:

ڳوٺن ۾ ڳولهين، ڪڏهن ور وڻارن ۾،
ڪڏهن ڳوڙهائي سان هيءَ سڄو ڪڍي ۾ ڳولهين؟
واڳون پڇهين وڃ ۾، هو روح ڀيڻهو ڳولهين؟
اکيون جي کولين – عاجز ٻاٻا ٿي ٻاٽا ٿو ن.

ڪوئي عاجز صاحب حق کي مخاطب ٿي چوي ٿو ته اي اُلّا!
تون الله (الف) کي وساري ٿو (ب) ڇاجي لاءِ الٽو آهين؟
تون سمجهين انيس کي اڃا:

تون ڪيئن ڀانئين ب اصل رکي الف مان.

اڱڻ منش کي عوامي آرام احساس جو روڳ لڳو پيو آهي:

آڱڻ ۽ کي اند _ عومي ۽ جو هردم رهي،
هي هيڻ نه هڻين _ ڪري کهاڙيءَ کيل،
ٻنهي ٽڪي ڪوري اکين _ ٻسي ڏارن جو ڏرگند،
عاجز ٿري ٻڌن _ اُن لاءِ آنند ڏار جو.

سالڪ کي صلاح ڏيندي شاعر چوي ٿو:

ٻسڻ چاهين ٻڙانءَ کي لاءِ دونهين درد دکاءِ،
ٻاري مچ محبت جو، تون جيڙي جان جلاءِ،
اهڙو رمز جي منجهه محبت وهاءِ،
اهڙا ڪار ڪماءِ، نه منهن ڏسين محبوب جو.

ڪوئي عاجز برهانما جي ديا جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

بندا تنهنجو ٻار، آهي اصل الله لءِ،
ڏس ڪيئن ٻالي پيت ۾ ٻاجهاروهه ٻه ٻار،
ٻار جمط ڪان اڳ، ٿي ٻيري کير اٿن ۾ نار،
ايءُ ٻسي اسرار، اڃا تو عاجز ٿٿين.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 414

عاجزي نہ ھجي نہ ٻاقي عاجز ڇا جو؟

عاجز اوهان جي داسي، چرڻ چمڻ جي پياسي،
تهان لي ٿيو قياسي، ڇڏيو جڳي جيئاري.

عاجز آلاڻن دواران الله کي آزيون نيزاريون ڪيون آهن. سنڌس ڪولا ۾ داسيءَ پاوتا ۾ ڪوت ڪوت پريل آهي:

مان ٻانهن تو سنڌي ٻانهي، تون منهنجو لعل لاثاني،
مان ڪيڙس ديد ديواني، تون منهنجي جيءَ جو جاني،

عاجز جو ڪلام سنڌس ڀڳتيءَ ۽ مستيءَ جي پيدائش آهي. سنڌس ڪلام ۾ ڪٽي ڪٽي ڪلا ٺمڪ خوبيون موجود آهن: هڪ ٿي سلوڪ ۾ عاجز صاحب پنڊج روپڪ الڪار پيش ڪيا آهن:

نڪري ٿي نروار، نيزو نرميءَ جو ڪٺي،
ڏيڙج پال ڪمر سان، ٻڌي قرب ڪٽار،
ڪاڻج ڪنڌ ڪروڌ جو، سان ٺمل جي تلوار،
هل الڪ جي آذار، عاجز ٿين نہ اڏ ۾.

ڪوي ڪشنچند ’بيوس‘: ويهين صديءَ جي سنڌي

ڪولا جي ٻاڻي ڪوي ڪشنچندس بيوس جو جنم ٢٥ فيبروري سنہ ١٨٨٥ع ۾ سنڌ جي الهاسڪ نگر لاڙڪاڻي ۾ شري ليرڏاس ڪتريءَ جي گهر ٿيو. هن سنڌي سڪول ۾ تعليم حاصل ڪئي، ساڻ ساڻ ٿورو انگريزيءَ جو پڻ اڀياس ڪيو. هي صاحب تيز فهم ۽ سادو نماڻو، ايشور ڀڳت ۽ ديش ڀڳت هو. پرائمري ٽيچرس ٽريننگ ڪاليج مان ماسٽريءَ جو امتحان پاس ڪري سڪول ماسٽر مقرر ٿيو. پنهنجي قابليت سبب جلدئي هيڊ ماسٽر ٿيو. نوڪريءَ جي خيال کان نہ ابرابر هـوُ پرائمري هيڊ ماسٽر هو مگر هو نماڻو صاحب ٻوليءَ جو ماهر ۽

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 415

مايه ناز شاعر هو. ڪيس حڪمت جو به هنر هو. خدمت جي لحاظ کان بيمارن کي دوا درمل ڏيندو هو. غريبن ۽ ڪمدارن سان سندس محبت ۽ همدردي بي مثال هوندي هئي. ڪوي هوندراج دکايل، پروفيسر رام پنجواڻي، شري گوبند پنيا، شري هري دلگير ۽ ٻين ڪيترن جي شعر و شاعريءَ جي راهه ۾ ڪوي ڪشنچند بيوس رهنمائي ڪئي، انڪري شرڌا ۽ سڪ وچان کيس ’سائين بيوس‘ سڏيو ويو. هي صاحب ڏاڍو حضور شرم هوندو هو. سڀني جي سونهن سائين بيوس ٢٣ سيپٽمبر ١٩٤٧ع ۾ سرڳدام سڌاريو.

سائين بيوس سنڌي ايڪانڪي ناٽڪ ۽ مضمون جي ڪيتر ۾ به پوءِ ڏنو آهي پر هو پنهنجي دور جو اعليٰ ترين شاعر هو. هن صاحب سنڌي ڪاويه ۾ نئين ڌارا پيش ڪئي. هيئت جي لحاظ کان عروضي شاعريءَ کي اپنائيندي هن عربي فارسي شاعريءَ جي موضوعن، تشبيهن، ترڪيبن ۽ استعارن کي پاسيرو ڪري، زندگيءَ سان واسطو موضوعن تي قلم آزمايو. نيون تشبيهون ۽ استعارا استعمال ڪيا. هن صاحب نئين نهيءَ جي سنڌي شاعرن لاءِ نيون راهون ناهيون.

شعر بيوس، ’شيرين شعر‘ ’بيوس گيتانجلي‘ سندس شعرن جا مجموعا آهن. ان کان سواءِ سندس جنم شتابدي جي موقعي تي ’بيوس يادگار‘ گرنٿ شايع ڪيو ويو آهي جنهن ۾ سندس ڇپيل شعر سان گڏ اڻ ڇپيل شعر به ڏنو ويو آهي. سائين بيوس ٻارن لاءِ به گيت لکيا جي ”موجي گيت“ ۾ ڏنل آهن.

بيوس جي دور ۾ ديش جي آزاديءَ جو آندولن زور شور سان هلي رهيو هو. سائين بيوس پنهنجي ڪوتا ذريعي راشٽريه ايڪتا جو سنچار ڪيو. بيوس جون اهي ڪوتائون اڄ به ديش ايڪتا جي پاونا ڦوڪين ٿيون:

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

Page # 416

عقل آزادگي اقبال ۽ آسودگي عزت،
ايڪي پير پائيندا سڀئي جست ملڪ لهه محبت.
اهي ماڻر پلي مرڪن جي ٻاروتن ۾ لولي ڏين،
ڏ صدقي ديش تان تن من ڪرڻ جهڙي نه ٻي خدمت.

ٻڪيءَ جي پڪار' ڪوٺا ۾ پڃري ۾ پئل پکي غلام ڀارتواسيءَ جو پرليڪ آهي، جو پڃري ۾ سئو سکن هوندي به پڃري کان ٻاهر نڪري آزاديءَ جو مٺو ميوو کائڻ چاهي ٿو. پکي پڪاري ٿو:

وڇڙي وطن ولر کان هي حال ٿي رهيو آ،
دل غم کي پي رهي آ، غم دل کي پي رهيو آ.

سائين بيوس سماجواد جو سنديش ڏيندي چيو:

ڪر دنيا ۾ دل وڏيري، تون نه رهه مان پي رهان،
آڻ من ورتيءَ ۾ ڦيري، تون نه رهه مان پي رهان.

سائين بيوس ترقي پسند شاعر هو. سندس دل ۾ مسڪينن مظلومن لاءِ محبت هئي. تنهنڪري هن ڪليو ڪلاهو سرمائيدارن کي مخاطب ٿيندي چيو:

لال ٿيو تنهنجو دشالو ڪنهنجي لوهو چاڻ مان؟
خون دل ڪنهنجو پکي ٿو تنهنجي ڳل ڳاڙهاڻ مان؟

......

ڪٿن نه رت چوسي جور ڪي لوڪ پيو سائين سڌي،
خون ڪٺڻجي جو ڪري دردي دليون خالي چڙهي.

سائين بيوس روسي انقلاب کان به متاثر نظر اچي ٿو. شاعر شاهوڪار کي چوي ٿو:

جي رسي مزدور "بيوس" ڪنهن وڏيري راڄ ٿي،
هونڌ ٻهرين پور اڙاڪيڊ لي ٽوڪي چڙهي.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 417

ڪڙمي ۽ سان ڪنياءُ ٿيندڙ ڏسي ٻيوس چيو :

ڏهڻجي تصوير منجهان قوم جو ڪنياءُ ٻڪي ،
ڏهڻجي فرياد مان بيداد جــو ور ٿاءُ ٻڪي .
جنهنجي رتسارڻ رابع خون سان پلجي ٿو خريف ،
هاءِ ! اي قوت رهي پارڻ ســو هنري ۽ حريف .

شاعر ٻورهيت کي پنهنجن حقن حاصل ڪرڻ لاءِ بيدار ڪندي چوي ٿو :

مالڪاڻي چيچڙي ۾ ٻيڙجــڻ ڪيسين روا ؟
پنهنجي دل جي ٻيڙ اندر ٻيڙجڻ ڪيسين روا ؟

مزور ڻ جي حقيقي تصوير پيش ڪندي شاعر چوي ٿو :

ڪم گهڻو ڏيکاءُ ٿو رو ، ريت هيءَ تنهنجي انوپ ،
قاتلن ميرن لٽن ۾ آهين پڳتيءَ جو سروپ .

سائين ٻيوس کي غريب طبقي لاءِ ڪيڏي نہ همدردي هئي :

سخت ولهہ ٻرسات ۾ ڪنهن راتڙ سوڙين مان آئي ،
ڏس تــہ ٻاهر اي اجهن لئہ وٺل چا چا ٿــو وهي .

”غريبن جي جهوپڙ“ ڪوتا سائين ٻيوس جــي شاهڪار ڪوتا آهي .

سائين ٻيوس گرديو ٺڪور جيــان مسڪينن محتاجن جــي اجهي ۾ ئي مالڪ جو ديدار ڪري ٿو ڌرمي آستانن تي پاڪنبد وڌي ويو آهي . ٻريوءَ کي وڏي ٿو سديهہ ۽ سادگي، معصوميت ۽ محبت ڏهڻڪري سائين ٻيوس چيو :

اڄ غريبن جون ڪکايون جهوپڙيون مالڪ گهمي ،
ٿو مڙهيءَ مسجد، مندر ديول ٺڪاڻي ڪان ٿهي .

سائين ٻيوس عوام جو شاعر هو . هن صاحب عوام جي احساس امنگن ٻيڙائن ۽ مسئلن جي سهڻي نموني عڪاسي ڪئي آهي .

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 418

سائين ٻيوس سک درسي هو، آشاوادي هو:

اک لڙک سان منهن مرک پريو ياد ڪندا سين،
فرحت پري دنيا ۾ نہ فرياد ڪندا سين.

سائين ٻيوس آستک هو. هن ڪيترائي ڀڳتي ڀاونا سان ڀريو ر
نيت لکيا آهن جن ۾ شانت رس پرڌان آهي. ڪوي، ڀڳوان
شري ڪرشن جي راس ليلا جو ورڻن اهڙي نموني ڪيو آهي،
جو اهو نظارو اکين ويڙهو ڏسون:

هر ج نند شيام اچي، راڌڪا سان راس رچي،
ويٺي سڄي موج مچي، تون رهي نہ مان.

ڪري راس دواران جيو برهم جو تادالميہ ڏيکاريندي چوي ٿو:

سرت نرت سان رهي، ڪان کي کل ڪانہ رهي،
راڌا راڌڪا نہ رهي، تون رهي نہ مان.

ڪري شيام سندر جي مرليءَ جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

گوپ گوپين جو ٿيو سينو منجهان ساهہ کڄي،
اهڙي تو چاهہ مان چت چور ڇڏيا ٿي مرلي!

سائين ٻيوس گروءَ جي مهما ڳائيندي چوي ٿو:

شبدن جا تير ڇوڙي، پرمي ڏنجير جوڙي،
سيني ۾ چاءِ جوڙي، سوگهو ٿيو ساهہ سان.
ستگر جي درگهہ پهچي، ڪرمن جي ريکا ريٽي،
جنمن جي پياس ميٽي، امرت درياهہ سان.

سائين ٻيوس شري گرو نانڪ ديو جن جو مختصر جيون سنڌي
ڪوتا ۾ لکيو آهي. ڀڳوان شري رام ۽ ٻين اوتاري پرشن جي
ليلا ڳائي آهي، ڀڳتي ۽ گيان پرک شعر چيو آهي. ڪوي آتما
جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

آتما روپي اندر ۾ ٿــي امــر جوتي جڳي،
ڪوش کهڙا پيا پڌلڄن، موت ٿي مٽي سهي.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 419

ڪوي امرت وڻي جي اهميت ٻڌائيندي چوي ٿو:

ٿوهر ٿنگ ٿيان جي ٿي امرتي وڻي وهي،
جو سچو ٿو ٻڌو هڏي سو ان اصل موٽي لهي.

ڪوي چوڏاري جانب جو جلوو جمال ڏسندي چوي ٿو:

جڳمڳ ۾ آنهڪ جوتي جڳائين جوت وارا ٿو،
سڌ پرڪاش ڀيٽهڏي سان ڀرين تارا ستارا ٿو.

سائين ٻيوس جمنا ۾ ٿي جنارڊن جو درشن ڪيو:

ويو ڏٺي متراءَ گوڪل ڏاهي جمنا جڳہ ڀتي،
شهر شيوا ۾ وڃـــي پاڇ محب مرليڌر ڪتي!

سائين ٻيوس جي نظرن ۾ ڏکين ڏرڏرن جـي شيوا ئي ايشور جي ڀڳتي هئي:

دنيا ۾ خلق خدمت کان نہ ڀانيون ٻندگي ٻهتر.

ڪوي ٻيوس پنهنجي شعر ۾ ڪن سماجڪ براين جـــو ذڪر ڪندي، اُنهن کـــان دور رهڻ لاءِ آگاهہ ڪيو آهي. شراب ڪيترن جو خانو خراب ڪيو آهي. اُن کان دور رهڻ جـــي تاڪيد ڪندي شاعر چوي ٿو:

سوچ ڪر سياڻا ڇڏي ڏي شوق شيطاني شراب،
جو ڪري ڪارو رکي اخلاق جهڙو آفتاب.
مان، عزت، خانداني ڪي ملائي خاڪ ۾،
ٻڻ پياڪن کي ڏياري ٿو شرابيءَ جو خطاب.

جونا ڪيڏا نہ راڳا ٿي ڪري، شاعر اُنجو ذڪر ڪندي چو ٿو:

جونا جي جهڙپ ساڙيا جي، وري ساوا نہ ٿيا وڻ سي،
ويا ناموس ننگ ميٽي، ڪٽي ويـــا خانداني گهر.

سائين ٻيوس جي شعر ۾ ڪيترا نصيحت آميز نڪتا بہ آهن. شاعر ڪفايت ڪرڻ جي تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

Page # 420

ڏڪر پيا ڏيهه ۾ ڪاهي، هڪن ڀنگو وڏو ڦاهي،
ڪفايت جو سمو آهي، اُڏائڻ لءِ نه آهي زر،

شاعر جيڪو ڏيا جو پيغام ڏيندي چوي ٿو:

ستمگر سخت دل ٿي جي ستائن ساهه وارن کي،
سگهل دل ٿوڻ لڳجي تون پرت سان پاڙ ڪر آلي.

سچائيءَ جي اهميت پڌائيندي شاعر چوي ٿو:

وڏائي شان انسانيت اندر ڪي ٿي رکي اُجرو،
رهي مالڪ سدا موهت سچائيءَ جي صفائيءَ تي.

انسان جي ذات ڪاڻڻ ٿي هريل آهي، وٽڻ لاءِ هوُ هڪيو حاضر آهي پر ڏيڻ لاءِ ڏيڻهن جو ڏيڻو پاريندو. سائين بيوس اهڙي انسان کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

جو چاڙهي وٽڻ پر ڏيڻ ڏانءُ ناهه،
اُنهيءَ جو نه اِنسان ٿي ناءُ ناهه.
دنيا خود - گذاري سدو ڳانءُ ناهه،
سڄهس تون نه آهي، ريگو آنءُ ناهه.

......

ولهن ۾ نه ونڊ جي اڱڻي مال تن،
نه تن آهي ڪا ڪوڙي نه پيغام ڏي من،
نه من آهه موافق نه ارپي ڏي تن،
نه تن جي توانو نه مٺڙو وچن،
مگر ڪي نه ڪي تو ڪي ڏيڻو ضرور،
فدا پر پلي لاءِ اُيڻو ضرور.

سائين بيوس جي شعر ۾ سعدس فيلسوفاڻا خيالن جي جهلڪ پڻ ملي ٿي:

سڌ پڙاڏو آهه ساڳيو ٻئي پڌڻ ۾ پئي ٿيا،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

Gul Hayat Institute

[illegible] ڪر، اهو واڳيءَ ور ڪٿي؟
[illegible] ۽ [illegible] وٺي خواهه جي ساماڻ سان،
[illegible] ذاتي، ڪس نه آدمي ڪهڙ ڪٿي؟

******

[illegible] سڳو ۽ يورپا سان ماٺا ملايي وئي،
[illegible] اندر جو پاڻ جي ٽلهي وئي.
[illegible] ڏورپا ٿي، اهن ڪهڙ جي وهائي،
[illegible] ۽ سڳو ڪان پوران سمر اچي او.

[illegible] ساڌو ۽ جي اسي چڱي چوڪي چاڻان هئي.
[illegible] شاعر پرمالما جي سنا جو ورڻن
ڪيو ٿو:

[illegible] پوري وڏن ۾ ٽا ملي مرڪب ٿين!
[illegible] انهي هيءَ آهه، ڪنهڙي جاڳنا سمجهي چئو.
[illegible] ڪي درسي ۽ جي ساهوون رک ۽ نهار،
[illegible] ڪين تو اٿي اي انتها؟ سمجهي چئو.

ڪوي قادر جي قدرت جو ۽ اسطبير ايان ڪيو آهي:

وڌا وڏي بچ مان اهو ۽ سنگ ڏاڍي مان اٿيو!
[illegible] مان ڪيچ اهن، ڪنهڙي ڪلا؟ سمجهي چئو.
ڪنهن ذوق [illegible] اهون جواهر ۽ ٻيٽ پٿر ڪيان ۾،
[illegible] قرمان ڪنهن ڪيو موئي صفا؟ سمجهي چئو.

[illegible] اهوس قدرتي نظارن جو ۽ سهڻو چتر چٽيو آهي. اهار
جي [illegible] جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

[illegible] جا عالمڻ، وڻن ذراي ۽ لاءِ گلڪاري ۽ جو،
[illegible] مٺو مٺوڻ مکڙان ڪوليا پاڳ، ورپو قلواڙي ۽ جو.

[illegible] راهه جي تماشي ڪندي شاعر چوي ٿو.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ڇپائيو ڀا ڀا مينائي ۽ ڀي سهائي والاڻي،
راڪي، ملرمن ڀا وهائي ڀي سهائي والاڻي.

ٻيون وارا سالڪن ابوس جو ماڻهول ۽ سهور ڪيت آهي جدهن ان ڳالهه جي اندا ڳالهي آهي.

۽ سالڪن ابوس جي شعر ۾ سنڌوون ۾ شاعرائون خو ابون آهن. سدس شعر ۾ مخمس، سالمس، جدس ۽ بالا غسچار ڪي ڀونئون آهن.

سوال جرمني : ساريان سي سائيهه جا سالا سو ٿهن ٻريا،
مهليءَ مچايو معاملو مشڪل مزيدار.

ڇتوري چاڪ چلڪائي چڪن ۾
چس ڪري چيهون.

ورڻ مڪتري : ڇا لام لام ڏ ـــي ڙيا ڪل لال عام جام.

ورڻ سدگتي : ٻمالو ٻهار جو ٻي ورڻ ڏـــڻ لڏن لمن ڏا.

تشبيهه : من ڏ ٻاڻيءَ جيان هميشه وهڪ هيٺائين وڻي.
ٻانڌ وانگر دل ٻري ڏي دوست جي دولاب ڪان.
خون مسڪيڻي ڏي چوسيو سو دخون جؤر جيان.

استعارو : دربدر ٿيو دادلا ڏـو ٻــن حياليءَ جـــو جهاز،
ٻرهه وارن الاءِ آهي ٻيڪي ٻندر ڪٽي.
ٻرڪٽي ٻوندون ٻرهه جون ٻريم ٻچڪاريءَ منجهان.
چنڊ جي صاٻڻ چڪيءَ سان ڏو ڪري ساڳر سدان.

سائين ابوس جي شعر ۾ اصطلاحي ٻوليءَ جـــو استعمال ٿيو آهي. مثال :

ٻارڻ ويا ٻاري، ٻچو ڪٽي اــي ٻاجهه ڏي،
آجـــو آڪيرو ڏســـي وساهي ويڻـــي.
ڄر آنڌي جـي ڄرڪٽي لڪيرو تاڻي.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

سانئين ٻيوس جي شعر ۾ رس ۽ رواني آهي. خيال جي بلندي ۽ گهرائي آهي. منظرڪشي ۽ سدس شعر جي خوبي آهي:

آهه چانڊوڪي - رتل ڪڪرن اندر ڪيڏو لٺا،
ٻرف جا بادل ٻڻائي ٿي سهائي رانڙي.
گرجندي گجندي اچي اولهه کنان ڪاري گهٽا،
سار سرندن سارڻ و جهدي بادلن واري گهٽا،

درشنانت المڪار:

ڪيڏي همت ڪفن مڪان سڪندر سليو،
هتان ڪو نه ڪوڏي ڪٺي ڪو هليو.
شوق سان ونڻ شير دل ٿي شمس تبريزي مزو،
محب لڏ منصور ٿي ڏيکاري رت ريزي مزو.

فقير محمد صديق جمالي: فقير محمدصديق جمالي سنه ١٨٨٥ع ۾ ٻدين ۾ لولد ٿيو. هي صاحب ذاٻين هو لڏهن ٻه پڙهڻ جو همت هلا ٿيندو هو. اڳتي هلي هن فقيري اختيار ڪئي. سنه ١٩٥١ع ڌاري هي فقير رب جي راهه ڏانهن رمندو رهيو. هن شاعر بيت چيا آهن. هيئت جي لحاظ کان سدس بيت ستن، اٺن، نون مصراعن وارا آهن. مثال:

ڏيٺي ڀانڌ ڀداهه جو، ڪون هل اره چٽائي اسر،
ڪميٽي ڪاڻ ڪي، ڀِهي ڪهڙي اسر،
هوت ٻنا آئون هيڪلي، آئون چلي ڀيس چور،
ڪٺلدڻيس ڀير ڀمهون جا، آئون رنڌ وني رهبر،
اٺ نه آري جام جا آهن نيلا نشا لبر،
اٺ نه آري جام جا آهن، ڪيهي ڪجو ٽر،
مون سچي ٤ سان صدق چٽي، ويا ناحق ڪري نادر،
دانهن ڪيان ڪرار، ٻاري ٻاهون جام جي.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

... صاحب جي اڳيان ۽ ماڻهن جي ڪٿا وڏيءَ جـو
... هئي.

محمد هارون 'دلگير': نالو محمد هارون، دلگير تخلص

... لاڙڪاڻي ۾ ... جي ڳوٺ اولاد ٿيو. ابتدائي والد
... ۾ سنڌي ۽ فارسي پڙهيو ۽ علامه اسدالله شاه ...
... پڙهيو. دلگير ٻوڙهائپ سالن جو هو جو سندس والد
... لاڙڪاڻي [illegible] جي ... مڪتب
... شروع ڪيو. هن ... ۽ طبع آزمائي ڪئي.
... ذاتي هن ادب وراثت ڪئي.

دلگير صاحب سنڌي ۽ فارسيءَ ۾ شعر چيو آهي. سنڌيءَ
۾ سندس تخلص 'دلگير' فارسي ۾ [illegible] آهي. ڊاڪٽر اسدالله ...
... سندس ڪلام سهڻو آهي. دلگير صاحب جي شعر ۾
... آهي، [illegible] آهي. سندس دور
... آزاديءَ جي [illegible] وارو دور هو، انڪري سندس
... جذبات وارو ڪلام [illegible] آهي.
... انقلابي شاعر دلگير صاحب چوي ٿو:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
والي مال ڪان هن وقت انڪار و [illegible].

... واسطي ڪيڏي شاعر دلگير چوي ٿو:

[illegible] جـي [illegible] آهي ۽ [illegible]
[illegible] جـو ن، [illegible]

... [illegible] ۽ سندس شعر ۾ [illegible]:

[illegible]

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan, All Rights Reserved.

www.drpathan.com

هر مورخ وڃڻدو خاڪ ۾ گڏجي، اُڏندو ڏسجو ڇا مان ڇا.

دلگير صاحب جي شعر ۾ سوز و فراق آهي. غزل جي هڪ ٻي بند ۾ ڪهڙي نـــہ انداز سان شاعر پنهنجي فرقت جـــو ذڪر ڪري ٿو:

غم دل ۾ مرڻ جو ڪين اٿم، ايندو جو منهنجو پڻ وارو،
پر هاء فراق يـــا گران، ان ڳالهہ وڌو ٿـــم هي ڳارو.

دلگير صاحب جي عاشقاڻي طبيعت جي جهلڪ سندس ڪلام مان ملي ٿي:

نہ مئي پرست آهيان ۽ نـــہ باده خوار آهيان،
فقط شراب محبت جـــو خواستگار آهيـــان.
اُنهي قسمت ٿي چڱي جنهنکي هي سوغات ملي،
او چتو جنهنکي سدا وصل سندس رات ملي.

دلگير صاحب جي غزلن ۾ خيال جي بندش ۽ رواني آهي.

محمد عثمان: محمد عثمان سنہ ۱۸۸۶ع ڌاري ٺٽي جام ۾ يوسف عاقلاڻيءَ جي گهر تولد ٿيو. پليگ جـــي بيماريءَ سبب هي نابين ٿي پيو. سنہ ۱۹۴۱ع ۾ هن وفات ڪئي. هن جي ڪلام ۾ سوز و فراق آهي. شاعر جانب جـــي جدائيءَ ۾ چوي ٿو:

قضا قاف مون کـان ڇڏا ڪاپڙي،
جڏهن ساڻ جيڏل! هيم جيءَ جڙي،
پيئڙ! مون ٿي پاتيو نہ ملندم وري،
ورڻ جو ورق سي ورائي ويـــا،
سنياسي ڏيئي سور گهائي ويـا،
منهنجي جان جندڙي جلائي ويـا.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 426

سنت سوامي ٽيئونرام مهاراج : سنت شرومڻي

پرمگياني، پرمڌياني، پرم نيشٺي، پرم شروتري ۽ پرمپرڪاش
پرمانند جي سنستاپڪ سوامي ٽيئونرام مهاراج جو جنم سنڌ
حيدرآباد ضلع جي ڪنبو ڳوٺ ۾ سن ١٨٨٧ع ۾ شري چيلارام
آسنداس کتريءَ جي گهر ۾ ٿيو. سوامي ٽيئونرام جي ماتا جو
نالو ڪرشنا ديوي هو. ماتا پتا جي ڌارمڪ سنسڪارن ۽ گهر
جي پوتر واتاورڻ ۾ ٻالڪ ٽيئونرام جي پالنا ٿـــي. چوڏهن
ورهين جي عمر ۾ ٻالڪ ٽيئونرام اُن زماني جـي پرسڌ صوفي
شري آسورام کان گرومنتر ورتو. هو جڏهن يڪتارو کڻي ڳائيندو
هو ته پريمي منتر مگڌ ٿي ويندا هئا. سندس ننڍو ڀاءُ سوامي
گوالانند پڻ هن جي جيون مان پرڀاوت ٿيو. شري ٽيئونـــرام
دڪان جو ڪاروبار هلائيندي ڪيترن مسڪينن کـــي مفت
سيڌو ڏيندو هو. ڏيري ڏيري هن جي دل دنيا مان کڄي ٿـي
پئي، من ۾ ويراڳ ورتي پيدا ٿي. هاڻي هوُ صرف ٻه ٽي ڪلاڪ
دڪان هلائيندو هو ۽ باقي وقت ڳوٺ ٻاهرن ۾ گذاريندو هو.
سندس وڏي ڀاءُ شري ٿهلرام هن کي باغن ۽ کيتي ٻاريءَ جي
سنڀال جو ڪم سونپيو. شري ٽيئونرام باغ ۾ ويهي ايڪانت
۾ ڀڳوت ڀڄن ڪندو هو. پريما ڀڳتيءَ جي پرواهه ۾ هو ڪيترا
ڀڄن پڻ لکندو هو. هڪ ڏينهن سوامي ٽيئونرام شمشان ڀوميءَ
۾ هڪ وڻ جي هيٺان ڌيان ۾ مگن ٿي ويو. ڪٽنب جا ڀاتي
ٻه ڏينهن ساندهه کيس ڳوليندا رهيا ۽ آخر ٽئين ڏينهن هن کي
مساڻن ۾ ڏسي عجب ۾ پيا، کيس پريم پوروڪ مڃائـــي گهر
وٺي آيا، جتي هوُ نت نيم ستسنگ ڪندو رهيو. ستسنگ
۾ ايندڙن جو انداز ڏينهن ٻه ڏينهن وڌندو ويو. سوامي جن جي
وڌندڙ ڪيرتي ڏسي حاسد حسد ڪرڻ لڳا ۽ پنڊتائن جي ڪن

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

سڄڻ ۾ سوامي جن جي مخالفت ڪئي، ۾ آخر ڪجهه ڏينهن ڪان پوءِ انهن سڀني سوامي جن کان معافي ورتي.

سوامي ٽيئونرام جڏهن آڌياتمڪ امرت جو رس ورتو، اهو امرت ٻين کي پيئارڻ لاءِ هن پريم پرڪاش منڊلي برپا ڪئي، جنهن جي مراد هئي ته جيون جو اگيان انڌيرو دور ڪري ڪين ست مارگ تي آڻڻ. پرماتما لاءِ پياس پيدا ڪرڻ. سوامي ٽيئونرام ساري منڊليءَ کي ساڻ ڪري سنڌ جي جدا جدا شهرن ۾ سڄڻن کي سجاڳ ڪيو، ڪين نام جو امرت پيئاريو، ڪين گيان ۽ پريم جو پرڪاش ڏنو.

سوامي ٽيئونرام ۳۰ ورهين جي عمر ۾ قوهه جوانيءَ ۾ ڳوٺ ڪنڊيو کي ڇڏي ڪري، ڀهڻجي شيشن سان گڏ ٽنڊي آدم شهر ۾ پڌاريا. ٽنڊي آدم شهر جي ٻاهر ڏکڻ طرف سڄو ڪنڊي سوامي هڪ جهنگل ۾ اچي نڪتا. جتي واريءَ جون ڀٽون هيون. سوامي ڀهڻجي شيشن سان گڏ انهن واريءَ جي ڀٽن تي آسڻ جمائي ڀڳوت ڀڄن ۾ لين رهيا. سڄڻن جي اچڻ سبب جهنگل ۾ منگل ٿي ويا ۽ اهو استان پوءِ امراپور جي نالي سان پرسڌ ٿيو. اُتي ڪيترائي ڀاڳ وارا پريمي ايندا هئا جي ڀهڻجي روحاني اُڃ مٽائي ويندا هئا. سوامي جن ڀڳوت ڀڄن سان گڏ غريب غربن جي سيوا ۾ ڪندا هئا. هر روز اَن ڪيتر هلائيندا هئا، جتي ڪيترا ضرورتمند اچي ڀهڻجي بک مٽائيندا هئا. سوامي جن ڪنڀ جي ميلن تي پڻ وڏا ان ڪيتر هلائيندا هئا ۽ سفيد پوشن جي سار لهندا هئا. سوامي ٽيئونرام مهاراج سڀني پراڻين کي ڀهڻجو پيار پيئاريندا هئا. هو ڪرڻا جا ساگر هئا. مانس کاڻڻ جي ورڌ پرچار پڻ ڪندا هئا. سوامي جن سماجڪ ڪرسمن خلاف پڻ پرچار ڪندا هئا. مهاتما گانڌيءَ جي آدرشن ۽ سڌانتن تي هلڻ لاءِ پڻ صلاح

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ڏيندا هئا. سوامي جن هر پرياميءَ کي ”ست نام ساکي“ منتر ڏئي نيان جو مارگ ٻڌايو. سنڌن مڌهن ۾ مٺيا ۽ آلڪ ليچ هوندو هو ۽ سنڌن واڻيءَ ۾ نه سرسوليءَ جو واسو هو، جڏهن ٻروهن ڪندا هئا نه سڀن دلين ۾ پريم جو پرڪاش ٿيندو هو. سوامي جي سهڻي ۽ سيوا، سچي سچيهه سادگيءَ جو سنديش ڦهلايو، سڀن سوالين جا سوال پورا ڪيا. سوامي جن سنسار جو سفر سماپت ڪري سنه ١٩٤٢ع ۾ جوتي جوت سمايا. سنڌن گاديءَ تي سوامي سروانند مهاراج براجمان ٿيا.

سوامي ٽيئُونرام مهاراج پڪتي سادنا ڪندي ڪاويه رچنا ڪئي آهي. **”پريم پرڪاش گرنٿ“** ۾ سنڌن سمورو ڪاويه سنگرهيت آهي. اِهو گرنٿ سنڌي ساهتيه جو املهه ۽ امر خزانو آهي. سوامي جن گهڻو ڪري پارتيه راڳ راڳڻين جي آڌار تي ڪاويه رچنا ڪئي آهي، پاڻ سنا ڳائڪ پڻ هئا. سنڌن آواز ۾ تاثير هو. سوامي جن ڪجهه سلوڪ پڻ لکيا آهن. سوامي جن سنڌي ۽ هندي ٻنهي ڀاشائن ۾ ڪاويه رچنا ڪئي آهي. سوامي ٽيئُونرام ستگروءَ جي مهما ڳائيندي چون ٿا:

ستگرو گياني آتم ڌياني، گياني گڻن جي آهي کاڻي،
ويد شاستر ۽ اُپنشدن جا وچن اُچاري ٿو.
ستگر جي جو ٽهل ڪري ٿو، تنهنجو نت ڀنڊار ڀري ٿو،
مهر ميا سان لنتل سڀن جو تن من ٺاري ٿو.

سوامي ٽيئُونرام مهاراج جي ڪاويه ۾ سنڌن دارشنڪ ويچارن جي جهلڪ پڻ ملي ٿي. سنڌن ٻاڻيءَ تي ويدانت جو وڏو اثر آهي. برهم جو ورڻن ڪندي چون ٿا:

سڀ ۾ سمايل هڪڙي ئي جوت چيتن واري،
ڌرتي هوا نڀ جل ۾ ئي جوت چيتن واري.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

گلن ۾ قلن ۾، باغ ۾ جا گلزاري آهي، سونهن آهي؛ ساوڪ آهي، اها سڀ اُن برهم جي ئي آهي:

هي جا ڏسين گلزاري، قل قول ۽ قلوازي،
سڀ ساوڪ سندر ساري ئي جوت چيتن واري.

آتما ئي نت ۽ اوناشي آهي، آتما برهم آهي، برپوورڻ آهي. ست چت آنند روپ آهي:

نت اُبناسي آتم آهي، پورن برهم پرمانم آهي،
اُنيو ڪرتا آتم آهي، ست چت آنند سار.

برهم جي سگڻ روپ شري رام جو ورڻن ڪندي سوامي ٽيئونرام چوي ٿو:

رام وياپڪ سرو ۾ - سڀ رام جو ديدار آ،
رام سڀ رنگ ۾ رميو- رام جو جهمسار آ.
رام سورج اگني تارا - رام چندر چوتار آ،
رام جي آ جوت سڀ ۾ - رام جو چمتڪار آ.

جيو اگيان سبب پاهر پيو ڀٽڪي. سوامي ٽيئونرام مهاراج جيو کي جاڳرت ڪندي چوي ٿو:

هردم تو سان هري رهي - پاهر نا تون ڳول ادا،
ڪيئي سڃاڻي دم پنهنجي کي جنهن ۾ لعل اَمول اَدا.
جنهن ڪارڻ تو ڏونگر ڏوريئن، سو آ تنهنجي ڪول ادا،
پنهنجي اَندر پاڻ سڃاڻي، پول تنهين سان پول ادا.

سوامي ٽيئونرام مهاراج جي ويچار موجب هي سارو جڳت جو ئو آهي:

سارو جڳ هي جونو جاڻين تنهن سان نيهن نہ لاءِ پيدا.

سوامي جن مڪتيءَ جي پراپتيءَ لاءِ صلاح ڏيندي چون ٿا:

برهم گيان بن مڪت نہ پائي،

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com
Page # 430

گيان وٺي سک ماڻ سدائي.

......

ڪٿي ٽيڙون گرشبد ويچاري، لکٽا سان ٽج روپ نهاري،
پيڊ پرم ڪي ٽرت نواري، پائج موکش دوار.

سوامي جن گيان جي پراپتيءَ لاءِ تاڪيد ڪن ٿا:

گيان جو پرڪاش پائي، ميٽ تم اوديا سندي.

سوامي جن پريم جي اهميت ٻڌائيندي چون ٿا:

پريم جو احوال ڪهڙو، مان ڪيان گفتار م،
پريم جهڙو ٻيو پدارٿ، ناهه هن سنسار م،
پريم وس پرماتما ۽ جڳت سارو ٿئو ٿئي،
پريم ئي پرڌان آهي، ايشور اوتار م.

سوامي جن نام سمرڻ جي مهما ڳائيندي چون ٿا:

سمرڻ سڀ دک دور ڪري، چت جي چنتا دور ڪري،
سمرڻ سک ڀرپور ڪري، سمرڻ شانت پيدار آهه.
سمرڻ ٻنڌن چوڙي ٿو، پيڊ پرم سڀ ٽوڙي ٿو،
سمرڻ هر سان جوڙي ٿو، سمرڻ سانت اڌار آهه.
سمرڻ تاپ نواري ٿو، ليکو جم جو واري ٿو،
جنم مرڻ کي ٽاري ٿو، سمرڻ سان چوٽڪار آهه.

سوامي جن جي دل ۾ مسڪينن لاءِ محبت ۽ همدردي هئي. ڪيترا غريبن مسڪينن کي پيڙڻ ڏنوان ٿين ٿا. سوامي جن اهڙن شخصن کي آگاهه ڪندي چون ٿا:

مسڪينن کي پيڙي، جي تون مايا جوڙيندين،
آهه غريبن جي سان، آخر دک تون لوڙيندين.

سوامي ٽيئو نرام مهاراج جيون جي ڪلياڻ لاءِ سونهون صلاحون ڏنيون آهن:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

جوئي جڳ کان ڪر تون گوشو،
رام ڀڄڻ جو ڪڻ تون توشو.

......

سيل سنتوش صبر کي ڌاري، موهه ممتا کي مار،
هردم اوڳڻ ڏس تون پنهنجا، ٻين جا ڪين نهار.
جڳت جا ڀوڳ ڀڳوت ڪان ڀيدا، توکي ڀلا ان ڏا،
ڏسڻ ۾ اٿئي مٺي ماکي، ڏکي ڏيندين چکي چاکي،
سمجهه رک تون اٽي ساکي، جڳر کي سي ڀلا ان ڏا.

سنت سورداس جيان سوامي ٽيئونرام مهاراج جي ڪاويه ۾ ڪڻ داسيه ڀاونا آهي:

پرميشور تون پورڻ آهين، ڏيناناٿ ديال هري،
انگ منهنجو عيبن ڀريو ڪهڙو ڪريان حال هري،
مون پاپيءَ کي پاون ڪريو جم جو ڪاٽي جال هري،
جپ تپ سنيم ڪين ڪيو مون ورتنيم وشال هري،
کهي ٽيئون هي عرض اگهايو، ڪرڻا سنڌ ڪرپال هري.

سوامي جن جي ڪاويه ۾ سنگيتاتمڪتا آهي. ورڻ سنگتي، ورڻ مئتري ۽ ڇيڪانپراس اپما، روپڪ ۽ درشتانت الڪار جو ڪافي پريوگ ٿيو آهي.

٢٥ ٻر ڀاون علي شاه 'ساقي': پير ڀاون علي شاه 'ساقي' سنه ١٨٨٧ع ۾ فقير پير محمدشاهه جيلانيءَ جي اڱڻ ڪسي آباد ڪيو. هڪ خانگي اُستاد کان علم پرايائين. هي صاحب اڃا چوڏهن سالن جو هو جو سندس والد وصال ڪيو ۽ کيس سجادهه نشين مقرر ڪيو ويو. کيس سفر جو شوق هو ندو هو. هن صاحب ڪافي سير سفر ڪيو. شڪار جو به ڪوڏيو هو ندو هو. علم ادب سان به چاهه هوندو هوس. سنه ١٩١٨ع ۾ هن

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan, All Rights Reserved.

www.drpathan.com

...ب وفات ڪئي. هن صاحب سنڌي، اردو ۽ فارسيءَ ۾
...چيو آهي. سنڌيءَ ۾ هن صاحب مدح، مولود، غزل،
... ڪافيون چيون آهن. سندس شعر وزن بحر جي لحاظ
...ڪو پختو آهي. پيش آهن سندس غزل جا ڪي ٻند جن
...سندس مجازي عشق جي جهلڪ ملي ٿي:

هتاسون هوند ٿي راضي، رضا کي ڇا ٿيو حاصل،
اسان کي ماريو محبت، قضا کي ڇا ٿيو حاصل؟
ڪري ها نرم دل اُنکي، ڏٺين جنهن حسن جي دولت،
بنائي سنگدل ايت کي، خدا کي ڇا ٿيو حاصل؟
ٿي آهي نيم بسمل دل، صنم جي تيغ ابروءَ سان،
ڦٿڪندي سا رهي دل، دلربا کي ڇا ٿيو حاصل؟

...دريا ون علي شاهه جي 'ٿيهه اکري' جون ڪي مصراعون پيش
...آهن جنهن ۾ هوُ ڏاڍيءَ در التجا ڪندي چوي ٿو:

الف اول آس آهم در ڏاڍيءَ جي دائما،
تو ٻنا ٻيو ڪير سنڌو ڏک پريو احوال ما،
تو گهران جيڪي اميدون، تو دران ڪر تون عطا،
سرفرازي ڏي سدا تون يا نبي! بخشي خطا.

محمد يعقوب: محمد يعقوب سنه ١٨٨٧ع ۾ ٺٽيءَ ۾
...محمد صديق دائود پوٽي جي گهر تولد ٿيو. هن حافظ گل محمد
...کان شعر و شاعريءَ جي ڄاڻ حاصل ڪئي. هي حڪمت ڪندو
...هو ۽ شعر و شاعريءَ جو شوق هوس. سندس ڪلام ۾ سوز و
...درد آهي:

ٿي تنين جي طلب تمام، ڪاڻ پيئڻ ٿيم سڀ حرام،
اُنهن نيڻن کي ناهه آرام، قسم الٺئي قادر ڪلام،
ون ۽ وڇوڙي کان ڏڍاءِ، سار سڄڻن سدا سڻاءِ،
پولي مون ڏي پئي بڙاءِ.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan, All Rights Reserved.

غلام سرور مغل: غلام سرور مغل سنه ۱۸۸۵ع ۾ رسول بخش جي گهر لاڙڪاڻي ۾ ڄائو. هن سنڌي نثر ڇاهي ظم ۾ طبع آزمايو، اردو ۽ سنڌيءَ ۾ ڪلام ڇپيو آهي. سندس شعر مان مجازي عشق جي جهلڪ ملي ٿي:

ڏڪ ڏٺو سهڻي سان لڳي اي دلربا پوءِ پيا نصيب،
عرض منهنجو مڃي ڪٽي نام خدا پوءِ پيا نصيب.

شاعر مجازي راهه تي هلندي حقيقي منزل ڏانهن موڙ کاڌو:

چئه سرور اهي دول دب ٻيلا ڪيستائين هي لهو لعب،
ذرا اهر حق وٺ راه رب، ته مزو اچيئي ته پري ڏيان.

لعلچند ’مجروح‘: لعلچند عرف لعل محمد سنه ۱۸۸۵ع ۾ ڄائو ٿيو. فائينل پاس ڪري ماستريءَ جي نوڪري ڪيائين. درازن جي درگاهه جو طالبو هو ۽ سائين سخي قبول محمد جو مريد ٿيو. هن ڪافيون، بيت ۽ غزل چيا آهن. سندس شعر ۾ سوز و درد آهي. شاعر فرقت واري حالت ۾ پڪاري ٿو:

آءُ اوري مدت ٿوري، مان ته گهوري مان سدا،
چشم چوري، وڌو جهوري شاهه زوري انورا.
يار ساري دل سنڀاري ٿي پڪاري دم بدم،
هڪواري، اوناري، واڳ واري دلبرا.
لعل جاري اشڪ باري انتظاري ٿو ڪري،
ڏي قراري قرب واري داغ واري دلبرا.

جمع خان ”غريب“: جمع خان غريب سنه ۱۸۸۵ع ۾ مريد لاکير ڳوٺ ۾ ٿيو. شمس الدين بلبل جي صحبت ۾ شعر و شاعريءَ جو شوق پيدا ٿيس. علم عروض ۽ علم نحو جو ماهر هو. سندس ادبي مضمون ۽ شعر جدا جدا رسالن ۾ شايع ٿيندا

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

رهيا. سنه ۱۹۵۳ع ۾ هن وفات ڪئي. سدس شعر ۾ صوفيانه خيال سمايل آهن:

ذات مان نـــي صفاتي ، هر هيڪ مون ٻڌايـو،
مسجد کي هٿ ڇڏي مون مئخانو آ ٻڌايو.
ڪٿ شمس ٿي مان آيس، ڪل مون ڪلاڻي پڌهجي،
منصور ٿي ڪٿي مـون سوريءَ تي سر چڙهايو.

وطن دوستيءَ جي جهلڪ ۾ سدس شعر مان ملي ٿـي. شاعر سنڌ جي ساراهه ڪندي چوي ٿو:

گهڻي مشهور چوڏاري عجب هئي سنڌ سونهاري،
وڏي شان ۽ ڏيا واري عجب هي سنڌ سونهاري،
لکين ٿيا هت ولي ڪامل ۽ عالـــم ٻڌو ۽ ڪامل،
لکين عاقل، لکين قابل، عجب هي سنڌ سونهاري.

شيخ محمد "ڪوجهي": سردار بهادر شيخ محمد ڪوجهي سنه ۱۸۸۷ع ۾ تولد ٿيو. پنهنجي علميت ۽ قابليت سـان ڪليڪٽر جو عهدو ماڻيائين. هي سچل سائين جي درگاهه جـو طالبو هو ۽ اُن جي ڪلام ۽ فلسفي کان ڪافي متاثر ٿيو. فجر جو اُٿي الله جي عبادت ڪندو هو، سماع جو ڪوڏيو هو. هن صاحب "سچل آرٽس ڪاليج" برپا ڪيو. سنه ۱۹۵۹ع ۾ هـن عـالـم راهه رباني ورتي. سماع جي حالت ۾ هـن ڪلام چيو آهي جنهن مان سدس نياز ۽ نوڙت جهلڪي ٿي:

باجهه پريا پانهيءَ تي ، من پئي ڪا باجهه پوئي.
۱- ڏوهه ڪيا ٿم ڀاري ، تو ٻهه تو در زاري ،
نيڻ وهن ٿا جاري ، من پئي ڪو ترس پوئي.
۲- ڪوجهي توڙي ڪاري ، لالـن لڌهجي لاڙي ،
ساجن ڪر سرداري ، مـن پئي ڪو قياس پوئي.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 435

ڪوجهي صاحب جي دل ۾ محبوب جي لاءِ ڪوئي [illegible]
آهي، انجو انتظار ڪندي هو چوي ٿو:

سانگيئڙا ويٺي ساربان شل ايندم سي ڪاهي،
اڱڻ اکين سين ٻهاريان مـــن [illegible] پاڻي.

ڪوجهي صاحب جـــي ڪلام ۾ درد و سوز آهي. موسيقي [illegible]
ميناج آهي. مارئي جي احساس جـــي ترجماني ڪندي [illegible]
مارئيءَ جي روپ ۽ عمر کي چوي ٿو:

جيڏري لاهه زنجير عمر، مٺي ٻڌائا ڪير ٿو ڄاڻي،
تون حجاب حياليءَ انـدر، الم اهـــا اکير عمر.

زمان شاهه "ساقي": زمان شاهه ساقي سنه [illegible] ڌاري

ٺٽي ۾ تولد ٿيو. ننڍپڻ کان ئي شعر و شاعريءَ جو شوق هوس.
هن صاحب بيت، ڪافيون ۽ غزل چيا آهـــن. سنه [illegible] ۾
وفات ڪيائين. سندس ٿيهه اکريءَ مـــ[illegible]ن کي مصرعو
پيش آهن:

اديون! خي خدا لڳ، مون کي ڏس ڏيـــو،
جهليو ڪين جيڏيون، سنـــدم ور ويـــو،
ويهان ڪين وطن ۾، مون کي نينهن نيـــو،
ڪونهي ڏوهه ڏيـــرن، قضا سـب ڪيو،
پنهونءَ کان سواءِ آهي ڏيهه ۾ ڏڪار.

آغا غلام نبي صوفي: آغا غلام نبي صوفي سنه [illegible] ڌاري

آغا گل حسن خان جي گهر شڪارپور ۾ تولد ٿيو. هـن ابتدائي
تعليم شڪارپور ۾ ورتي. خيرپور ميرس ۾ تعليم کاتي ۾ نوڪري
ڪيائين. هي سخي قبول محمد جو طالب ٿيو. هي سماع جو
شوقين هو. سچل سائين جـي درگاهه تـــي ذاتي صوفيانو [illegible]
ڳائيندو هو. هن سخي قبول محمد کان روحاني فيض حاصل

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 436

آغا صاحب نياز نوڙت سادگيءَ جي صورت ۽ محبت جو مورت هو. سچل سائين جو رسالو سمپادت ڪيائين. سندس تصنيفون آهن - ”عشق آغا“ ”فرياد آغا“ ”ارمـان آغا“ ”گلزار محمدي“ ”مناجات قراني“ ”طبي جواهر“. آغا صاحب ١٠ جولاءِ ١٩٣٨ع ۾ راهه رباني ورتي.

آغا صاحب غزل ۽ ڪافيون چيون آهن، جن ۾ سلاست ۽ فصاحت آهي. سندس من ۾ محبوب لاءِ ڪيتري نه محبت هئي، سو سندس شعر مان ظاهر آهي:

لاش محهجي کي لنگهايو دلربا جـي در اڳيان،
چانوَ من مون تي پوي ڪا دوست جي ديدار جي.

شاعر ڪانگل کي قاصد بڻائي پرينءَ ڏانهن موڪلي ٿو:

ڪانگا ڏجانءِ پرينءَ کي پيغام ويندي ويندي،
ڪج يـاد جي ڪيا هئه انجام ويندي ويندي.
ڪاغذ قريب کي هي پل ۾ وڃي پڄائج،
ڪانگل ڪرين متان ڏس تون شام ويندي ويندي!

سندس هي گهڻت ڪافي مقبول ٿيو ۽ انهن ڪارڻ پڙهيو ويو.
شاعر محبوب جي ملڻ لاءِ ڏاڍو منتظر آهي، ان جـي فراق ۾ هوُ اڙڪ لاڙي ٿو:

سڄڻ سهڻي سندي صحبت سدا دل هاهه ساري ٿي،
نيازي ۽ ڪري آزي هجون هــر روز هاري ٿـي،
پڪاريندي ڏکي دل کي ادا ڪي ورهيه ويا گذري،
نماڻن يار نيڻن سان سدا وانـون نهاري ٿي.

غلام سرور فقير قادري: غلام سرور صاحب سنه ١٨٨٩ع ۾ لاڙڪاڻي ۾ تولد ٿيو. سندس اوطاق ۾ مشاعرا ٿيندا هئا.
©2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
هن صاحب صوفيانه

www.drpathan.com

سينڌ سرمو لب تي لالي خال و خط ۾ ناهه ٺٺ،
دل کسڻ لاءِ ان کيو سينگار هيڪاري وڌيڪ.

مشهور قادريءَ جي غزل ۾ خيال جي بلندي آهي:

غالب آ تقدير هر تدبير تي،
ڏي ڇڏي مونکي منهنجي تقدير تي.
هاءِ ٽٽل دل ۾ جنبش ڪانه ٿي،
عرش ڪنبيو نالهءِ شبگير تي.

شري لعلچند امداڻي: شري لعلچند جو جنم سنڌ جي اباوڙي شهر ۾ سن ١٨٩٠ع ۾ شري ٿانورداس امداڻيءَ جي گهر ٿيو. هن صاحب سڪول ۾ ماستري ڪئي. مدت بعد ماستريءَ جي نوڪري ڇڏي ڏنڊو ڏاڙي ڪيو. شري لعلچند جي لنؤ لعلڻ سان لڳل هوندي هئي. هن شري ميارام ڪان گرائيڊش ورتو. ست شاستر جو ابياس ڪندي ۽ ستگرن جي سنگ ۾ رهندي شري لعلچند جو اتيو کليو. هن صاحب، ساميءَ صاحب جي طرز تي سلوڪ لکيا آهن جن جو سنگره "آتم درشن" سندس سپائر پروفيسر پريتمديو امداڻيءَ پرڪاشت ڪيو آهي. ٨ فيبروري سن ١٩٧٥ع ۾ هي پريوءَ جو پيارو پرلوڪ پڌاريو. شري لعلچند گروءَ جي مهما ڳائيندي چوي ٿو ته گروءَ جي گيان دوارا ئي جيو کي ابرهم، جڳت ۽ پنهنجي آتم روپ جي ڄاڻ پوندي ي:

گر گم رهت رهي، جدهن سڀاڻو پاڻ کي،
جيو جڳت جگديش جي، تڏهن ساري ڄاڻ پئي.

شري لعلچند تي ادوئيتواد جو اثر آهي. هو ابرهم جي نرگڻ روپ جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

ڌر ڌيان دل ۾ سدا تون اُنهيءَ ڪرتار جو،
جو والي آهي وس جو ۽ وس سندي وستار جو،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 438

نام روپ مٿيا جاڻي ڪر اهڙو ار آڪار جو،
اڪار اَڏول ٿي لعلو لاڪ لڳي ديدار جو.

'لَس لوم اسي' ويدانتي واڪيه جو سمران ڪندي ڪري ڇوي ٿو:

پاڻ لون پرميشور پُورن، چيتن ۽ آنند اُپاسي،
پاڻ پسين نه پاڻ پيارا لڏهن ڦرين لون لڳي اُداسي.

آلڪ آنند جي پراپتيءَ لاءِ صلاح ڏيندي ڪوي چوي ٿو:

شاستر چيتن ڪري مَن مَن،
ڏنڊاسن ۾ نشچو ٿَس نيڻهن سان لڳائي،
لعلو گيان پائي گُر ڪان گرمک،
پاڻ ۾ پسي پرم پد شانت سو پائي.

شري لعلچند ساڌڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

ون غريبي وات، تان سڀئي ملندي سمران.

......

مات جهڙو ٿول، پيو ڪونهي جڳ ۾،
هلي ڏس هڪ دفعو، پوءِ تو رچ ٿول.
سڪ ڏک مان آهيان ۾، رک چت اڏول،
لعلو اهو عمدو قول، قابو رک قلوب ۾.

نواب گل محمد خان "زيب"

Gul Hayat Institute

"زيب": نواب گل محمد خان زيب سنه ١٨٩٠ع ۾ نواب مير قيصرخان مگسيءَ جي گهر جهل مگسيءَ ۾ تولد ٿيو. سندس دل دنيوي ڳالهين ۾ ڪين لڳندي هئي. سندس لاڙ و فقيريءَ طرف هو. هن صاحب سنڌي، اردو ۽ فارسيءَ ۾ ڪلام چيو آهي. سندس عاشقاڻي طبيعت جي جهلڪ سندس شعر مان ملي ٿي:

اچ پرين جيئن بهاريءَ ۾ ڪيون ڪڏ سفر،
آهي اڪيلو آٿ جو پارو ناهي،
ڏيهن جي

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 439

چڱ ڀلائي ڪي ڏڪڙا جي، لون چڙهي آءٌ ڀرين،
ڪولو آ 'زيب' جـــو سکر جـــو مدارو ٿاهي.

زيب صاحب جي شعر ۾ طنز بہ آهي:

عقل ڏس جو ڏاهري آ سنڌ ساريءَ جو وزير،
فضل ڏس جو پيشوا آ خلق جو ڪوري ڪبير.

زيب صاحب پنهنجي غزلن ۾ انگريزي لفظن جو بہ استعمال ڪيو آهي:

جج جانب جي ملڪ جي ڪانڪا ڏڳري ڏني،
مان ڪنڊس ڪيئي اپيلان، ڪيس جا آئي نقل.

محمد هاشم "مخلص": محمد هاشم مخلص، حاجي حافظ جو فرزند سنہ ۱۸۹۰ع ۾ تولد ٿيو. والد جي زير سايہ سنڌي فارسي عربي تعليم حاصل ڪيائين. سڄي عمر صحافت ۽ شعر و شاعريءَ ۾ صرف ڪيائين. اخبارن رسالن جو ايڊيٽر ٿي رهيو. انهي سلسلي ۾ قانون خلاف جو ڏوڪر ۾ روپوش رهڻو پيس. ۱۹۲۴ع ۾ ميرپورخاص ۾ "مسلمان" اخبار جو ايڊيٽر ٿيو. پڇاڙيءَ جو اکين جي روشني وڃائي ويٺو. ۲ فيبروري ۱۹۳۴ع وفات ڪيائون.

مخلص، گداشاهہ جي شاگردن منجهان هو. اُستاد جو پيار ۽ پين همعصرن جو اثر:

گدا اُستاد منهنجو بي نظير آهہ،
سخن ۾، نظـــم ۾، طرز بيان ۾.

جام خان چانڊائي: جام خان چانڊائي سنہ ۱۸۹۱ع ۾ ڳوٺ پڍي خان ۾ محمد رحيم خان چانڊيو بلوچ جـــي گهر تولد ٿيو. جوانيءَ ۾ ڪيس سلهہ ٿـــي پيئي. تنهن ڪري شادي ڪيـــن ڪيائين. سنہ ۱۹۵۴ع ڌاري وفات ڪيائين. سنڌس نيهہ اکريءَ

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 440

ڪي مصراعون پيش آهن:

الف هو انن کي ويڙهاريءَ سان ويـــر،
چاڙهي هوت هليا، منهيءَ جـــو متير،
ماڃن ري سندم ايو لهندو ڪل ڪير!

احمدبخش جتوئي: احمدبخش جتوئي سنه ۱۸۹۲ع ڌاري ...ڙهو ضلعي ۾ محمدخان جتوئيءَ جي گهر ڄاول ٿيو. پهرين هن پوليس کاتي ۾ نوڪري ڪئي ۽ ان بعد لوڪل بورڊ ۾ ملازمت ڪيائين. سنه ۱۹۵۰ع ڌاري وفات ڪيائين. هن صاحب غزل، بيت ۽ ڪافيون چيون آهن. هي روحاني راهه جو پانڌيئڙو هو. اُن جي جهلڪ سندس شعر مان ملي ٿي:

واڻون ويهه وصال ۾ وحـدت واري ورق،
لوڪ ملامت مهڻو، آ عاشق مرڪ،
ڳم گروه جـــي گيان ۾، اُنڌي ٻهر غرق،
اسان مڙيو ٿي اسين، هوَ نـــه ڇاڻي فرق،
لهان پوء ترڪ، ڪر جتوئي هي 'هو' سان.

شفيع محمد حاذق: مولوي شفيع محمد حاذق سنه ۱۸۹۲ع ڌاري ميهڙ ڳوٺ ۾ ڄاول ٿيو. هي صاحب حڪيم هو، ڪيس علم عروض جي ڄاڻ هئي. سندس شعر مان ظاهر آهي ته هي صاحب شريعت جو پورو پورو پابند هو ۽ وسيع دل هو. هو دشمن کي دوست بڻائڻ چاهيندو هو:

الف آسون دل سنديون پوريون ٿين سڀ سرسري،
جي هجن دشمن دنيا ۾، دوست مهڻجا ٿين قري،
اُٿ نجات جـــي اهڙ ۾ پئي دعا مهنجي لـــري،
اُٿي شريعت کان نه ٻاهر، پير مهنجي جـــي لري،
هيءَ 'شفيع محمد' شفاعت کان نه ٿون محروم ڪر،
اي صبا! هن اُتي جـــي ڪر پيغام ڪـــي خبر.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

نواز علي "نياز": نوازعلي نياز ۱۱ آڪٽوبر سنه ۱۸۹۲ع ۾ لاڙڪاڻي ۾ محمدآچاربان سومري جي گهر ڄائو هو. هو مئٽرڪ پاس ڪري روينيو کاتي ۾ نوڪري ڪئي ۽ مختيارڪار ٿيو. نديءَ ۾ ڪيس ادائي ماحول مليو انهيءَ ڪري سندس لاڙو شعر ۽ شاعري طرف رهيو. سندس مامو محمد اسمعيل به هڪ اديب هو. نياز صاحب جي شعر جون ٽي تصنيفون "معراج محمدي" "جوهر سخن" "تحفهٔ نياز" شايع ٿيون. ۱۲ آڪٽوبر سنه ۱۹۵۹ع ۾ هي علم دوست اديب گذاري ويو. نياز صاحب مان ڪيترن ئي شعر و شاعريءَ جو فيض پرايو.

نياز صاحب کي سنڌي ٻوليءَ ۽ ساڳيءَ سنڌ سان ڪيڏو نه لڳاءُ هو سو سندس شعر مان پڌرو ظاهر آهي:

وطن ٿيو سنڌ پنهنجو ۽ مٺي آهي زبان پنهنجي،
نه ٻولي ڪنهن به ٻوليءَ کي سڌيندس پيارسان پنهنجي،
اِها حب وطن ناهي، زبان پنهنجي وڃي و سري،
سنڌي آهين ته دل ۾ ياد رک طرز بيان پنهنجي.

شاعر نياز، الله کي سنڌ ۽ سنڌي ٻوليءَ جي سلامتيءَ لاءِ استدعا ڪندي چوي ٿو:

نيازؔ آزي ڪري درگاهه ربّ ۾ گهري دعا هردم،
وطن سان گڏ سلامت شل رهي سنڌي زبان پنهنجي.

نياز ۾ برابر نياز هو. سندس شعر ۾ ڪي نصيحت آميز نڪتا پڻ آهن:

جو ڪجهه ڪاوڙ ڪنهن سان ظلم ڪنهن سان جو ڪجهي،
اي سبب، اي فائدو، اي قاعدو، اي انتها،
آو ڪرين جورو جفا جو، تون ته جاڳي ٿو "نياز"
آهه اي تقصير اي شڪ، اي قصور ۽ اي خطا.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

Page # 442

نياز صاحب جي ڪلام ۾ سوز و درد آهي. وڏي ڀاءُ جي وفات تي پنهنجي غم جو اظهار ڪندي چوي ٿو:

ڪري سانگ سانگي وساري هليا ويا،
۽ ٿي ڏينهن هتڙي گذاري هليا ويا،
نياز آهي ارمان تن جي وڇڙ جو،
مون کي جڳ ۾ جيئري ئي ماري هليا ويا.

پنهنجي عورت جي وفات سبب پنهنجي مانسڪ پيڙا جو ورڻن ڪندي شاعر نياز چوي ٿو:

تو سوا مون کي هر گهر، ديوار در کائڻ لڳا،
ياس، حسرت، غم الم سڀ مون کي ايذائڻ لڳا،
ڪيئن وساري تو سگهي، دلدار توکي هي نياز،
آخري الفاظ تنهنجا، منهنجي دل گهائڻ لڳا.

نياز صاحب پنهنجي پيري ۽ تنهائيءَ جي تصوير شعر ذريعي پيش ڪندي چوي ٿو:

ڇڏي ويا مون کي غربت ۾ زمين وارا زمان وارا،
ڏسي مون کي ستارا پيا کلڻ ٿا آسمان وارا،
شڪسته دل ڏسي افسوس پيريءَ ۾ پڪاريان ٿو،
مڪان هي آهه خالي، ڪر قبول اي لامڪان وارا.
جگر کي آسرو جن جو ۽ دل کي ٽيڪ هئي جن جي،
الائي ويا هليا ڪاڏي اُهي شيرين زبان وارا.
'نياز' آهين، لڏهن هو يار توکي آزمائي ٿو،
نهايت عجز سان هل، ڏينهن پنهنجي امتحان وارا.

نياز صاحب جي شعر ۾ جو غم و درد آهي سو دل کي ڇهي متودرد پيدا ڪري ٿو سندس شعر ۾ رس ۽ رواني آهي، سلاست ۽ فصاحت آهي، خيال جي پختگي ۽ دل جي گهرائي آهي.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan, All Rights Reserved.

محمد بخش "واصف" : محمد بخش واصف سنه ١٨٩٢ع ۾ ڳوٺ راضي جتوئي ۾ ڄائو هو. سندس والد جو نالو محمد عثمان هو. هن سنڌي، عربي، فارسي ۽ انگريزي ۽ سنسڪرت جو مطالعو ڪيو. هن ننڍپڻ کان شعر چوڻ شروع ڪيو. فقير محمد عاجز شعر و شاعريءَ ۾ سندس سونهپ ڪئي. سرڪاري نوڪري ڪندي به سندس شعر و شاعريءَ جو شوق سالم رهيو. کيس فخر الشعراء جو خطاب عطا ڪيو ويو. سندس شعر پڪو پختو آهي. سنڌي غزل گو شاعرن ۾ هي صاحب اهميت رکي ٿو. "ديوان واصف" شايع ٿيو آهي. هن نثر ۽ نظم ۾ پندرهن کن تصنيفون تصنيف ڪيون آهن. شاعر واصف شعر و شاعريءَ ۾ پنهنجي مقبوليت جو اظهار ڪندي چوي ٿو:

واصف جهڙو ٿون پنهنجي طبيعت جو ڪر ڪڙو،
شعر و سخن جي ملڪ تي قبضو ڪيو اٿم.

انسان به پورن جيان پنهنجي پيٽ لاءِ رات ڏينهن ڳهي ٿو، شاعر مٿس طنز ڪندي چوي ٿو:

او پيٽ پنيان پٽين جي سو پرو و ڳو اٿين،
ٿئي رات جڏهن اي نه سمهين خوب رهين،
پورن جيان سڄي عمر گذر ڪندو ٿيو،
پوءِ ڪهڙي طرح پاڻ کي انسان ڳو سڏين.

سندس غزلن ۾ خيال جي بلندي آهي:

واپار دل جي دوست سان دل جو ڪيو اٿم،
سوداءِ ۾ نه ڪهڙو هي سودو ڪيو اٿم،
ڪو فڪر ناهه دل جي ڏني دلربا کي مون،
نقصان هن ۾ ڪٿي نه ڪنهن جو ڪيو اٿم.

واصف جو ڪلام سليس ۽ فصيح آهي. سندس شعر ۾ تخيل جي بلندي آهي.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ڪوي رام سوامي: ڪوي رام سوامي؀ جو جنم سنڌ جي ٺٽي ضلعي جي رنڊن ڳوٺ ۾ سنه ١٨٩٢ع ۾ شري ٺاڪرمل جي گهر ٿيو. دنيا ڪان ڪٽائي اُچٽ سبب سندس من ۾ وئراڳ ورتي پيدا ٿي. پوءِ صوفين سنتن جي سنگ ۾ رهندي جيڪي ڪجهه پرايو سو سنڌي سلوڪن ۾ قلم بند ڪيو. سندس ڪاويه جا چار پستڪ رام شلوڪاولي، رام درشناولي، رام شبداولي، رام ڀجن مالــي پرڪاشت ٿيا آهن.

رام سوامي؀ جي ڪاويه ۾ سنڌس دارشنڪ ويچارن جي جهلڪ ملي ٿي. ڪوي رام سوامي برهم جـو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

آهين تون هر جاءِ آهين، مهما سندء اپاري،
روشن ٿي تو مان سائين، داتا سرشٽي ساري.

ڪوي نرگڻ نراڪار برهم جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

آ اگوچر سرو وياپڪ انت ٿيو اونهو عجيب،
روپ نا آڪار هڪڙو رنگ يا ڪوئي نشان.

برهم نراڪار هوندي آڪار وٺي سڀ ۾ وديمان آهي:

نراڪار آڪار بنائي سڀ ۾ پاڻ سمايو،
پرڪرتي ۾ روپ رچائي، سڀ ۾ پاڻ سمايو.

رام سوامي هن جڳت جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

جڳت سارو هڪ رانڌ آ، آءُ ۽ رانڌ رميس رمٽيڪ،
رانڌ پرين جي رانڌ ۾ مون کيڏيو ۽ کيڏيو،
ناٽڪ منجهه دنيا سنڌي مونکي رام پرين پيهيو.

ڪوي گيان جي اهميت پڌائيندي چوي ٿو:

گيان سواءِ انسان نـا پيدا نت لوڪ ۾.

......

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

گيان جو سورج گهٽ ۾ جڏهن ڪهر اجالي،
وڃن وهم وجود مان سرٽ سمت آئي.

ڪوي مسڪين ۾ مالڪ جو مشاهدو ماڻي ٿو:

غريبن جي جهوپڙن ۾ اڳين پاڻ پساني،
ماڻا جي مدد پون ۾ پٽ پير هٽائي.

حڪيم فتح محمد سيوهاڻي

سنه ١٨٩٣ع ۾ سيوهڻ ۾ غلام محي الدين جي گهر اولد ٿيو. مولانا عطاءُ الله شاه کان هن عربيءَ جي تعليم حاصل ڪئي ۽ طب جي ڪتابن جو مطالع پڻ ڪيو. هن پاڻ سان گڏ طبابت جو ڪم شروع ڪيو. هي نه صرف هڪ قابل حڪيم هو مگر عالم اديب ۽ سياست دان به هو. سنڌس لاڙو ڪانگريس طرف هو، فرقيوار سازي آڏو پڻ لاءِ پڻ ڪوشش ڪندو رهيو. سنه ١٩٢٥ع ڌاري هن 'الجامع' رسالو شروع ڪيو. هن صاحب ڪراچيءَ ڪي پڻهنجي مشغولين جو مرڪز اٺايو. هي صاحب محب وطن ۽ مهمان نواز هو، قربدار ۽ همدرد شخص هو. سنه ١٩٤٢ع ۾ هن اعليٰ اديب وفات ڪئي.

حڪيم فتح محمد پنهنجي ڪلام ۾ ٻهرين 'صغير' ۽ پوءِ 'حڪيم' تخلص استعمال ڪيو. "آفتاب ادب" سندس تنقيدي تصنيف آهي. "بهارِ ڪلام" سندس ڪلام جو مجموعو آهي.

حڪيم صاحب علم عروض جو ماهر هو تنهڪري سندس شعر وزن بحر جي لحاظ کان پڪو پختو آهي. حڪيم صاحب جي شعر مان سندس حب الوطنيءَ جي جهلڪ ملي ٿي:

وطن جا وڻن وڻ، وڻي ٿاري ٿاري،
وطن ۾ خزان پڻ نه چٽ آ بهاري،
ٿي چٽ روز روشن، سندس رات ڪاري،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

مڇيس مثل جنت جي ڪيون نهرون جاري،
وطن منهنجو هڪ جنت آباد آهي،
وطن سان ٿي اس منهنجي دل شاد آهي.

[ملڪ] جي آزاديءَ جي تحريڪ لاءِ قوم کي بيدار ڪندي
[حڪيم] صاحب للڪاريو:

مرد ميدان ٿي وڃايو خوب آزاديءَ جو ناد،
ڇڏ آزاد هندستان سدائين زنده آباد،
چاهي آزاديءَ جو اڀري ملڪ ۾ نئو آفتاب،
انقلاب و انقلاب و انقلاب!

[حڪيم] صاحب جي دور ۾ قومي هلچل جو زور هو. وديشي
[شين] جو بائيڪاٽ ڪيو ٿي ويو. حڪيم صاحب به اهو پيغام
[پنهنجي] شعر ذريعي ڏنو:

وطن جون اهو نا شيون وڻرايون،
نه ڪم اينديون هرگز شيون ڪي پرايون.

[شاعر] اتحاد ۽ سازيءَ جو سنديش ڏيندي چوي ٿو:

نه هرگز رکون ڪا جدائي ڀائي،
ڪيون هڪ ٻئي لاءِ سدائي فدائي،
اڀائي وطن جي محبت ۾ سڀڪي
اٿوپ طرح تو بازا ۾ ملڪ تندجي.

[شاعر] جا فيلسوفانا خيال به مسدس شعر ۾ ملن ٿا:

ٻنا جي ۽ فنا جي سڀ حقيقت،
اڙي غافل گل و گلزار ڪان پڇ.

[شاعر] خود غرض اڳواڻن ٿي طنز ڪندي چوي ٿو:

قوم جا سردار ٿيا مردار ۽ نامرد ٿيا،
عيش ۽ آرام جي اي اوف، هڪدم سرد ٿيا،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

قوم جي زالي ۾ مطلب پڇندا پورا ڪن ڪاسي،
ليڊريءَ جي زور ۾ چيدن جا چوڙا ڪن ڪاسي.

حڪيم صاحب جي شعر ۾ حقيقت نگاري آهي. پنهنجي زماني جي حالتن جو جائزو وٺندي شاعر طنز ڪري ٿو:

ڳڌهن ۾ گنج پيا، هي زماني جو رنگ آهي،
ڍڳن جي جاءِ ڪانؤ وٺي ويا، ڪلنگ آهي!

حڪيم صاحب جي غزلن ۾ خيال جي بندش ۽ ربط آهي:

گل ۽ بلبل، شمع ۽ پروانو، نيلوفر ۽ ماهه،
هي سڀئي نقشوئي اهڙو آهي، جهڙو مان ۽ تون.

......

ڳائين گيت پيل پيا انگ انگ ٺهندي جا،
آنءُ توکي منهنجا سهڻا، سڀ سهڻو تو سڏيان.

حڪيم صاحب جي شعر مان مجازي عشق جي جهلڪ پڻ ملي ٿي. محبوبا جي سونهن جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

ڳلا ٻي گل ٿيا ڳل يار جا ۽ لب ٿيا لالا،
صنم جي سونهن چاندوڪي، سمن ٿيو جسم جائيءَ جو.

......

وٺيل چوٽو ڳليل منهن، سهڻو قد محبوب منهنجي جو،
ٿيو چڱو مشڪ خالص، ماهتاب ۽ سرو استاني.

حڪيم صاحب جي ڪلام ۾ لفظي ۽ معنوي صنعتن جو چڱو استعمال ٿيو آهي.

تجنيس تام: وار چوٽي جي مون تي وار ڪرين،
خوش ٿيان جي هزار وار ڪرين.

هن بند ۾ تجنيس تام ۽ ايهام جو استعمال ٿيو آهي:

مٺم ايترا ٺهندا آهين تورا،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 448

پڳڙيا جهڙا، تهڙا تهين سي تورا.

پ... تجنيس تام آهي.

تجنيس ناقص: يار، ياڻان نہ ڪر تون مونکي ڌار،
در تي پنهنجي، لاڻين نہ ڌاريو ڌار.

مبالغو: رنگ، رونق، سونهن ۽ سوڀيا ڏسي، تنهنجي سڄڻ،
گل ڪي، سج ۽ چنڊ ڪي آيون ڏنڊين آگريون.

تشبيه: پلڪان تون تيغ ابرو ڪان، ڪمان مان جئن پڪڙي تو گز،
ٻڄان تو مست چشمن ڪان، ٻ جي جئن شينهن ڪان ٻڪري.

استعارو: دنيا جي گهر ڪي چار سياڻا تون هڪ حباب،
اُيري ۽ جلد، جلد فنا اُي ۽ تو وڃي.

محمد عبداللهہ "بسمل": محمد عبدالله 'بسمل' سنہ ۱۸۹۳ع ڌاري لکڙ ۾ محمد يوسف جي گهر تولد ٿيو. والد جي مڪتب ۾ سنڌي ۽ فارسي پڙهيو. فارسيءَ ۾ خاص ماهريت حاصل ڪيائين. هن پيڙيءَ جا ٻہ ٽي سال 'هلال پاڪستان' اخبار جي آفيس ۾ نوڪري ڪئي. هن پنهنجي قلم ذريعي قوم جي خدمت ڪئي. سنہ ۱۹۵۰ع ڌاري وفات ڪيائين. سندس والد ۽ حافظ محمد هارون دلگير شعر و شاعريءَ ۾ سندس سونهپ ڪئي. سندس شعر پڪو پختو آهي. بسمل صاحب کي پنهنجي شعر و شاعريءَ تي فخر آهي:

اُٿي ڏيکار "بسمل" جوهر تيغ زبان پنهنجو،
سخن ور قدردان تنهنجي سخن تي آفرين ڏيندا.

بسمل صاحب جي مناجات جون ڪي مصراعون پيش آهن:

پيدا ڪرين تو روح ڪي ۽ جملہ ڪائنات،
تون تو ڏئين حيات ۽ تو ڪان ملي ممات،
خالق جهان جو ناظم، ارض و سما ۾ تون،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

مختيار ڪل جو مالڪ هردو سرا ۾ توُن.

بسمل جي غزلن ۾ خيال جي بندش ۽ چستي آهي:

منهنجي خواهش ڪئي سنڌس حسن جي بازار گرم،
ورنه عشاق ۾ ائين يار نه مشهور نه هو.

......

اچا منهنجي اگهڙ تي ماهرو ۽ مه جبين ايندا،
اچا هت خوبرو ان جا هزارين چهچٽا ٿيندا.

بسمل صاحب جي شعر ۾ منظرنگاري ۽ جا ڪيترا مثال ملن ٿا:

مڪڙين جي منهن جو باد صبا بند کوليو،
باغ جهان جو صحن قري مشڪبار ٿيو،
ڪيڏا ڪرم ڪريم ڪيا پــال بيشمار،
بارش ۾ ابر – رحمت پروردگـــار ٿيو.

حاجي پيربخش فاروقي "دلريش"

حاجي پيربخش: فاروقي 'دلريش' سنه ١٩٨٣ع ڌاري لاڙ ۾ تولد ٿيو. هن عربي ۽ فارسي ۽ جو چڱو مطالع ڪيو. درويشن سان ۽ سنڌس صحبت هوندي هئي. سنڌس ۽ ڪيترائي مريد هئا. سنه ١٩٥٠ع ڌاري ذڪي ۽ جي راهه ڏانهن رمندو رهيو. هن صاحب ۽ سنڌي ۾ ڪافيون چيون آهن. سنڌس ڪافين ۾ موسيقي ۽ سوز آهي:

درد هزارين دل تي آيا، ٿيس دردن واري، محبت ماري،
ڪونهي ڪو ۽ طبيب ڇڏائي، ابر ۽ سنڌي بيماري، دهشت واري،
روئندي، رڙهندي، راهون پڇندي، ڪڙهي ٿيس ڪاري، ڳٽين ڳاري،
وات انهي ۽ تان ولهو ويڙو، ڪس سڄو ڪلزاري، ٿيو ڳل ڪاري،
ماس مرون پل ڪاڻ منهنجو، ڏسي چوي من آري، هن اٿ باري،
پرين پيارا ڪري پوَ واري 'پيربخش' پيغاري، ڪر غم خواري.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 450

ذاڪي نورمحمد شاهه "نورل": نورل صاحب سنه ۱۸۹۳ع ۾ ڳوٺ موري منگر ۾ سيد اسماعيل شاهه جي گهر تولد ٿيو. هن غزل، رباعيون، مناجات ۽ مرثيه لکيا آهن. شاعر ماروئي جي روپ ۾ ڏاڍي ڪي التجا ڪندي چوي ٿو:

ڏنا ٿي ڪريان پاڪ پرور سنڌي،
رهــان رب ۾ آءُ آسرو ونديءَ،
ڪندو قيد مان آجي اپيڪس بنديءَ،
صدايان سپاجهي ڪي شام و سحر،
پنا ٿي پهچندي وقت صاحب صبر،
سدا سيل ساچاء ستيـا ستر.

شاهه محمد جتوئي "صوفي": هي صاحب سنه ۱۸۹۳ع ۾ ڳوٺ جتوئي ۾ تولد ٿيو. هن شاعر "بلبل" ۽ شاعر "غريب" جي صحبت مان ڪافي ڪجهه پرايو. شاعر غفلت جي ننڊ مان خوابيده کي بيدار ڪندي چوي ٿو:

اي ڪرڻ يار هرهڪ جو ياري، غفلت ۾ تو عمر گذاري،
مٺڙو من موت اپنو ٿي ماري، ياڻي پاڻ ڳچي ۾ گل ڳاري،
رمز ڙ نڌي سان الف کي اور،
چرخو نت اندر چـو چور.

سيد محمد عالم شاهه: سيد محمد عالم شاهه سنه ۱۸۹۳ع ۾ سيد حاجي غلام شاهه جي گهر موجوده نگر ۾ ڄائو. ننڍپڻ کان ٿي شاعري جو شوق هوس. شاعر فدا صاحب ۽ حافظ شاهه شعر و شاعري ۾ سنڌس سونهپ ڪئي. مگر هن صاحب جو گهڻو شعر اڻوهي ڪائي وئي آهي، سنڌس صرف چار ڪافيون مليون آهن جن ۾ سوز و درد آهي. شاعر پنهنجي فراق واري حالت ۾ چوي ٿو:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 451

تو سواءِ جيءَ جــا جيار، زهـــر پاڻيان زندگي،
گهور جي گهايل سان گڏجي، ڪا گهڙي گوهرگذار،
جي ڪيئي وعدا وري سي پرت مان پيمان پار.

سچن جوڳين جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

نہ ٻولين ڪنهن سان، ٻڌن ڪانہ ڪنهنجي،
رکن ڪانہ پرواهہ، پرائي نـہ پنهنجي،
چڱا سگهہ سامين، سياڪـا ۽ سانگا.

پير آقامحمد اسماعيل جان "روشن": پير آقـا محمد اسماعيل جان سنہ ١٨٩٤ع ۾ پير آقا محمد حسين جان جــي گهر نڪتڙ ۾ تولد ٿيو. هي سنڌي ۽ فارسيءَ جو ماهر هو. ديدي رسالو 'الاصلاح' شروع ڪيائين. هن صاحب سنڌي، اردو، عربـي فارسيءَ ۾ شعر و شاعري ڪئي. ڪيس شعر جي فن جي مڪمل ڄاڻ هئي. روشن صاحب جي ساڳي غزل ۾ فصل ۽ وصل جـو بيان سهڻي انداز سان پيش ڪيل آهي. شاعـــر فراق واري حالت ۾ چوي ٿو:

سونهن وارا سڪ ۾ تنهنجي عمر وئي منهنجي سڄي،
تنهنجي فرقت ۾ ٻرين، ٻويـــون پساهہ پيٽڙو پڄي.

شاعر وصال واري حالت جو بيان ڪندي چوي ٿو:

اڄ ڪيا سهڻي سڄڻ سرخيون سفيدا عام جام،
منهن منور مہ لقا جو واهہ جو ويڙهو وڃي.

شاعر روشن پنهنجي پرسوز دل جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

نہ ٻارش جي ڏني پرواهہ اسانجي پوک کي پرور،
اسان لءِ هن اکين جي ابر جو ڪيائين پلر پيدا.

علي محمد "عاجز": علي محمد عاجز سنہ ١٨٩٤ع ۾ لنواري بدين ۾ تولد ٿيو. هي قاضي عرس ۽ گـل محمد عباسيءَ جـو

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

Gul Hayat Institute

مشهور هو. عطر جو ڌنڌو ڪندو هو. هن صاحب ڪافيون ۽ غزل لکيا آهن. ديش جي ورهاڱي وقت جڏهن سنڌي هندو وطن جا ورڻ ڇڏي ڀارت ۾ آيا ته هن شاعر علڻ چيو:

سنڌ کي سهڻا ڇڏي، ويا هوت هندستان ۾،
مان سي موٽي ملن، مشتاق سان ميخان ۾.
جن ڀڪارين باغ سرسبز ڪيو سهڻو سدا،
سي اڄي اُستاد ويا، دهليءَ سندي ديوان ۾.
يا علي مشڪل ڪشا، رک امن ۾ عاجزن،
لاهي علڻ تان انڌيرو، شهيدن جي شان ۾.

شاعر علڻ جي سنڌي هندن سان ڪيڏي نه محبت ۽ رغبت هئي سو سندس مٿين مصراعن مان ظاهر آهي.

مولوي احمد ملاح: هي شاعر سنه ١٨٩٤ع ۾ تعلقي بدين ۾ تولد ٿيو. ننڍپڻ ۾ چوپايو مال چاريندو هو. ڪيس پڙهڻ جو شوق لڳو، پڙهي عالم ٿيو ۽ پنهنجو مدرسو کوليائين. هي ڀڪو پختو شاعر هو. 'فتح لدواري' 'هيڪڙائي حق' 'گلشن احمد' "گلزار احمد" سندس شعرن جا مجموعا آهن. سندس شعر ۾ صنايع لفظي ۽ صنايع معنويءَ جو سهڻو استعمال ٿيو آهي:

لام لڇڻ سان لڇمي، ري لڇڻ لڇڻ لڇن،
وڃ ڀڇي پرواهه نه ڪر، پروانا پاڻهي پڙ ڀڇن.
ڪوه ڪسڪين ٿو ڪسڻ ٿي؟
ڪيهر ڪسندي ڪيئن ڪڇن،
مر نه ميڙي، ڀلڪ ماري، ميڙ ٿي موڙي مڇن.

مير محمدسائل "منصوري": عنصري صاحب سنه ١٨٩٤ع ۾ ڳوٺ چانهيرو عمر ڪوٽ ۾ تولد ٿيو. هن صاحب غزل ۽ ٻيهه اکري لکي آهي. سندس ٻيهه اکريءَ مان ڪي مصراعون

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 453

پيش آهن:

دال دانا! دل سندم محبت مدجهان معمور ڪر،
عرض هن عاجزءَ سندا، سڀ مهربان منظور ڪر،
مٺي محبت جي ڏيئي، مخمور ڪر مخموارڙو،
بندگيءَ کان اي همت، بلڪل آهيان ٻيڪارڙو.

غلام احمد نظامي: غلام احمد نظامي سنه ١٨٩٥ع ۾ ڪراچيءَ ۾ حاجي محمد جي گهر تولد ٿيو. شاعر مخلص؛ حاجي محمود خادم شعر و شاعريءَ ۾ سندس سونهپ ڪئي. هن جدا جدا وشين تي شعر چيو آهي. سندس شعرن جا ٻه مجموعا "رياض نظامي" "بياض نظامي" شايع ٿيا. ديش جي آزاديءَ جي تحريڪ دوران هن قومي شعر به لکيا. سنه ١٩٥١ع ۾ هن شاعر وفات ڪئي.

راضي فقير: راضي فقير سنه ١٨٩٥ع ۾ محمد مراد لاشاريءَ جي گهر لاشارين جي ڳوٺ ۾ تولد ٿيو. هي ڪيترو وقت وچي شاهه لطيف جي ڀٽ تي ويٺو؛ شاهه لطيف جهان بيت لکيائين. سندس بيتن ۾ تصوف جا خيال سمايل آهن:

ٻناو ٿون دئي ڪان، ٻري ڪياٿون پاڻ،
سنياسين سک جو سمر ڪنيون ساڻ،
من عرف نفسه فقد عرف ربه اهو جاڻاٿون جاڻ،
ٻري چئي پاڻ، ٿيا حوالي حق جي.

لعلڻ خان لغاري: لعلڻ خان لغاري سنه ١٨٩٥ع ۾ علي بخش جي گهر ڳوٺ گل محمد لغاريءَ ۾ تولد ٿيو. هن صاحب بيت؛ ٿيهه اکري لکي آهي. شاعر ڏٺيءَ ڪي التجا ڪندي چوي ٿو:

اي ٻدين ڪان ٻچاءَ، ڪمڙا ڪيا ڪل مون ڪچا،
ساڻي ٿيو سرور سچا! معافي ڏيو ميزان ۾،
سڻ سوال سيد! آ سگهو، عاجز ٻچا احسان ۾.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 454

ثناءُ الله "ڏُنڏُڻي": ثناءُ الله سنه ١٨٩٥ع ۾ ڳوٺ کهاڙ ۾ مولوي الله بخش عباسيءَ جي اڳڙ ۾ تولد ٿيو. شاعر دنيا جي بي اثباتيءَ جو ذڪر ڪندي سالڪ کي صلاح ڏئي ٿو:

هي دنيا آهي ڏيهن ڏکيا، ساٿوڻيءَ جا آهي نه چار،
ڪجهه ڪمائي سرءِ سياري، آخرت جو خوش گذار.

شاعر روحاني منزل تي پهچڻ لاءِ سالڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

بي يقين ذاري ثنائي ڳهر خدا کـــان خود خدا،
جي خدا گهرجي ته آئي تون جان پهنجيءَ کان جدا،
پوک پوکڄ پرت جي ۽ ساهه ۾ ساڻول سدا،
قلب مان قلمون پڙهي، پوءِ مر مرڻ کان اڳ ادا.

قادر بخش "بشير": قادر بخش بشير سنه ١٨٩٦ع ۾ ميرپور ڳوٺ ضلع جيڪب آباد ۾ حاجي دوست محمد جي گهر تولد ٿيو. سنڌي فائينل پاس ڪرڻ بعد حيدرآباد ۾ ٽيچرس ٽريننگ ڪاليج ۾ داخل ٿيو. اتي شعر و شاعريءَ جو شوق پيدا ٿيس. ماستر مقرر ٿيو. مــــرزا قليچ بيگ شعر و شاعريءَ ۾ سندس سونهپ ڪئي. سندس اوطاق ۾ شاعرن جون محفلون لڳنديون هيون. هن پهنجي شعر ۾ پهرين "حقير" ۽ پـــوءِ "بشير" تخلص استعمال ڪيو. سنه ١٩٥٤ع ۾ هن شاعر واهه رباني وڙتي.
بشير صاحب پهنجو آزمودو ۽ پهنجي دؤر جي حقيقت پيش ڪندي چوي ٿو:

ڇا اوهان کي حال دنيا جو ٻڌايان يـــار اڄ،
مهر ماڻهن مان وڃي ۽ يـــار ٿيا اغيار ڏس،
اڄ نه الفت وڃي هاي، غمخوار ڪمهنجو ڪونه ڪو،
پاڻ ۾ پائرن ڇـا روز ڏس تڪرار اڄ.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

سماجي اڳواڻن جو [illegible] ڪندڙ [illegible] هو،
وڏا [illegible] سنڌ جي [illegible] [illegible] الا [illegible]،
ڏکن [illegible] [illegible] ۽ [illegible] [illegible] [illegible] ۽ [illegible].

[illegible] صاحب قوم [illegible] هو، [illegible] [illegible] [illegible]
شعر مان ملي ٿي:

غلاميءَ ۾ رکيو جنهن سنڌ جي [illegible] کي [illegible] ڪان،
سڏائي [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

مولوي ضيائي: مولوي [illegible] سنه ۱۸۹۹ع ۾ [illegible]
مانجهي ۾ مولانا [illegible]ءَ جي گهر [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] وڏي
۾ ملول هئي. مسدس ڪلام [illegible] [illegible] آهي. شاعر [illegible]
فراق واري حالت جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

[illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]،
[illegible] ۽ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]،
اڪابر عشق کي [illegible] [illegible]،
چڪي ۽ درد جو ناسور [illegible] [illegible].

مولوي صاحب جي شعر مان مجازي عشق جي جهلڪ [illegible]
ملي ٿي:

محب منهن کان جڏهن کوليو نقاب آهستہ آهستہ،
فجل ٿي سونهون ڏيو، آفتاب آهستہ آهستہ.

تصوف جا خيال به ضيائي صاحب جي غزل ۾ ملن ٿا:

وڃو وحدت سندو پائي، ڪيئن سون قيد ڪثرت جو،
لٿا دل تان پيائيءَ جا حجاب آهستہ آهستہ.

گل محمد سومرو: گل محمد سومرو سنه ۱۸۹۶ع ڌاري
ڳوٺ پير فتح شاه ۾ ڄائو هو. هن به درجا سنڌي پاس ڪيا.
ٽپاليءَ جي نوڪري ڪندو هو. هن سنڌيءَ ۾ ڪافيون لکيون

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ڏهن سٽن سڌس ڪافيون علم عروض جي وزن ۽ بحر موجب لکيل هڪ ڪافيءَ جون ڪي مصراعون پيش آهن. هي ڪافي بحر هزج مثمن سالم ۾ لکيل آهي. ان کي غزل جي صنف ۾ به شمار ڪري سگهجي ٿو:

اسانجو جي جلايو تو؛ جلائڻ مان ملي ڇا ڇا؟
اسانکي قند قاسايو تو، قاسائڻ ماڻ ملي ڇا ڇا؟
اسانجي ٻمت جي ٻازي، پٽيئون ڪهڙا ملان قاضي،
ڪٿي مون رنج، ٿئين راضي،
رنجائڻ مان ملي ڇا ڇا؟

۱۵۵ مرزا گل ڪربلائي "احسن": احسن صاحب سنه ۱۸۹۷ع

۾ ميرزا دوست محمد جي گهر ٽنڊي اسماعيل ۾ تولد ٿيو. حيدرآباد سنڌ ريڊيو اسٽيشن ۾ ملازم هو. شاعر سائين جي لڏا ڳائيندي چوي ٿو:

الف اڄهو عالم سڄي جو آ امام اڪبر علي،
آسرو عاصين جـو آهي ۽ اڙيــن آذر علي،
ٻي ٻڌي تو ٻاجهه سان ٻاڪار ٻانهن جي سدا،
ٻاجهه وارو ٻانهن ٻيلي، ٿيو نبي ناصـر علي.

سوامي گوالانند مهاراج: سوامي گوالانند مهـاراج سنڌ

جي پرسڌ سنت ۽ پريم پرڪاش منڊل جـي سنسٿاپڪ سوامي ٽيئونرام مهاراج جو نئڊو ڀاءُ هو. سندس جنم آڪاڙ جي پورڻما سنه ۱۸۹۷ع ۾ سنڌ حيدرآباد جي ڪنڊو ڳوٺ ۾ شري چيلا رام آسيداس جي گهر ٿيو. سوامي گوالانند، سوامي ٽيئونرام مهاراج کان گرمنتر وٺي ساڌنا ڪندو رهيو. سندس گلي ۾ سرسوتي جو واســو هو. ڀڳوت پريم جا ڀڄن ڳائيندو هو. ڳائيندي ڳائيندي ڀڳوت ڀڄن ۾ تلين ٿـــي ويندو هو. سندس من ۾

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

وٺراڻ ورلي وڏي وئي. ماتا ڪرشنا ديويءَ هن کي مڱڻيءَ لاءِ زور ڀريو، پر هن ماتا کي صفا انڪار ڪيو. جنهن کي رامرس آيو هو دنيوي رس پوڻن کي ڇا ڪندو! شري گوالانند سمورو سمو، سوامي ٽيئونرام مهاراج جي سنگ ۾ گذاريندو هو، انهن جي سيوا ۽ سمرڻ ۾ سواس سڦل ڪندو هو. هو سوامي ٽيئونرام مهاراج سان گڏ سنڌ جي جدا جدا شهرن ۽ ڳوٺن ۾ نام جو پرچار ڪرڻ ويندو هو. هن ويدانت ۽ يوگ ساڌنا جو ابياس ڪيو. سوامي گوالانند مهاراج نه صرف سنڌ ۾ پر ڀارت جي ٻين نگرن ۾ وڃي ويدانت ۽ آتم گيان جـو سنديش ڏنو. سنڌس پيشانيءَ ۾ آڌياتمڪ تجلو هوندو هو. گرو مهراج جـي ڪرپا سان سوامي گوالانند حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ ۾ آشرم جـي استاپنا ڪئي.

٤٥ ورهين جي عمر ۾ سنه ١٩٤١ع ۾ سوامي گوالانند مهاراج استول شرير جو تياڳ ڪيو. پنهنجي وڏي ڀاءُ سوامي ٽيئونرام مهاراج جيان سوامي گوالانند مهاراج پڻ ڪٺي ساڌنا ڪندي ڪاويه ساڌنا ڪئي آهي. هن صاحب سنڌي ۽ هنديءَ ۾ ڪاويه رچنا ڪئي آهي. ”سوامي گوالانند گرنٿ“ ۾ سنڌس سموري هندي ٻاڻي سنگرهيت آهي. هن صاحب پڻ ٻارنهن راڳن راڳڻين جي آڌار تي سنڌيءَ ۾ ڪيترائي معياري سلوڪ لکيا آهن. سوامي گوالانند گروءَ جا گڻ ڳائيندي چوي ٿو:

ڪرپان وندن گرديو کي، سنڌن واروُن وار،
جنهن چاڙهي نام جهاز ۾، پل ۾ ڪيو پـار،
گوالا ڏنو گيان نج، سـمـپـرم نوار،
ڏنا چارج چار، ڪئي پنج ست شش جـا.

سوامي گوالانند جي ٻاڻيءَ جي اُپياس مان معلوم ٿو ٿئي ته هو نج ويدانتي ڪوي هو. هن پنهنجي ٻاڻـيءَ ۾ ادو ٽيئواد

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 458

۾ سمورن سمايو آهي. نرگن ابرهم جو ورڻن ڪندي سوامي
ٽيئونداس چوي ٿو:

پورڻ ڪريان پار ابرهم، وندن وارڻون وار،
ڇهڻهي شڪتيءَ سان اٿيو جڳ سڀدو جسار،
نپ جمان نرليپ سو نرگڻ نراڪار،
روپ رنگ تي وهت ٿي، رچيو جڳ وستار،
سدا سوچ سورج جيئن نرمل نرڌڪار.

پير پارڻ ابرهم روپ آهي:

جڏهن گم ٿيو پارڻ تڏهن پـارڻ ٿي پارڻ ٿيو،
بولي ٻڌي درشٽي ڏري، ساڪي پارڻ سچارڻ،
نانا پن نرپارڻ گوالا پارڻ ٿي پارڻ ٿيو.

سوامي گوالانند مهاراج جي ويچار انوسار هي جڳت سپني وانگر
ڪوڙو آهي، استٿي آهي:

سمجهه سيانا سچ، دنيا سات نـه چلڻي،
جيئن سرشٽي سپني جي، تيئن ڪوڙو جاڻج ڪچ.

ڪري نام سمرڻ لاءِ تاڪيد ڪندي چوي ٿو:

اک پٽ اُکيڙ جاڳـي جپ هـر نام،
ٿا پڄن پڳوان جي، جاڻ جـوڙو ڪام،
تن ڌرلي ڪٽمب سڀ، جاڻج جو نو ڌام.

سوامي پوڌراج: سوامي پوڌراج جو جنم ٦ فيبروري
سنه ١٨٩٧ع ۾ ڪوٽڙيا ۾ ديوان لوڪو مل واڌواڻيءَ جي گهر ٿيو.
سوامي پوڌراج جو اصلي نالو شري پوجراج هو. سدس ستگروءَ
سوامي پرمانند چداڪاشي هنجو گيان ۽ ودوتا پرکي هن کي
پوڌراج جو خطاب ڏنو. پوجراج مئٽرڪ جو امتحان پاس ڪرڻ
کان پوءِ جدا جدا ڪـانن ۾ نوڪري ڪئي ۽ آخـر ۾ ماستريءَ

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

جي نوڪري ڪيائين. ماستري ڪندي هن ٻاري ڪيترن ئي وديارٿين جي جيون کي ٺاهيو. کيس پاڙهڻ جو ڍنگ انوکو طرح جو هوندو هو. هوءَ وديارٿين ۾ سچائي، سادگي، ديا، ٻوڌرتا ڀرا دهرم شيوا ۽ ديش ڀڳتيءَ جا ٻج پوکيندو هو.

شري ڀوڄراج ننڍپڻ کان ئــي ايڪانت پسند، ڀيـڙ ڦهم ايپاسي، دياوان سادگي وارو ۽ سرل چِت هــو. کيس سنت سوامي پرمانند چداڪاشي گرو روپ ۾ نصيب ٿيو ڏهن کيس گيان ڀڳتي ۽ وئراڳ جا ٻيدار پيري ڏنا. سندس پروچن ۾ پرڀاءُ، تاثير ۾ تاثير هو. سوامي ڀوڄراج ماستري ڪندي ڪيترا نــ پر اُپڪار جا ڪم ڪيا. گهر گرهست ۾ رهندي مايا جي پرڀاءُ کان پري رهيو. صدق وچان پريمين کيس سوامي ڪري پڪاريو. آڪٽوبر ۱۹۴۴ع ۾ هي سنت سڀان ڀائي ٻـد نرواڻ ٻريو ٻريوءَ پار ڏي.

پرماتما، پرڪرتي، گيان، وئراڳ، سنتوش، ڪــرم وغيره وشين تي هن ڪيترا ئي مضمون لکيا، جن جي پڙهڻ سان آنند پيو اَچي. سندس "سچو سائي" پستڪ ۾ گهاگهر ۾ ساگر آهي. ڀاءُ نثرمل رامچنداڻي سوامي ڀوڄراج جــو ساهتيڪ خزانــو پرڪاشت ڪري سنڌي ساهتيہ جي وڏي شيــوا ڪري رهيو آهي. سوامي ڀوڄراج نثر سان گڏ ڪافي انداز ۾ نظم (ڪاويہ) ۾ لکيو آهي، جنهن جي پڙهڻ سان اندر کي آنند پــيو اچي. وهنوار چاهي پرمارٿ جي لحاظ کان سندس ڪاويہ پــڻ منش ماتر جو مارگ درشن ڪري ٿو.

سوامي ڀوڄراج جي ڪاويہ ۾ سندس دارشنڪ مانيتائن جي جهلڪ ملي ٿي. هي صاحب ويدانت جي وچار ڌارا کــان پرڀاوت نظر اچي ٿو. ڪوي نرگڻ نراڪار برهم جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 460

آن آڌار اروپ نرنجن پرک اَگوچر اَنتر ياميِ،
سک نڌان سرو ڏک ناشڪ سندر ست چت آنند سواميِ.
نرڳڻ پورن نرمل، سيتل شانت سوروپ مها اُجيارو.

اگيان اوديا جي پٽل سبب پاڻ کي برهم کان جدا سمجهي
جيو وِهنو آهي. سوامي ٻوڏراج تنهن گيان ڏيندي چوي ٿو:

آهين شڌ ٻوڌ تون آتم، چدانند نروڪار نت،
آهين تون اَمر سچدانند مدو تن توکي آهي ماريو.

وي جگياسوءَ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

کر آتم ليرت ۾ اشنان، ميٽ مڙيئي من جو مان.

جيو کي هڪ برهم جو چنتن ڪرڻ سان ئي سچي آنند جي
پراپتي ٿيندي ۽ پوءِ سندس رڳ رڳ مان اونڪار جي ڌني
نڪرندي:

رک مليل سر ايڪتا سان موج ايءَ هر وقت ماڻ،
ساز جڻن وڄندو رهي رڳ رڳ پڪاري اونڪار.

جيو کي جڏهن آتم گيان جي پراپتي ٿئي ٿي تڏهن هو آتم
ساکياتڪار ڪري آکي ٿو:-

سروپ آهيان مان سچدانند، آنند آنند نج آنند،
چوڏهن لوڪ آهن گهر منهنجو، عرش سچوئي آهي آڳند.

سوامي ٻوڌراج جي مٿين مثال مان ”اهم برهم اسمي“
ويدانت مهاواڪيه جو ڀاؤ ظاهر ٿئي ٿو.

سوامي ٻوڌراج جي ويچار اَنوسار هي جڳت صرف خيال جو
پسارو آهي:

جڳت ۾ ڏسين جو تو اَحوال بابا،
سمورو ئي آهي تنهنجو خيال بابا،
دنيا جا جي سنبنڌ آهن سمورا،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ممتا موهه جا جيڪي ظاهر ظهورا،
خيالي نظارا آهن سڀ نسورا.

گروءَ جي اهميت ٻڌائيندي سوامي ٻوڌراج سالڪ کي صلاح ڏئي ٿو:

ستگرن جي سنگ ۾ ڪر نيڪ من جو وزن تار.

سوامي ٻوڌراج جي سالڪ ٻڌائي ۾ گيان ۽ پريم جو سندر ميل آهي:

گيان نيڻ کولي پنهنجي دل ۾ ٻس رگهوير ٿون.

......

ٽمب مان اگيان جي جاڳي ڪر ٻاڻ سهي.

سوامي ٻوڌراج پريم جي مهما ڳائيندي چوي ٿو:

پريم جو هڪ پنٿ آهي، ٻنت سڀني ڪان جدا،
ريس ساڙي حسد، ٻيائيءَ کان سدا آهي صفا.

......

اَڄ اَدا پڙهه پريم پستڪ، پريم ۾ ٿي رهه فدا،
ٻوڙ ٻيائيءَ کي وڃهي ٻن آءُ اندر ايڪتا.

سوامي ٻوڌراج ستسنگ جي مهما ڳائيندي چوي ٿو:

اَگياني جيو مڙدي لئه سچو امرت آهي ستسنگ،
ڌرم ۽ موکيہ مارگ جي سچي دولت آهي ستسنگ.

سوامي ٻوڌراج جو ناصحاڻو شعر ٻہ آهي. سالڪ کي صلاح ڏيندي ڪوي چوي ٿو:

دل ديا سان نت ڀري ڪر ڏين دلين کي ٺهار،
دل جي ڪوملتا ئي آهي ڳڻن مڙني جو مدار.
دل ديا سان نت ڀري ڪر، جيو جنتوءَ جي رکيا،
ٻوڌ وشنو روپ ٿئي سو، جو لهي دکين جي سار.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 462

پروفيسر لُڪراج 'عزيز': پروفيسر لُڪراج 'عزيز' جو جنم
سنه ١٨٩٧ع ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ شري ڪشنچند ميرچنداڻيءَ جي
گهر ٿيو. هي اين ايچ اڪيڊميءَ مان مئٽرڪ پاس ڪري
اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ بمبئيءَ جي ايلفنسٽن ڪاليج ۾
داخل ٿيو. اُتي پروفيسر ايرانيءَ جي صحبت مان ڪافي
ڪجهه پرايائين. تعليم اڌ ۾ ڇڏي وطن واپس وريو ۽ حيدرآباد
۾ جواهرات جو دڪان سنڀاليائين. سندس وڏن کي زمينون
به هيون. شاهوڪار هوندي به ڪيس شعر و شاعريءَ جو شوق
هو. سنڌ سرڪار سندس ادبي تصنيفن جي قدرشناسي ڪندي
ڪيس 'گلزار عزيز' 'شاعراڻي شمع' 'پڇتاءَ جا اڙڪ' 'ادبي
آئيني' تي انعام عطا ڪيا. ديش جي ورهاڱي کان پوءِ هي
صاحب بمبئيءَ ۾ اچي رهيو. سندس قابليت سبب ڪيس
ڪي. سي. ڪاليج بمبئيءَ ۾ سنڌيءَ جو پروفيسر مقرر ڪيو
ويو. هي رڄ مڙس شاهاڻي شخصيت جو مالڪ هو، قربدار ۽
عاشق مجاز هو. ساهتيه اڪاڊمي سندس تصنيف 'صراحي'
تي پنج هزار روپيا انعام عطا ڪيو. عزيز صاحب سنه ١٩٦٩ع
۾ فاني جهان کي الوداع ڪيو.

عزيز صاحب هڪ عالم شخص هو. سنڌي ۽ فارسيءَ جو
ماهر هو. هي صاحب اعليٰ شاعر به هو ته معياري مضمون
نويس به هو ته اچي پاڪ نقاد به هو. 'ادبي آئينو' سندس
مضمونن جو مجموعو آهي. 'گل و خار' 'سامي' سندس تنقيدي
تصنيفون آهن. 'مسٽر مجنو' 'اجيت سنگهه' 'غريبان مار' سندس
ناٽڪ آهن. 'ديوان عزيز' 'ڪليات عزيز' 'شاعراڻي شمع' 'گلزار
عزيز' 'پڇتاءَ جا اڙڪ' "شاهوار" "پيغام عزيز" "آبشار"
"صراحي" عزيز صاحب جي شعر و شاعريءَ جا مجموعا آهن.
عزيز صاحب عروضي شاعريءَ جي هر صنف کي چمڪايو آهي.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 463

مسدس شعر وزن ۾ جي لحاظ کان تمام پڪو پختو آهي. مسدس غزلن ۾ خيالن جي گهرائي ۽ ربط آهي. عزيز صاحب ڏٽي ۽ جي ثنا ڳائيندي چوي ٿو:

پسون ٿا رنگ، نيرنگي! نہ ڪهڙا تنهنجي قدرت جا،
اپار آهن عجب ساڳيا پيلا ٿي ۽ جـــا، سخاوت جا،
ڪٿي مان ۽ ڪٿي تنهنجي صفت ٿي، شرمسار آهيان،
زبان هڪ، داستان آهن هزارين تنهنجي شفقت جا.

عزيز صاحب حسن پرست هو. مسدس شعر مان مسدس عاشقاڻي طبيعت جو عڪس ملي ٿو:

هر رنگ ۾ ٿي حسن جـــي سرڪار دلفريب،
خط، خال، چشم، زلف جي دربار دلفريب،
دلبر جو اصل کان ٿيو ديدار دلفريب،
ديدار جي حوص ڪيو سمسار دلفريب.

......

دل جي ڪلي ۽ کي ڪولي وڌو پيار جي هـــوا،
تنهنجي ٿي عشق کان ٿي پيس نڪتہ دان نيٺ.

شاعر عزيز کي ساڻيهه سنڌ لاءِ سڪ هئي:

وطن جي باغ جا وسري نـــہ بلبل کي ترانا ويا،
پيا ٿي دور گل جي ۽ قفس آشيانا ويا.
عزيز آهي اهو ٿي سنڌ جـي ليلي سنڌ و مجنون.
نہ پورا دور دنيا کان ٿي قصا عاشقانا ويا.

عزيز صاحب وطن دوست هو:

جا خاڪ ديس جي، سا مشڪ تتار آهـي،
هڪ خار ٿيو وطن جو، هڪ لالہ زار آهي،
چا هن جو شان شوڪت، چا افتخار آهي،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 464

جنهن انسان پارس عالي وقار آهي،
مونکي وطن مبارڪ، پيارو وطن مبارڪ.

چڙهائي وقت شاعر پارٿ جوانن کي للڪار ڪندي
... وي
... ئو :

اي هند جا جوان! گرج شير جي ڪري،
دريا جان ڇالي ٻيڙا لنگهي اڪ رسي ٻري،
ويري اِي وير اي ڪنهن جي مٿان وير جئن وري،
غالب اي جئن لـي سگهو جڳ هند جـي مداء.

شاعر مزدورن کي ستم جو شڪار ٿيندو ڏسي بيدار ڪري ٿو:

اٿ يار ڀٽ اکيون، ڇو اڃا تو کي خواب آهہ،
روشن اي لاٿو راس جو سورج نقاب آهہ.
پاڻان نہ ڪن ڳا ڇا لنهنجي محنت جا هٿ اثر،
عالم جي هن ٻيهڪ جو ٿنيو آهين سراسر.

پير صاحب جي ڪلام ۾ ڪيترا نصيحت آميز نڪتا بہ آهن.
شاعر ٻرسالي ڪڪر ذريعي پيغام ڏئي ٿو:

جي ٻلندي ٿو گهرين تا خلق جو ڪر پيو ڀلو،
خلق جي خدمت کان غافل رهہ ڪڏهن هڪ دم نہ ڪو.

شاعر پيار ۽ همدردي ڏيڻ جي تائيد ڪندي چوي ٿو:

ڪنهن جي بہ دل وٺڻ ۾ سهڻا ثواب آهي،
هـي ٻيرڻ ۾ ٻيرت لاجواب آهي.

پير صاحب ڏيهہ ۾ ڏڪر ڏسي انجو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

ڏسون ٿـا روز چڙهي چوٽ ٻيٺي هرڪا جنس،
ٻکيا ڏکيا ڪيا همت جـي شڪار آهيون اسين،
ٻٽي ڇا ظلم جو ڪارڻ نہ ڪاري ٻزار آهہ،
ستم ڪـان ان جي تـہ زارون زار آهيون اسين.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 465

شاعر جي مٿين مصراعن ۾ حقيقت نگاري آهي. عزيز صاحب جي شعر ۾ فراق ۽ سوز به آهي:

ساريندي سڄي عمر جدائيءَ ۾ گذاريم،
اي واجھ وجھي يار جي واٽون ڏي نهاريم،
بلبل جي صفت گل رخ دلبر کي اي ساريم،
ڏينهن رات روئي پنهنجي اي ٻروو کي ٻکاريم.

'ڪليات عزيز' جي ٻولي تمام دقيق آهي. هن صاحب عربي فارسي لفظن تشبيهن استعارن جو ڇڱو استعمال ڪيو آهي. ورهاڱي کانپوءِ سندس لکيل ڪلام سليس آهي.

مولانا دين محمد "اديب": هي صاحب ۱۸۹۷ع ۾ ميهڙ تعلقي ۾ ڄاول هو. سنڌي نثر ۽ نظم ۾ قلم آزمايائين. مولانا روميءَ جي مثنوي سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيائين. چهره ڪشاي مثنوي ۽ ماده تاريخ سندس شاعريءَ جون تصنيفون آهن.

سيد ميران محمد شاهه 'مير': سيد ميران محمد شاهه مير سنه ۱۸۹۸ع ۾ ٽکڙ ۾ سيد زين العابدين شاهه جي گهر ڄاول هو. بي اي پاس ڪرڻ کان پوءِ ايل ايل بي جو امتحان سنه ۱۹۲۴ع ۾ پاس ڪيائين. هن صاحب سياست ۾ ڀرپور حصو ورتو. سنڌ اسيمبليءَ جو اسپيڪر به رهيو. پاڪستان سرڪار طرفان اسپين جو سفير به رهيو. سندس ادب ۾ خاص شوق هوندو هو. هن صاحب سنڌي نثر ۽ نظم ۾ قلم آزمايو. هن صاحب پنهنجي ڪلام ۾ 'مير' ۽ 'مهجور' تخلص استعمال ڪيا آهن. سندس ڪلام ۾ سوز و درد آهي. شاعر محبوب جي جدائيءَ ۾ چوي ٿو:

دائما دلبر جي دوريءَ کان دکي ٿو دردِ دل،
دردِ ان جو وصل درمان، مرض ان جو مڪ طبيب،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

عشق وارن کي عجيبا عيش جو ڪونهي ضرور،
سوز سڪ ۽ سوز مان تن جي سري سيني سرور.

مير صاحب جي شعر مان سنڌس روحاني خيالن جي ڀاڻ ڀروڙ
پوي ٿي:

وصل جي وجهه لئي ولهي ۽ جو وس هلي ٿو ڪو نه ڪو
پر پرين پردي اندر پڻ قلب ڪان آهي قريب.

دنيا جي خود مطلبي ۽ جي عڪاسي ڪيڏي شاعر چوي ٿو:

دنيا هي ۽ آهه مطلب جي جهڙين ۾ خير خواه ڪونهي،
گهڻائي دوست چائن ٿا مگر ڪو ٻاوفا ڪونهي،
ملن مشڪن گلي لائن، عزيز خويش ٿا چائن،
اندر ۾ ٻر رکن ڪيدو، منجهن ڪو دل صفا ڪونهي.

سيد ميران محمد شاهه پاڻ عالم ۽ فاضل هو تنهنڪري ٻين
کي به تعليم پرائڻ جي تاڪيد ڪري ٿو. سندس زماني ۾
سنڌ ۾ تعليم لاءِ ايڏو چاهه ڪو نه هو تنهنڪري شاعر پنهنجي
شعر ۾ علم جي اهميت واضح ڪيڏي چوي ٿو:

دوستو دل سان پڙهو اچ ملڪ جي هي ۽ ماجرا،
پيو سچو سٽري جهان ويو، همت جهالت جا ٻچا،
جئن ڏيو روشن ڪري گهر، علم تئن دل جوچراغ،
جهڙ جي دل وانده تنهنکي، ڪئن سڌيون انسان ٿيا؟
علم واري کي ٿين حاصل ٻئي دنيا ۽ دين،
ٿو ٿئي ٻي علم کان پر خود خدا خالق خفا.

شاعر کي پنهنجي وطن جي ڪيڏي نه اون آهي:

من اندر هن مير جي معنا رهي ٿي هي ۽ مدام،
علم سان روشن رهي هي ديس ساڙو دائما.

مير صاحب جي ڪلام ۾ سوز و فراق آهي:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

وڃي ڪي وير! واجهائي، وڃڻ تو لڏ وڃا ڪندي،
لکي ۾ پورهيت جي ڀـــڙ، پيرين! آءٌ پيوڙا پائي.

مير صاحب جي ڪلام ۾ لهجيس حرفي ۽ جو چگو نـي استعمال
ٿيو آهي. سندس شعر فصيح ۽ سليس آهي.

ڊاڪٽر داؤد پوٽو: هي عالم اديب سنه ١٨٩٧ع ۾ نشي ۾ محمد داؤد پوٽي جي گهر تولد ٿيو. هي صاحب تعليم کاتي جو ڊائريڪٽر ٿي رهيو. هـــن تعليمدان "عربي شاعري ۽ جـــو فارسي ۽ شاعري تي اثر" موضوع تي مقالو لکيو جنهن تـــي کيس ڊاڪٽوريٽ جي ڊگري عطا ٿي. هـــن ڪيترن تـــي تنقيدي تصنيفون لکيون. "سرها گل" سندس شعر و شاعري جو مجموعو آهي.

سيد شاهنواز شاهه: سيد شاهنواز شاهه سنه ١٨٩٨ع ڌاري نکڙ ۾ تولد ٿيو. هن صاحب عروضي شاعري چڱي آهي. شاعر "رات جي بات" نظم ۾ رات جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

رات جو وقت ملاقات مدارت جـــو وقت،
دلشڪا رنج راـــا، روح فـزا رات جو وقت،
ڪن رياڪار سچو ڏينهن رڃا جون ڳالهيون،
رات جو مرد خدا ڪن ٿا خدا جون ڳالهيون،
رات جو وقت ٿيو مخلوق جي آسائش جو،
رات جـو وقت خيالات جـــي آرائش جو.

پير آقا حاجي عبدالستار جان "پير": پير صاحب سنه ١٨٩٨ع ۾ خواجه محمد حسن جان رح جي گهر نکـــڙ ۾ تولد ٿيو. ننڍپڻ کان ئي شاعري ۽ جـــو شوق هوس. هـــن صاحب ڪافيون ۽ غزل لکيا آهن. سندس ڪلام مان مجازي عشق

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ويا جهڙا ملي ٿي. شاعر محبوبا کي مخاطب ٿيندي چوي ٿو:

تنهنجي ٿلهه جي شمشاد سان ڪن ٿا،
شمشاد ۾ ٿلهه جي توصيف ڪانه آهي.
تنهنجي مُنهن چمن کي مرجان ٿا چون ٿا،
مرجان ۾ لطافت مزاج سان نه آهي.

پير صاحب جي شعر ۾ منظرڪشي به آهي:

آيو بهار ٿيڻو تازو چمن دوباره،
سيراب ٿيا ٻنهي سرو وسمن دوباره.

پير صاحب پنهنجي زندگيءَ جي آزمودن مان ڪن حقيقتن ٿي پڌري چوي ٿو:

ڪيمياٰ قرب کان ظاهر زبانيءَ،
اندر هڪڙي ٻهر ٻي کي ڪن ٻيائي.

مولوي احمد ملاح:

مولوي احمد ملاح سنه ۱۸۹۸ع ۾ ڪنڊيءَ ۾ ڄائو. هن عربي فارسيءَ جو چڱو مطالع ڪيو. هي انهن ۾ اڄ رهيو. هن سنڌيءَ ۾ غزل، نظم ۽ ابيات چيا آهن. سندس هڪ ابيات پيش آهي:

آهي هڪ الله کي، تعريف تنهن تائين،
جو جڳا جڳ جڳن جو، ڏٺي ڏريائين،
ڏاتار ڪل ڏيهن جو، سڀئي سدائين،
سڀاجهو سائين، حاڪم روز حساب جو.

محمد موسيٰ "راز":

هي صاحب سنه ۱۸۹۹ع ۾ علي بخش پٺيءَ جي گهر حيدرآباد ۾ ڄائو. سندس تصنيف ديوان راز شايع ٿي.

قربان علي محمد بيگ:

هي صاحب ٽنڊو آغا حيدرآباد جو رهاڪو هو. هي، غزل گو شاعر هو. سندس ديوان مرزا قربان علي بيگ ڪربلائي سندس فرزند شايع ڪيو.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

مولوي تاج محمد ”شفق“: مولوي تاج محمد سنڌ
سنه ... ۾ ... ۾ پيدا ٿيو. هن پڙهائي عربي ۽ فارسي جي ...
هو هڪ مشهور حڪيم هو. حڪمت سان گڏ شعر ۽ ادب
۾ سندس ڪافي دلچسپي هوندي هئي. مرشد جي وفات کان پوءِ
هو راڄي گادي وڌي ۽ ... سنه ... ع ۾ هن جو ...
وفات ڪئي. سندس شعر ۾ عربي فارسي شاعريءَ جو رنگ
ڏسجي ٿو:

الوداع اي دوستو هم راز هم دم هم ڪلام،
گيو ... جي سير ... جي زماني اختتام،
لطف اب شيرين ... نبهائي صحبت جو سرور،
ساقيا مولا سنڌي محفل ۾ رهندو هو مدام،
باغ ... تاج ڪي ... آهي بهاري باغ جي،
جيڪو بگڙيو چمن ... نسرين جو نظام،

تاج محمد جي غزل ۾ خيال جي بلندي ۽ رواني آهي.

ڪوي ڀلاجرام: ڪوي ڀلاجرام جو جنم سنه ١٩٠٠ع ۾
سکر ضلع جي ڳاڙهي ڳوٺ ۾ مکي مدنداس جي گهر ٿيو. سوامي
... پاران ... روپ ۾ ... ٿيو. حيدرآباد سنڌ ۾
هن ڀلاج ... جي ... ڪئي. ... ڪوٽڙي ۾
... ڪيو ... ڪري
هو. سنڌي ڪوتائن جا ڪيترائي مجموعا ڇپيا. هن
صاحب سنه ١٩٦٨ع ۾ ... ٿيو. ڪوي ڀلاجرام ...
سگهڙ روپ جو ورثو ڪندي چوي ٿو:

ٻوڙ پڳن جي منائڻ - واسطي آيو هوي،
نمهن جي نالي نپائڻ - واسطي آيو هوي.
ٻڌو سان ڀلاج خاطر لمب ماڻ ظاهر ٿيو،
داس کي درشن ڪرائڻ واسطي آيو هوي.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 470

هم سڀ ۾ وياپڪ آهي:

ساڪي سڀ ۾ جاڻ سهڻو، ساڪي سڀ ۾ جــاڻ،
سائي ڏهڪڻي مهڪڻي ذات، اپي طالب ڪر نا ڏات.

ڪوي جيو کي مخاطب ٿيندي چوي ٿو:

ڏالــو ڏهڪڻو ٻرهـــم ٻيــادي،
جوت مان جوت اصل تـــو آندي.

جيئن اکين ۾ ڪارو پاڻي پيدا ٿيڻ سبب جيو اکين هوندي به
ڏسي نه سگهندو آهي تئين اوديا روپي ڪاري پاڻيءَ سبب
برهم کي، پهڪڻي ساکي روپ کي نٿو سڃاڻي:

جيئن اکين ۾ ڪارو پاڻي نظر اچي نا ڏٺي ڏياڙي،
ڏڪو سو جهرو نڪا سڃــاڻ، ايها اوديا جاڻ.

سوامي اڏارام

سوامي اڏارام: سوامي اڏارام جو جنم اُڻويهين صديءَ ۾
ڳوٺ لشڪري ضلع لاڙڪاڻي ۾ ٿيو. هـــي صاحب، سوامي
نرمداس جو گادي نشين هو. هن صاحب سنڌيءَ ۾ شلوڪ لکيا
آهن. سوامي اڏارام ستگروءَ جي مهما ڳائيندي چوي ٿو:

ستگرو پرم ديال، مليو مهر ميا ڪري،
جنهن ڏيٺي خزانو گيان جو ڪيائين مالا مال،
مٽي ويڙو من مان غودي خام خيال،
اڏل آتـــم لعل لکايئي لــکيـــ سان.

گيانين جي گڻن جو ورڻن ڪندي ڪوي چوي ٿو:

ديوڙيت دک ميٽي ڪري ٿيا گدگد مدهم گيان،
تن سامينڙن جـــو شان ڳائن ويـــد پران.

اڻويهين صديءَ جا ٻيا شاعر جن جي سوانح عمري ۽ مڪمل
ڪلام ميسر ٿي نه سگهيو آهي اُنهن جو مختصر ذڪر ڪجي ٿو:

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ليلارام سنگهه وطنمل: شري ليلارام سنگهه وطنمل
پاڻ پڻ شاعر جي آثارن سوڌو لکيو آهي. سندس ڪي
سٺيون بيتون آهن جن ۾ منظرڪشي آهي:

ڪڪر جهڙ ڦري، ڦر ڦور چڙهي،
ڪن ٻول مٺا، ٻبهر ٻڪي،
چون چاڙهن ڪي ڪري اڀ اُتي،
لکار ڪري لڪ وار ٻڪي.
پهه ٻول ڪيون مور مست ڦرون،
چڪرات ڪيو چوڪر ٻڪي،
ڪڪ ڪڻ ڪري، مور ساهوي،
ڪت ڪانگ لوڻ، ڪنگر ٻڪي.

پاوَنداس ڌوبچند: پاوَنداس ڌوبچند بيت لکيو آهي جن
۾ سوز و درد آهي:

چتڪون چِلن چت پر، مَن ۾ سڄ مچن،
هڏا حب مان هيڪ ٿيءَ هيڪڙي ساڳ هون،
سي ڪيئن ٻوءِ ٻون، جن جدائيءَ جهوريو.

....

جهين وچوڙيو ويڙهيو جيءَ جسي تن جاءِ،
ٻسڙ ذارا ٻر جي، سرتيهن موتي مذاءِ،
لڳي نند حرام، لکين ڪي ٻه ترت مَرَ.

محمد صديق ڏهوڙ: محمد صديق ميمڻ عالم اديب هو
هن صاحب ٻڙو ڪجهه شعر چيا آهن. محمد صديق صاحب
صبوح جي وقت جون وصفون بيان ڪندي چوي ٿو:

بندگيءَ ۽ زندگيءَ جو هي زمان،
آهه طاهر ... وار ٻسريوان.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

مسجدن ۽ مندرن ۾ آسا اُمن،
وصف واحد جي وڏائي ٿا ڳڻن.

ليلارام پريمچند: ليلارام پريمچند جي شعر ۾ رواني آهي. شاعر سڪندر بادشاه جي وصيعت جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

مرڻ بعد لاشي ڪان ٻاهر ڪجو،
ٻئي هٿ خالي سي ظاهر ڪجو،
ڏسن مر نديا ۽ وڏا شهر جا،
ته ڪنهين ٻاڻ سان شاه ڪوڏي نه ڪا،
ڇڏي سڀ انيئي خزانا ويو،
مڙني محل ماڙ يون اتالو ٻيو.

غلام حيدرشاهه: غلام حيدرشاهه، شاهه عنايت جي سڄڻين ٻيڙهي هو. سندس لکيل مناجات مان ڪي مصراعون پيش آهن:

انغثني فرياد رس يا مصطفي خير البشر،
غور جي غمگين ڏي نام خدا ڪريو نظر،
ڪامل قريشي سڻ سڳهي سائل سندي سرور صدا،
مصطفي مشڪلڪشا نام خدا لهه تون خبر.

عباس علي شاهه: عباس علي شاهه، غلام حيدرشاهه جو ياءُ هو. هن صاحب ڪافيون لکيون آهن جن ۾ موسيقي ۽ ميناج آهي:

ننگ نرمل تون نپائج، آءُ نه آهيان عيبدار،
ٻانهپ سندي ٻولي ٻڌي آيس هلي هادي هتي،
ڪاڻ ڪيڙم ڪار لهڻجي ليس غافل گنهگار،
عيب مون ڏي لک هزارين، تيو نبدين ٻيهدشمار،
ڪالڪهڙي آءُ ڪريان، سڀ سمجهي تو ساٿين ستار.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 474

محمد معشوق: محمد معشوق عراي فارسيءَ جو عالم هو، سندس
ڪلام مان مجازي عشق جي جهلڪ ٿي ملي:

آب ٿيا جواهر جلوو ڏسي ڏندن جـو،
الماس ٿي جـي اڳيان درعدن جـو چاهي!
معشوق ڏٺي نــه ٿاني سهڻو سندو خلق ۾،
مت ڏنهن عجيب عراي اهل زمن جو چاهي!

ميان محمد عاشق عليه رحمت: هي صاحب پيرصاحب
محمد معشوق جو وڏو ڀاءُ هو. هـن صاحب جي شعر ۾ سوز و
درد آهي. پنهنجي محبوب جو انتظار ڪندي شاعر چوي ٿو:

آهه عجيبن جي اچڻ جي واعدي واري رات اڄ،
چاهه مان چشمن کي ٿـي اختر شماري رات اڄ.
در تڪيندي دوست لئي ٿيو آب جاري ڏنهن اکين،
انتظاري بيقـراري آهـه زاري رات اڄ.

مهاراج ڪهڙل صوفي: مهاراج ڪيهڙل کي صوفين جي صف
۾ شمار ڪيو ويو آهي مگر هوُ حقيقت ۾ ڪرشن ڀڳت ڪوي
هو. هن ڀارتيه راڳه راڳڻين جي آڌار تي ڪرشن ڀڳتي ڪاويه
جي رچنا ڪئي آهي. شاعر ڀڳوان شري ڪرشن جي ويوگ ۾
دکي ٿي ڀڳوان کي سنديش موڪليندي چوي ٿو:

ڏانهن منهنجي درد جي موهن اڳيان سرتيون ڪجو،
آب هاري ٻن اکين مان روڙو روئي ڏجو،
دل جي دفتر تي نياپو منهنجو سارو ٿي سجو،
ياد ڪيهڙل جو ڪري موهن وٺي منهنجو مو ٺجو.

سونو خان لغاري: هي شاعر محمد عارف منواڻيءَ جـو
فرزند هو. هن سي حرفيءَ بيت چيا آهن. سسئي ڏاڙن جي

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

آمد ٿي آکي ٿي:
الف آيا ٿم، اي ٿ الوچا، ٿي وني آيم لوڏا،
ٿي ٿ سڳاٿم جيم جنهين کي، لهر ڏنا مونکي لوڏا.
جي ٿ هنيائون درس درياءَ ۾، خي ڏنائون خواري.

عاجز ساڪرائي: عاجز ساڪرائي شاعر سانگيءَ کان شاعريءَ جو علم حاصل ڪيو. هن ماستريءَ ڪندي شعر و شاعريءَ جي صنف ۾ پاڻ موکيو.

پانڌي آريسر: شاعر پانڌي ٽنڊو الهيار ۾ تولد ٿيو. سندس شاعريءَ جا مجموعا 'گلستان پانڌي' 'پانڌيءَ جا پيغام' شايع ٿيا.

ثناءالله عباسي "ثنائي": ثنائي صاحب جو 'ديوان نعتيه ثنائي' ۽ 'سچو عشق' (شاعري) شايع ٿيا.

مولانا عبدالڪريم چشتي: هي صاحب شڪارپور سنڌ ۾ ميان عبدالله چشتيءَ جي گهر تولد ٿيو. نثر ۽ نظم ۾ پاڻ موکيائين. سنه ۱۹۶۴ع ۾ هن وفات ڪئي. 'شاهد ڪلام' شاعري شايع ٿي.

حڪيم شمس الدين: حڪيم شمس الدين لاڙڪاڻي ۾ قاضي عبدالله جي گهر تولد ٿيو. سنه ۱۹۶۰ع ۾ وفات ڪيائين. 'ڪليات شمسي' شايع ٿيو آهي.

خلوفو غلام الله: هي صاحب زميندار هو. هن نثر ۽ نظم ۾ قلم آزمايو.

مولانا درمحمد خاڪ: هي صاحب ڳوٺ ڪانڌڙا ضلع لاڙڪاڻي ۾ تولد ٿيو. سندس شاعري تصنيف آهي 'جديد دؤر جو سهڻي ميهار'.

ڊاڪٽر محمد ابراهيم: هي صاحب سنه ۱۹۰۰ع ۾ محمد يوسف شيخ جي گهر ڪراچيءَ ۾ تولد ٿيو. نثر ۽ نظم ۾ پاڻ موکيائين. 'محبوب سخن' سندس شاعري تصنيف آهي.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 476

شمس مراد علي ڪاظم: هي غزل گو شاعر سنه ۱۹۰۱ع ۾ تولد ٿيو. علم و ادب ۾ ترقي ڪيائين. هن صاحب فارسي ۽ اردو ۽ سنڌي ۾ شعر چيو آهي. بلبل هند سروجني نيڊو سندس اردو ڪلام تي ڪيس داد ڏنو.

عبدالڪريم "گدائي": عبدالڪريم صاحب بهار خان لغاري ۽ جو فرزند هو، سنه ۱۹۰۱ع ۾ تولد ٿيو. "ساڻيهه جا سُور" سندس شاعري ۽ جو مجموعو شايع ٿيو آهي.

حاجي حقير: هي صاحب سنه ۱۹۰۱ع ۾ ٽنڊو قيصر ڳوٺ ۾ ابن مگڻ خاصخيلي ۽ جي گهر ڄائو. هن سنڌي ٻارائي ادب کي مالا مال ڪيو آهي ۽ ٻيا ڪي معياري ڪتاب لکيا آهن. سندس شاعري ۽ جا مجموعا "سوز حقير" "فرياد حقير" "سسئي پنهون" شايع ٿيا آهن.

حيدربخش جتوئي: حيدربخش جتوئي سنه ۱۹۰۱ع ۾ الله داد خان جتوئي ۽ جي گهر لاڙڪاڻي ضلع جي بکو ديري ۾ تولد ٿيو. بي اي آنرس پاس ڪري مختيارڪار بڻيو، ان بعد ڊپٽي ڪليڪٽر ٿيو. ڪڙمين تي زميندارن جا ظلم ڏسي سندس دل ۾ وڏيرن ۽ زميندارن خلاف بغاوت جي باهه ڀڙڪي اٿي. ڊپٽي ڪليڪٽر جي نوڪري ڇڏي هارين کي حق وٺي ڏيڻ لاءِ سياست ۾ گهڙي پيو. هن هاري حقدار ڪاميٽي برپا ڪئي ۽ "هاري حقدار" اخبار شروع ڪئي. پوءِ هيٺين ڪسي قانوني صلاحون ڏيندو هو ۽ انهن جي حقن لاءِ اڙندو رهيو. سنه ۱۹۷۱ع ۾ هن صاحب وفات ڪئي. هي صاحب پنهنجي دور جو معياري اديب هو. "تحفه سنڌ" ۽ "آزادي قوم" سندس شعرن جا مجموعا آهن.

حيدربخش جتوئي ترقي پسند شاعر هو. شاعر ڪڙمي ۽ جي

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

حقيقي تصوير پيش ڪندي اُنکي بيدار ڪري ٿو:

ٿو ڪيئن متيءَ مدڄهان مولي ۽ گوهر هاري،
ليڪن بيماري ۽ بک ڏنهڄو آ زيور هاري،
پهنجي طاقت ٿي ۽ حالت تي نظر ڪر هاري،
اڄ زمانو ۽ زمين ڏنهڄا اٿيئي پر هاري،
جاڳ يڪمشت ٿي ڪر ياد سگهو هر هاري،
پوءِ ڏس حال زميندار ستمگر هاري.

جتوئي صاحب جي دل ۾ غريبن ۽ مظلومن لاءِ محبت هئي.
اُنهن جي زندگيءَ جي عڪاسي ڪندي شاعر طنز ڪري ٿو:

چاهي جي روٽي رڪيءَ لاءِ هزارين ٿا سڪن!
ڪيترا قيد ڪسن، ڪيترا پيا ڏنگا قرن.
چاهي جي سيءَ ۾ واهر ۾ ٿا سوين ساهه سڪن!
ڏاهه پرواهه اگر رنج و محن ۾ آ وطن!

شاعر ظلم و ستم جو مقابلو ڪرڻ لاءِ للڪار ڪري ٿو:

کهل باتيون ۽ بهاڙا ڇڏي سر گهورئي مور،
خون ڪر رنگ حنا گهوت ٿي پير اورئي سور،
لوهه کي لوهه وڍي ٿو، پڇي زور ڪي زور،
شير جي چنبي اڳيان ڇا ٿو لڳي پور چو شور.

سرمائيدارن جي ڪليو ڪلا پو مخالفت ڪندي شاعر چوي ٿو:

اهي ڏنوان نه سمجهو، هي وڏا چور آهن،
مار انڌر ۾ ۽ ٻاهر ۾ اِهي مور آهن.

شاعر آزاديءَ جي اهميت واضح ڪندي چوي ٿو:

جئن هوا ساهه جي لئه، سج بصارت جي لاءِ،
آه آزادي اٿين مغز جي طاقت جي لاءِ.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 478

جتوئي صاحب وطن دوست هو، اهڙي جهلڪ سندس شعر مان پڻ ملي ٿي :

ٻڌي جي محلات کان آ پهنجو ڪچو گهر خوشتر،
ڌارنين زر بفت کان پاڻهنجي کدر خوشتر.

ديش جي آزاديءَ جي تحرڪ جي دوران گانڌيءَ کاڏيءَ ۽ چرخي جو پرچار ڪيو. اُن جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

ننڍ کاڏيءَ جي لڳي تيز آ تلوارن کان،
چيڪ چرخي جي ڪيئي ڪيڪ اٿي سردارن کان.
ٿا شهنشاهہ ڏڪن چرخي سبب پارن کان،
هي خبر جانچجو ولايت جي نگهدارن کان.

سندس قومي جذبات وارو هيٺ ڏنل شعر سڀني جي زبان تي هوندو هو:

مرحبا چئجي اُنهن کي ملڪ لءِ جي مارڻا،
ملڪ لءِ جي مارڻا ۽ رت جنين جا ڳاڙها.

شاعر جوانن کي ڀارت جي آزاديءَ لاءِ للڪاري ٿو:

نوجوانو نہ جواني هي لڇايو ٿيو خوار،
آ قدم ٿي اٿي سنڌو قوم جي قوميت جو مدار،
آه ڀارت اوهانجو جگر ۽ جان درڪار،
آه ڀارت کي اوهان جي شرف شان جي ٿار.

سندس ڪوتا 'درياشاهہ' شاهڪار ڪوتا آهي. ان ڪوتا ۾ شاعر سنڌو نديءَ جي ثنا ڳائي آهي. ان ڪوتا مان سندس ملڪي محبت جهلڪي ٿي :

جتوئي صاحب باغي شاعر هو. انگريزي مولوين سندس مخالفت ڪئي. "شڪوه" نظم ۾ ڌڻيءَ کي مخاطب ٿيندي چوي ٿو :

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 479

تون جي آدم جو خدا، ڪنهن آ شيطان جو خدا،
ڪنهن ڪافر جو خدا، تون جي مسلمان جو خدا.

جتوئي صاحب جو نظريو وسيع هو. هن ڪي انسان ذات لاءِ محبت هئي:

جو به مذهب آ انساني محبت جي خلاف،
آ خالق جي خلاف آهه سو قدرت جي خلاف.

جتوئي صاحب جيجي سنڌ جو پيغام ڏيندي چوي ٿو:

ڪيڏو فتنو اٿي ابدال، قرب محبت زنده باد!
پهرجو آهي هي پيغام، جيجي سنڌ! جيجي سنڌ!

جتوئي صاحب ۾ خودداريءَ جو احساس هو:

ڏر ٻرستيءَ جيڏي انسان جا ٻو جاري ٿيو،
محل ۽ موهه جيڏي مان جا واپاري ٿيو،
مان آ شان، آ اعزاز آ آزادي قوم.

جتوئي صاحب جي شعر ۾ جدت ۽ فصاحت آهي. ٻولي ۾ به سنڌي استعمال ڪئي اٿائين.

مرادعلي ڪاظم: شيخ مرادعلي ڪاظم سنه ١٩٠١ع ۾ روهڙيءَ ۾ تولد ٿيو. هن ابتدائي تعليم خيرپور ميرس ۾ورتي. اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ عليگڙهه ويو. پهنجي محنت سان عربي فارسي ۽ اردوءَ ۾ مهارت حاصل ڪيائين. سرڪاري ملازم رهيو. سنه ١٩٥٤ع ۾ هن وفات ڪئي. سندس غزلن ۾ انفراديت آهي. ڪاظم صاحب پنهنجي دل جو درد ظاهر ڪندي چوي ٿو:

افلاس و اشڪباري حسرت ۽ نامرادي،
مونسان رهيا هميشهه همدم هي چار آهن.

شاعر ڪي پرام جي پمت ۾ جا پيڙا ملي آهي تنهنجو سهڻي انداز

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

...ان ذڪر ڪري ٿو:

هڪ دل هزار ٽڪرا هڪ جان الف وسيلا،

اي عشق لڌهنڊا مون وٽ هي يادگار آهن.

ڪاظم صاحب زندگيءَ جي لهرن ۽ آزمودن مان جيڪي پرايو

...ن جو نچوڙ پنهنجي شعر ۾ ايان ڪيا ٿيُن:

رهائي اپڻي حياتيءَ ۾ هٿي جو اعد وفا،

روئي لـــي زار ٿي اوڪسي اي لراس لـــي.

ڪاظم جي ڪلام ۾ سوز و درد آهي ۽ زندگيءَ جو ڪٿو سٽيو آهي:

ڪمهڻجو نہ ڪنهن سان مطلب، مطلب سان آهہ مطلب،

مطلب جي آهہ دنيا مطلب جا يار آهن.

عبدالڪريم گدائي: عبدالڪريم گدائي سنہ ١٩٠١ع ۾

ڪريم آباد ۾ تولد ٿيو. هن مئٽرڪ پاس ڪري نهال ڪاٿي ۾

نوڪري ڪئي. لطف الله بدويءَ جي صحبت ۾ سنڌس ڪلام

جدا جدا رسالن ۾ شايع ٿيندو رهيو. سندس دل ۾ مظلومن لاءِ

محبت هئي. انهن سان ٿيندڙ عقوبتن جي عڪاسي پنهنجي

شعر ۾ ڪيا ٿيُن. هن وطن دوست شاعر سنہ ١٩٧٨ع ۾ وفات

ڪئي. هي ترقي پسند شاعر هو. ساٿيهہ سنڌ لاءِ سنڌس سيني

۾ ڪهڙي نہ سڪ آهي ۽ ان جو اظهار ڪيئن گدائي صاحب

جوي ٿو:

هيءَ راڻا ڪنڌ لي آئي آ، باقي ٻہ گذاري ويندا سين،

ٻر ويندي ويندي سنڌڙيءَ جي،

هيءَ سيند سواري ويندا سين،

آواز لي ڪاري پاڻ اڪر، ٻر پنهنجي رت جو ليل ڏني،

هر موڙ معان آزاديءَ جي، هڪ مشعل ٻاري ويندا سين.

آ ليمب گدائي مرڻو ٻر هي ساهہ سنڌن ۾ آ جيسين،

هڪ پارا ٻاري ويندا سين.

ملڪ محب وطن جو ٻردان...

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

ڏاڏائي صنف جي شعر ۾ اُمنگ ۽ اُنساهه آهي، جدت ۽ جوش آهي. مسدس رنگ ۾ سڀ الوطني هڪڙي :

هيءَ راهه، ازانڪري اوڻي آ، ۽ روهه جبل اي راهن ۾،
هر ڀار وطن - ان ڀوءِ آ، سڀ ڏونگر ڏاري و ٻمداسون.

ٻهراڻن ٻهڪارو:

ٻهراڻن ٻهڪارو: ٻهراڻن ٻهڪارو سنه ۱۹۰۱ع ڌاري الدين ۾ نولد ٿيو. هن ڪيترون ئي ٻيت لکيا آهن. مسدس ۾ـاء سمون مسدس ڪيئون ڳائيدو هو. مسدس هڪ ٻيت پيش آهي :

نه قابت سو مرام و نه سب ولهار،
مارو ملڪ ملير ۾ سوڌا نيا سنگهار،
ڏين ڪيرون ڪتيرڻن ڪي، مرڪي مر مهندار،
اي ٻيڃارا ٻوهارڻ ڏن ڏيڻي ڏغاڪئي ڏار،
عمر اي اظهار، ٻڇندي ڀير ڀوهارن جو.

آخوند عبدالرحمان هالائي ”انجم“:

آخوند عبدالرحمان انجم ۱۵ آگسٽ سنه ۱۹۰۲ع ۾ هالا نوان سنڌ ۾ ڄائو. سندس والد جناب علي محمد ميمڻ ڪيس قران شريف جي تعليم لاءِ مڪتب ۾ وهاريو. ان بعد ڪيس مسلم سڪول هالا ۾ داخل ڪيو ويو. هي اُتي آخوند عبدالحئي ۽ حاجي سليم الدين وٽ سنڌي ۽ فارسي سکيو. ماستريءَ جو امتحان پاس ڪري پنهنجي اُتي سڪول ۾ ماستر مقرر ٿيو. شاعريءَ ۾ سندس رهنمائي حافظ جان محمدجان ڪئي. هن اُردوءَ جا ڪيترا ديوان نظر مان ڪڍيا. ديوان حافظ، گلستان، بوستان سعدي ۽ ٻيا فارسي ڪتاب مطالع ڪيا. ان ڪري سندس ڪلام ۾ اُهو رنگ آهي. هي صاحب هالا ميونسپل جو ميمبر ٿيو. ميونسپل سڪول ڪاميٽيءَ جو چيئرمن ۽ ميونسپل جو وائيس پريزيڊنٽ ٿي رهيو. ڪن رسالن جو ايڊيٽر پڻ ٿي رهيو. ”پياري ناز نين“

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 482

"شمع اسلام" "ڪاروان زندگي" مسدس تصنيفون آهن. "ديوان انجم" مسدس ڪلام جو مجموعو آهي.

انجم صاحب جي ڪلام ۾ مسدس شخصي آزمودا ۽ مسدس زماني جي تصوير چٽيل آهي. شاعر شايد گهڻو وقت غم و الم ۾ گذاريو آهي:

ڪا گهڙي سک جي نه سنيران غمزده آهيان سدا،
عمر ساري وئي گذري ٿــي درد و غـــم آلام ۾.

شاعر کي پنهنجي يارن جا ڪڙا آزمودا مليا آهن اِها تاثرات مسدس ڪلام ۾ آهي:

زماني جي هوا بدلي دلـي دلدار اٿکي پيا،
محبت مان عداوت ٿي سچا يي يار اٿکي پيا.

مجازي عشق جي جهلڪ به انجم جي شعر ۾ ملي ٿي:

وٺن ٿـــا وار ڪارونيار گهنڊڙدار اي دلـــبر،
مٺي گفتار ٿنهنجي ۽ سبڪ رفتار اي دلـــبر.
ٿنهنجي قامت کي ڏيان ڇا سان تشبيهه صنم،
سرو شمشاد نه مٽ ٿيندو صنوبر هرگـز.

شاعر معشوق کي ڏورابو ڏيندي چوي ٿو:

رقيبن سان ريجهي رهاڪيون ڪرين ٿو،
اچو ڪان ڪرين ٿو مٺا عـار مون وٽ.

انجم صاحب جي ڪلام ۾ نصيحت آميز نڪتا بـــه آهن. مثال پيش آهن:

حسن پنهنجي تي مٺا مغرور هرگز ڪيم ٿي،
ڏس ڪٿي دارا سڪندر ۽ ڪٿي افرا اسياب.

......

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 483

حلم ۽ پاڪيزگيءَ جو صاف پاڻ نون هٽي،
آب عبديمه سان ڌوئي جسم جو سڀ ميرو ڪر.

......

نيڪ عملن ڪان سواءِ ڪڏهن نه ٿيو ڪجهه پار سان،
ڪونه هلندءِ قبر ۾ مت يــا قرابت و يــار هڪ.

......

ابتدا ۾ جا هئين اچ انتها تـــي غور ڪر،
وقت نعمت جاڻ ڪر ڪجهه ٿوءِ هلندءِ ڪين وس.

انجم صاحب جي ڪلام ۾ سلاست ۽ فصاحت آهـي. سندس غزلن ۾ خيال جي بندش ۽ رواني آهي.

محمد عيسيٰ عاجز: هي شاعر سنه ۱۹۰۲ع ۾ محمد يوسف لاڪو جـــي گهر تولد ٿيو. 'ڪليات عاجـز' ۽ 'ڪشڪول عاجز' سندس شاعريءَ جون تصنيفون آهن.

حڪيم محمد صديق عباسي 'طالب': هـــي صاحب سنه ۱۹۰۳ع ۾ خيرپور ناٿن شاهه ۾ تولد ٿيو. شعر ۾ طبع آزمائي ڪئي. 'تحفهٔ خيرپور ناٿن شاهه' شاعري سنه ۱۹۵۹ع ۾ شايع ٿي.

آغا عبدالنبي عليگ "آغا": آغا عبدالنبي عليگ سنه ۱۹۰۳ع ۾ شڪارپور ۾ تولد ٿيو. سندس ابتدائـي تعليم گهمٽ ۾ ٿي. اعليٰ تعليم جهوناڳڙهه ۾ حاصل ڪيائين. اُنـــان بي اي پاس ڪري شڪارپور ۾ ماستري ڪيائين. ڪجهه وقت بعـــد مختيارڪار ٿيو. پنهنجي ايمانداري ۽ اوچائيءَ سان ڪمشنر جو عهدو ماڻيائين. علم ادب ۾ ڪافي شوق هوس. هن ڏهاڪو تصنيفون تصنيف ڪيون. سنه ۱۹۷۶ع ۾ هـــن صاحب وفات ڪئي. سندس شعر ۾ حسن ۽ عشق جون لاڙيون آهن:

عشق لنهنجي ۾ صنم، اچ دل ڪي مستي ٿي وئي،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com Page # 484

راهه ۾ سڀني جي مهميني خاطر پيس اي وئي،
دل ۽ هوش ۽ زهد الوول سڀ ويا مولکي ڇاڻي،
مهميو ماڻهو مهميني ماڻهو جي اوسيس اي وئي.
......

اها مرڪ لهميني ملوڪ، اها لهميني دلربائي،
اڄ ياد من اوس آسا ڳاوري ويل زمانا.

محمدخان غني: هي صاحب سنه ١٩٠٣ع ۾ محمد دائود پوٽي جي گهر ٽکڙ ۾ تولد ٿيو. هن نثر ۽ نظم ۾ ڪافي موکيو. ٻنوي ڪلزار غني، محمدي فالم سنڌ، ارسال ۽ پوندون مسدس شاعري لصنيفون آهن.

گل محمد عباسي: گل محمد عباسي سنه ١٩٠٤ع ۾ ڳڙهي ۾ ڄائو. سنڌي ۽ فارسيءَ جي تعليم ورتائين. قاضي عرس کان شعر و شاعريءَ جو علم حاصل ڪيائين. هن موزون شاعري ڇڏي آهي. سنڌس غزل جا ڪي اهڃ پيش آهن:

عشق سان مهذبو عالم، قرآن سان مهذبو نه ڪم،
فيض ناهي فارسي، فرقان سان مهذبو نه ڪم.
مست محبت منجهه مدامي، دسمت غربت يا وصل،
هر پرهه يا شهر ڪنهن، انسان سان مهذبو نه ڪم.

شاعر عباسي قرآن کان پوءِ وڌيڪ اهميت محبت کي ڏني آهي. محبت جي مستي مٿس طاري آهي. وزن جي لحاظ کان سنڌس شعر ڀڪو پختو آهي.

لطف الله بدوي: لطف الله بدوي سنه ١٩٠٣ع ۾ شڪارپور ۾ حاجي امام بخش خادم جي گهر تولد ٿيو. بي اي پاس ڪري جدا جدا کاتن ۾ ملازمت ڪيائين. کيس سماع جو شوق هوندو هو. هن کي فقير غلام علي مسرور جي صحبت ۾ تصوف جو

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

سيداس الوريتا "تلسيداس": ... تلسيداس ... جو جنم سنه ١٩٠٣ع ۾ ٿيو. هي صاحب سنڌي ٻوليءَ جو هڪ اديبي استاد ٿي رهيو. سنڌي شعرن جا ٻه مجموعا "اڪسير لہر" ۽ "ڪونل" شايع ٿيل آهن. هن صاحب سمت تلسيداس جي رامچرت مانس جو مڪمل ترجمو سنڌي دوهن ۽ چوپائين ۾ ڪري وڏي ادبي خدمت ڪئي آهي. ان رامائڻ کي ارڪانس ڪرڻ لاءِ هن مسڪين ماستر صاحب جا ڇاڪوڙ جهاڪئي ؟

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 486

ڄاڻشاني ڪٿي سا قابل داد آهي. سنه ١٩٧٦ع ۾ هي صاحب پرلوڪ پڌاريو.

شري ٽلسيداس ڀاڳ غريبيءَ جي دؤر مان گذريو. تنهنڪري هن غريبن ۽ بورهيتن جي احساسن جي پنهنجي شعر ۾ ترجماني ڪئي آهي:

ڪروڙن جون ۽ ارڻن جون نهن ٿيون روز اسڪيمون،
غريبن کي ٿي ملندو ڇا؟ ڇري ويندا ڇرڻ وارا.

شاعر جو ساميوادي نظريو سندس شعر مان جهلڪي ٿو:

پريل پيٽ نيٺ ڦاٽندا، ڦريو جي چڪر قدرت جو،
جيئي نڪتي، ٽڏهن ڏسجو، ٻري ويندا ٻرڻ وارا.

شاعر جا فيلسوفانه خيال ٻه سندس شعر ۾ ملن ٿا:

نور سان پريو ر ٻيڪد سڀ سڄڻ تنهنجو لقاءُ،
ٻدٻدو پاڻيءَ مثان، ٿيڻن راند رونق اسي لقاءُ.
ناچ پتلو خاڪ جو اي خوف ٿي ڪيڏا ڪري!
ٿو ٻڌي ٽوڙي، ڪٿن سان موت جو ڏڏڪو ڏڪاءُ.

اڄڪلهه ڪيترا مرد زالن جا مڄو ٿي پيا آهن ۽ ماتا پتا کي وساري ويٺا آهن. تنهنڪري پاريوارڪ جيون ڏهي پيو آهي.

شاعر ٽلسيداس حقيقت پيش ڪندي چوي ٿو:

ڏسان ٿو، اڄ زماني ۾ گهڻا محتاج زالن جا،
ويو افسوس آ گهٽجي، سنڌ سنمان اي ماتا.

ٽلسيداس جي شعر ۾ ڪي نصيحت آميز نڪتا ٻه آهن:

مڃ سڄڻ منهنجي صلاح ڇڏ هٺ، صبر اختيار ڪر،
جن کي ٽوليءَ آهه نفرت تون انهن کي پيار ڪر.
ٿو ڪري جهولو حسد جو گهر اُجڙ، گلشن خزان،
مشڪ پيو ۽ مرڪ دم دم، زندگي گلزار ڪر.

شاعر ٽلسيداس جي شعر ۾ وزن بحر جون ڪي ڪچايون آهن

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

۾ مسدس لکڻ جي کوشش ڪئي آهي. مسدس شعر جي صنف ۾ [illegible] آهي ؛

چيمڻ ديو ورما "بيراج" : شري چيمڻ ديو ورما جو جنم [illegible] ۾ ٿيو. هن صاحب وانگر چند [illegible] مسدس لکيا. مسدس قوم ۽ عشق ۽ جوش جا [illegible] مسدس [illegible] ۽ [illegible] عشق لاءِ ڪري مسدس [illegible] آهي :

[illegible] قدرتي وعظ کي ابتدا ڏئي،
[illegible] آ ذنو ڏئي.
[illegible] ڪري ڏنو :

[illegible] ڪرڻ اقرار آزادي،
[illegible] وطن جي بربادي.
[illegible] چوي ٿو :

[illegible] خوب ڪن ورتا،
[illegible] قسمت کي چمن جي ملڪ جي خاطر.

فتحچند "بزوس" فتحچند جي، شرما "بزوس" جو جنم [illegible] ۾ ٿيو. هن صاحب سنڌي [illegible] ڪيا [illegible] لکيا هئا. "بزوس جي بڪار" ۽ "بزوس راحت بزوس" مسدس ڪاوڙ مڪمل آهن. شاعر بزوس دنيوي علمن لاءِ طنز ڪندي چوي ٿو :

ڪيڏا پڙهيا ڪتاب، هڪڙا ڪري حب مان،
بزوس پڙهيا نه باب، راز بزو رازق جو.

بزوس جا فيلسوفي خيال به مسدس ڪاوڙ ۾ ملن ٿا :

بزوس بيزي بور، سڪ سهڻي سنسار جا،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 488

غريب ماڳ غرور، مور نہ رهي من ۾.

......

ٿا ڏيئي ڏيهو ڏيهه، پروس لون پرديس ۾،
سنگر ماڳ سمهه، ڪري مکتي ماڳ لون.

شاعر ٿي غريبن لاءِ همدردي آهي. هو سرمايدارن کي مخاطب ٿيندي چوي ٿو:

پروس اوڀي پٽ لون، محلين ڪرين قرار،
پر عجب اسرار، اجهو ڏين نہ اتاق کي.

پروس دوها - سورٺا چند کي ايڪانيمدي غزل بہ لکيا آهن. سندس غزل روايتي آهن. سندس غزل جو هڪ بند پيش آهي جنهن مان مجازي عشق جي جهلڪ ٿي ملي:

نيڻهن پريان نرچي نگاهون، لعل رُماني عتيب،
در دسمت ان ارهه اپريل، جي اڄ بہ اوقاف مون.

سوامي بسنترام: سوامي بسنترام جو جنم ڪاهي ڳوٺ ۾ سنه ١٩٠٤ ۾ ليکراج ٽڳمل جي گهر ٿيو. سوامي بسنترام، سوامي ٽيئونرام مهاراج کان گرومنتر جي ديڪشا ورتي ۽ انهن جي سنگ ۾ ڀڳتي ۽ گيان مارگ ۾ وڌ اڳتي وڌائي. هن ويدن جو اونهو اڀياس ڪيو. هن سنڌي ۽ هندي ڀاشا ۾ ڪاويہ رچنا ڪئي آهي. سوامي بسنترام ڀڳوان شري رام ۽ ڀڳوان شري ڪرشن جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

رام ڪرشڻ ۾ ڀيد نہ ڪوئي، پورڻ برهم آهن ٻيئي،
رام ڪرشڻ پورڻ اوتاري، سنت سهائڪ اسر سنگهاري.

ڪوي بسنترام مايا ڪايا ۽ استريءَ جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

مايا ڪايا بادل ڇايا، ڪنهن سان نيڻهن ناتو،
ناري ڪاري ناڳڻ سمجهي، ڪنهن سان من نہ لاءِ.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ڪوي ساڌڪ کي صلاح ڏيندي چوي ٿو:

ٻسمت جي مڪتي چاهين، ڳرڻ گوبند جا ڳاءِ،
موهه مٽائي، گيان ٻرهم جو، هردي سان هنڊاءِ.

سوامي ٻرمانند: سوامي ٻرمانند جو جنم شڪارپور شهر ۾ مڪر سنڪرانت جي ڏينهن شري چوڪسرام چگهه آسراڻيءَ جي گهر ٿيو. ڪيس يوگيراج سوامي مسترام ڏيئو گرو روپ ۾ پراپت ٿيو، جنهن شري ٻرمانند کي يوگ ساڌنا ۽ گيان جو مارگ ٻتائي سندس مارگ درشن ڪيو. سوامي جن هردوار ۽ ٻمبئيءَ ۾ ٻرمانند ٻنڀار استاپن ڪيو جتي ٻاڻ ستسنگ ورڪا ڪندو هو. سوامي ٻرمانند گهر گرهست ۾ گذاريندي سڀن کي روحاني راهه ڏيکاري.

سوامي ٻرمانند ٻگتي ساڌنا ڪندي سلوڪ ۽ ڀڄن چيا آهن. گروءَ جي مهما ڳائيندي سوامي ٻرمانند چوي ٿو:

ستگر سندي شبدن سان، درسيو دسوون دوار،
پريم پلٽائـي ڪيو ٻيڪد ٻـي آختيار،
مندايون موني ويون، لونءِ لونءِ ٿـي گلزار،
جتي چڙهيو خمار، ٻرمانند پتو تـن کي.

سوامي ٻرمانند ٻهڻجي ستگرو اوڌوت مستڙام جو احسان مڃي ٿو:

مرشد مليو مستڙام سائين دردون ڇنئي هيءَ دلڙي نماڻي
کوليون اوڌوتن اندر جو ڪلان.

نرگڻ ٻرهم جو نروپڻ ڪندي سوامي ٻرمانند چوي ٿو:

ڪرپا شيل ڪرڻانند سوامي،
وشو نيتا انتر يامي،
اَڇِدت اَنت اَگم اَپارا.

سرگڻ ۽ نرگڻ روپ سڀ هڪ ٻرهم جا ئي روپ آهن:

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 490

موج مائڪ لون من ۾ جڳ سڄو ڪوڙو چارط،
مايا ڪيل تماشو اٿئي، محان قاسون باط.

جيئن جڏهن پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائي آهر ساڪماڻڪ ڪندو
تڏهن ڪيس هرهنڌ هر چيز ۾ هڪ ئي ازلي جو درشن لهندو:

ابيهي پنهنجو پاط ۾ ڏئائون جهاتي پائي،
صاحب سين ۾ ساڳيو، ڪيئي روپ اٿائي،
خالق خلق خاوند سو نور نوراني آهي،
ڪيول ٻيو ڪجهه ناهي، سواءِ ساڪي سروپ جي.

صوفي علي محمد فقير ٽالپر: صوفي علي محمد فقير ٽالپر سنه ۱۹۰۶ع ۾ خيرپور ميرس سنڌ جي ڳوٺ ٽالپر وڏا ۾ مير محمد فقير جي گهر تولد ٿيو. هن عربي فارسي ۽ سنڌيءَ جي تعليم قاضي محمد روشن صاحب کان ورتي. سندس ڏاڏو صوفي جلال فقير پنهنجي دؤر جو ڪامل درويش ۽ شاعر هو. سندس والد مير محمد به عالم شخص هو. صوفي علي محمد ننڍپڻ کان ئي شعر و شاعريءَ ڏانهن مائل هو. درويشن ۽ عالمن جي صحبت مان ڪافي ڪجهه پرايائين. هن صاحب ڏاڏي ۽ والد مان روحاني فيض حاصل ڪيو. سنه ۱۹۸۰ع ۾ هي صاحب رب جي راهه ڏانهن رمندو رهيو.

صوفي علي محمد فقير سنڌي، سرائڪي ۽ هنديءَ ۾ روايتي شعر و شاعري ڪئي آهي. خادم جلاليءَ علي محمد فقير جو سمورو ڪلام سهيڙي ”رتن امول“ ڪتاب جي صورت ۾ پيش ڪيو آهي. سندس شعر جو موضوع تصوف آهي. هيئت جي لحاظ کان هن صاحب غزل، ڪافيون ۽ بيت لکيا آهن علي محمد صاحب سچن سالڪن جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

پڳ پرينءَ جي پڳ ۾، جنين وڌو پڳ،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.
Gul Hayat Institute

www.drpathan.com

ڏٺي لذائون گهڻ ۾، دلبر سندو ڏيڻ،
ڪفر ۽ اسلام کان، عاشق ٿيا الڳ،
ڇڏي هي جونوجڳ، مليا علي محمد عجيب کي.

شاعر کي پرين ۾ ڪيڏو نه اعتقاد آهي، سچ پچ ته لا ۽ سيدي ۾ ڪا آهي جو هو پرين جي پيرن جي پٺيءَ پهچي اللات لاءِ اڳرائي چاهي ٿو:

پهل سنڌي پير جي، مٽي لايان مکه،
سرتيون سيڪي سک، ڏوئي ڇڏيم ڏوز سان.

شاعر تصوف جو خيال ڪهڙي نه سهڻي انداز سان پيش ڪري ٿو:

صفات وڃائي ذات ٿئي، پوءِ صورت صاف سڃاڻي ٿو،
غين جو نقطو گم ڪري، عين اکين ۾ آڻي ٿو.
جڏهن پيارئي جو نقطو گم ٿئي ٿو تڏهن سالڪ هر جڳهه پرين کي پسي ٿو.

علي محمد صاحب جي ڪلام ۾ سوز ۽ گداز آهي:

روح کي رنجور ڪيو آ، درد فرقت جي ڦٽي،
اي قراري آ پرين ۾، دلربا ويـو دل کسي.
اکڙيون ڪيئن آرام ڪن، سڪ سوز ۾ سرنديون وتن،
محبوب جي ميلاپ لئي، راتيان ڏينهن رڙنديون وتن.

علي محمد صاحب جي ڪلام ۾ فراق سان گڏ وصال جون وايون به آهن. محبوب جي آمد تي شاعر ڪيڏو نه باغ بهار آهي:

پلي آيا سڄڻ سهڻا، مصر جـا ماهه ڪنعاني،
ويا ڏک دور ٿي دل جا، ڏسي صورت سبحاني،
هٽي پردو ويو ظلمت جو، شمع روشن نظر آئي،
مڙيا محفل ۾ پروانا، پسي تصوير نوراني.

علي محمد صاحب جي ڪلام ۾ موسيقي آهي. تجنيس حرفي

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

۽ استعارن جو چڱو استعمال ٿيل آهي.

عبدالرحيم ”عبد“ : هي صاحب سنه ١٩٠٦ع ۾ محمد زاهد جو ٽيڙو جي ڳهر ڄائو. نثر ۽ نظم ۾ طبع آزمائي ڪئي.

محمدامين لاي ”درس“ : هـي صاحب سنه ١٩٠٧ع ۾ سانگهڙ ضلع ۾ خليفي محمدچنڊ جـي ڳهر ڄو لد ٿيو. سندس شاعري تصنيفون ”ديوان درس“ ۽ ”سوز سسئي“ شايع ٿيون. سنه ١٩٥٧ع ۾ هن وفات ڪئي.

سرشار علي عقيلي : اصلي نـالو اللهٰ بخش و لـد حافظ صديق عقيلي. سنه ١٩٠٧ع ۾ ٺٽي ۾ ڄو لد ٿيو. هـي صاحب ڊپٽي ڪمشنر ٿي رهيو. سنه ١٩٧٠ع ۾ وفات ڪيائين. نثر ۽ شعر ۾ طبع آزمائين. ”سنڌجوتراڻو“ سندس شاعري تصنيف آهي.

محمد رمضان آزاد : هي شاعـر سنه ١٩٠٧ع ۾ خيرپور ناٿن شاه ۾ ابوبڪر ميمڻ جي ڳهر ڄو لد ٿيو. ”دربار مدينه“ سندس شاعري تصنيف آهي.

عبدالفتاح عبدعلي : عبدالفتاح عبدعاي سـنـه ١٩٠٧ع ۾ لاڙڪاڻي ضلع جي ٻِني عاقل ۾ محمد عاقل جي ڳهر ڄو لد ٿيو. سنڌي عربي ۽ فارسي جـو چڱو ڄـي علم حاصل ڪيائين. ڪجهه وقت ڪهڙي صاحب جو منشي ٿي رهيو. ”اديب سنڌ“ رسالي جو ايڊيٽر ٿي رهيو. سندس والـد شعر و شاعري ۾ سندس سونهپ ڪئي. سندس گيتن ۾ موسيقي ۽ ميٺاج آهي:

اڄ وصل جي موسم آئي آ.
اڀرين ٿي سبزي ڇائي آ، هر طرف ٿي ساوڪ آئي آ،
ڪئي خوب گلن لالائي آ، اڄ وصل جي موسم آئي آ.

عبدالفتاح جي شعر ۾ سندس دل جي غم جو ٻه عڪس مليو:

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 493

سدم افسانهٔ غم آ پــ گوڙها،
اچا ڀي هو چوي ٿو مختصر ڪر.

عبدالفتاح جي ڪلام ۾ طنز به آهي:

چمن ۾ ڪانئون چانو آ چمن ڪي،
ڀنڀهڙي وڏن جـو ورثو،
انهيءَ ئي ٻي وقت هـل هلا ٻو،
ٻهــار آيــو! ٻهــار آيــو!

سوامي شانتي پرڪاش مهاراج:

سوامي شانتي پرڪاش مهاراج جو جنم سنه ١٩٠٧ع ۾ سکر ضلعي جــي چڪ ڳـوٺ ۾ شري آسودي مل ڀوجا جي گهر ٿيو. ننڍي هوندي سوامي جن ماتا سبب ٻاهرين اکين جي روشنائي وڃائي. سنت هرچورام جــن مٿن آسيس ڪندي چيو ته اگتي هلي هي سنت ٿيندا ۽ کين گيان جي روشني ملندي. سنت هرچورام جــي ڀيشڪو ٿــي سورنهن آنا سچي نڪتي. سوامي جن کــي سوامي ٽيئونرام مهاراج گرو روپ ۾ پراپت ٿيا جن کين آتمڪ گيان ڏنـو. سوامي جن ستگرن جي چرنن ۾ ويهي سدائين شيوا ڪندا هئـا ۽ انهن سان گڏ سفر ڪيائون. کين روحاني رنگ لڳو. ديش جي ورهاڱي کان پوءِ سوامي جن الهاسنگر ۾ سوامي ٽيئونـرام پريم پرڪاش آشرم جي اسٿاپنا ڪئي، جتي ستسنگ ۽ شيـوا جي جوت جڳايائون. سوامي ٽيئونرام مهاراج جي گادي نشين سوامي سروانند مهاراج جي پرهمليـن ٿيڻ کان پوءِ کين گاديءَ تي پراجمان ڪيو ويو.

سوامي جن ديش ۽ وديش جي جدا جدا شهرن ۾ ستسنگ کي سجاڳ ڪري نام جو امرت پيئارن ٿا. وهندوار ۽ پرمارٿ لاءِ پريمين جي راهه روشن ڪن ٿا. سوامي جن جي جيون ۾ يڪتي،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ڌيان ۽ ڪرم جو سندر سمنوءِ آهي. هُو ويدانت جا ماهر آهن. ڀڳوان شري ڪرشن جا انيه اُپاسڪ آهن ۽ ساڻ ساڻا مهان ڪرم يوڳي سمجهه آهن. جيئڻ ۽ جيارڻ جو درشن ڪن ٿا. سندن پريرڻا ۽ پوشارڪ سان انيڪ خلق خدمت جا ڪارج هلي رهيا آهن. سوامي جن سماج سڌارڪ پڻ آهن، ڪرسمن کي دور ڪرڻ لاءِ سماجڪ سڀاڳي آڻي رهيا آهن. سوامي جن ديش ڀڳت ۽ ڌرم رکشڪ آهن. سندن پروچن ۽ پرڀاءَ آهي، هزارن کي پرڀوءَ جي راهه ۾ چڪيو اڻائون، جيئن ديا جي جوت جڳائي رهيا آهن، اُجڙ دلين کي پنهنجي پيار سان آباد ڪري رهيا آهن.

سوامي جن پارليه راڳ راڳڻين جي آڌار تي سوين پد چيا آهن جن ۾ ڀڳتي ۽ گيان جا ويچار سمايل آهن. وهنوارڪ جيون جي لحاظ کان به سوامي جن جي کي پد مارگ درشن ڪن. سندن پدن جا ٽي سنگرهه 'پدن وانڪا' 'پدن ٻهار' 'پدن قلواڙي' شايع ٿيا آهن. سوامي جن پنهنجي رچنائن ۾ پنهنجي ناليءَ جي بدران پنهنجي ستگرو سوامي ٽيئونرام مهاراج جو نالو استعمال ڪيو آهي. سوامي جن ساري برهمانڊ ۾ هڪ برهم جو ئي ڪرشمو ڏسن ٿا:

چيتن جو چمڪار، آئي سڀ چيتن جو چمڪار،
موجيءَ پنهنجي موج ونڻ لاءِ ڌريو نانا روپ اُٺايا،
ڪهي ٽيئون پيو سبب نه ڪوئي، ادويت هي اسرار.

ويدانت مهاواڪيه جو ورڻن ڪندي سوامي جن ساڌڪ کي صلاح ڏين ٿا:

مهاواڪيه جي معنيٰ جا ٿي، سو هم جي سائي،
ڪهي ٽيئون ممت ايها مونکي ستگر سڻائي،
ٽريڪ ٻڌجي اهم برهم جو، هڻ ڌون نغارو،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com
Page # 495

سواس سواس سان سوهم سوهم اچاريو،

سوامي جن جيو کي جاڳرت ڪندي چون ٿا:

غافل غفلت ننڊ ۾ سمهندي ڪيئي جنم گنوايا تو،
نام جپڻ لاءِ مالڪ توکي سواس امولڪ لعل ڏنا،
دنيا جي ڳالهين ۾ الجهي وڃي سواس وڃايا تو،
ٻار ٻسڻ لاءِ پريو ۽ توکي مانش چولو اُم ڏنو،
ڪهي ٽيئون پر ڪڇ نا ڪيڙو ونڻ ڏاري ڪايا تو.

سوامي جن وهنوار ۽ پرمارٿ جي صلاح ڏيندي چون ٿا:

رات رام سان ڏينهن ڏيهه سان ائين وقت گذار مٺا،
اوکن سان پل ملاح ڏينهن جو، رات پرين ۽ سان گهار مٺا.

سوامي جن ستگروءَ جي مهر جو ورڻن ڪندي چون ٿا:

ديا ڪري گرديو سڀي ڪارج ٻڌايو،
سرت شبد جي شاديءَ جو اڄ ميل ملايو.
مڌش سنساري سک لاءِ ڪيڏا ٿــ ڪوڙ ۽ پاپ ڪري ٿو.

سوامي جن انڪري آگاهه ڪندي چون ٿا:

من کوٽ نہ ڪر تون ڪوٽا، جم جا سهندين سوٽا،
کوٽ ڪري خوراڪون کائي، پيٽ ڀرين تو ڏوٽا،
ڪايا مايا ڪوڙي جاڻج، جل جــا جيئن قوٽا.

سوامي جن پريو پراپتيءَ جي وات ٻڌائيندي چون ٿا:

مايا ڪان من موڙ پنهنجو، جي چاهين جيءُ جوڙڻ هر سان،
جيءُ نہ جڳہ ڪان مڙندو جيسين، جڙندو هر سان مور نہ تيسين،
تنهن لاءِ جڳہ جا ناتا ٽوڙ، جي چاهين جيءُ جوڙڻ هر سان.

سوامي جن جي ڪاويہ ۾ اپما النڪار ۽ روپڪ النڪار جو سهڄ پريوگ ٿيو آهي.

اپما النڪار:

سڳنڌي جهڙين ڪلين ۾ ميٺاج ٿــي شڪر ۾،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

... ۾ ... شاهه ... سن اللهم .

... :

اونهڪ ۾ ذاتي ادب ... آهنگي ،
... لڳي ڪري، ... اوارن .

محسن شاهه "محسن": محسن شاهه "محسن" سنه ۱۹۰۱ع ۾ ٻهڙي ڳوٺ ۾ ... سرور شاهه جي گهر ڄائو. مولوي حاجي عبدالله کان عربي ۽ فارسي سکيو. کيرالو ۾ سرڪاري نوڪري ڪيائين. سنه ۱۹۳۰ع ۾ رب جي راهه ذاتهن رحمدو رهيو. هو رواجي شعري جملي آهي. مسدس شعر مان ظاهر آهي ته کيس مجازي عشق جي چيچڪ لڳي:

ٿا ماهرو ماهر مدمهاڻي مست ڪن هڪ مڪ ۾،
سڌ عشق لٽوليو سور جي صدمهان ڪان گهوڙي پيو،
مولوي کي معلوم ناهي عشق ۽ مستي جي ڄام،
اهو مسئلو هن محسن مستان ڪـــان گهوڙي اڃا.

ولي محمد سنڌرو: وڏيرو ولي محمد سنڌرو سنه ۱۹۰۷ع ڌاري ڪوٽ ميراڻي اپڙان ۾ ڄائو هو. هـــي صاحب زميندار هو ۽ بااخلاق ماڻهو هو. سنه ۱۹۵۶ع ۾ وفات ڪيائين. هن صاحب مداحون، مولود ۽ ايمڪ لکيا آهن. هڪڙي پاڪائي مذهب ۾ ذاتي عقيدت هئي. مسدس ۾اڻي انهيءَ هوندي هئي ته مسدس ٻو ٻن پساهه مدينه ۾ لئي:

مرڻ جي موعد مهراڻي، مون لي ڪر ڪا مدينه ۾،
ڪڄئين هي ساهه سنڌم ٻورو، هلي هيڪر مدينه ۾،
"ولي محمد" ڪـــي وهلو، گهراڻي گهوت مدينه ۾،
جنت لبثيا مدڄهه جاڻي، قبر ڪر مـــون مدينه ۾.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

مرزا همايون بيگ واثق: هي صاحب شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جو فرزند هو. سنه ١٩٠٨ع ۾ ٽنڊي ٺوڙهي حيدرآباد ۾ ڄائو ٿيو. هن صاحب شعر جي مختلف صنفن ۾ طبع آزمائي ڪئي آهي. سندس ڪلام وزن بحر جي لحاظ کان پختو آهي.

ٺارومل ڀڄاج: شري ٺارومل ڀڄاج جو جنم سنه ١٩٠٨ع ۾ شري ٽلسيداس ڀڄاج جي گهر ٿيو. ماستري ڪندي باقي سمير فرصت شيوا ۽ سقل ڪندو هو. ورهاڱي بعدڪيس ساڌو واسواڻي ۽ دادا جشن واسواڻي جي سنگ ۾ روحاني رنگ لڳو. هن پختي پرڪ سلوڪ لکيا آهن. ڪوي ستگر جو ورڻن ڪندي چوي ٿو:

دويه درشٽي سان ستگرو ڪئي تو ديا،
هن گنهگار کي چڪي پاپ وت ڪئي ٿو ميا.

ڪوي جيو کي جاڳرت ڪندي چوي ٿو:

پدا جلد اُٺي سڄاڳ، جو انڌو ٿيو آهين انڌ ۾،
انهيءَ موهه مايا جي وس ڦاٿو آهين وشين گند ۾،
رستو پريوءَ جو پلي ڦاٿو آهين تون ڦند ۾،
داس ٺارو لاٿو رک ستسنگ ۾، جتان ملندئي سوجهرو.

راءِ بهادر چمنراءِ بولچند آڏواڻي: شري آڏواڻي ”ڪرشن گاٿا“ ۾ شري ڪرشن جي ڪشور اوستا جون ليلائون، دوها، چوپائي، هر گيتڪا ڇند، ڀجنگي ڇند دواران پيش ڪيون آهن. ڇند شاسترن جي نيمن سان پوري ريت نڀايو آهي. سندس ڪاويه ۾ روحاني رس آهي. شري ڪرشن ۽ گوپين جي راس ليلا جو ذڪر ڪندي ڪوي چوي ٿو:

ڪرشڻ هاڻ ٿو راس رچائي، هرڪا گوپي آگيا پائي،
انهن جو منڊل منڊلي ٺاهيائون، ڪانڍي ٿيون ڪن ٻوليون مٺيون،

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

يوگيشور جو ڪرشڻ آهه، راس گهڙي ٿو ان وچ ناهي،
ٻن ٻن وچ گل ٻانهن لڳائي، گيت ڳهي وچ تن تو ڳائي،
ڪرشن نڪت هر پنهنجو جانو، پانئين مون ئي ڀاڪر پانو،
چم چم وَهه جي نورن لائي، راس منڊل سڀهن وهه جي لائي،
نيل مٽي جڻ سونهن لڳائي، جاءِ مٽين وچ ٻن ٻن پائي.

ويسومل ڪمون مل ماڌو: پڳتي پرڪ وشين تي ڪجهه سلوڪ لکيا آهن جي "سوجهرو" پستڪ ۾ سنگرهيت آهن. شري ويسومل هڪ آدرشي اَڌياپڪ هو. سندس جنم ۲۵ سيپٽمبر ۱۸۹۹ع ۾ سنڌ ۾ ٿيو.

شير محمد شيرل: شير محمد شيرل سنه ۱۹۰۸ع ۾ نوابشاه سنڌ ۾ ڄائو. هن مئٽرڪ پاس ڪئي. آزاديءَ هلچل جي سلسلي ۾ هن ۱۹۳٦ع ۾ سرڪاري نوڪري ڇڏي ڏني. هي صاحب مضمون نويس به هو ته اخبار نويس به هو. "ڏان" اخبار جو پڻ خاطو ئي رهيو. سندس شعر مان مجازي عشق ۽ حسن جي جهلڪ ملي ٿي:

نازنيني هي نيڻ ڪن ٿا، گهاءَ نشتر ڪان وڌيڪ،
دل قتن ٿا دلربا هي، خال خنجر ڪان وڌيڪ،
جي مٿا مرڪي ڪٽي، تون مٿهن مٿان لاهين نقاب،
سونهن تنهنجي سرس وڌندي، شمس قمر ڪان وڌيڪ،
لعل لب جي خوشنمائي ڪان، ڇپو ٿي عاشق،
چاشني تنهنجي چپن جي، آب ڪوثر ڪان وڌيڪ.

شيرل جي شعر ۾ شرنگار رس آهي. غزل جي مٿين مصراعن مان خيال جي بندش ۽ رواني ظاهر آهي.

الحاج مراد چانڊيو: الحاج مراد چانڊيو سنه ۱۹۰۸ع ڏاري ٻڍڻ ۾ تولد ٿيو، عربي فارسيءَ جو عالم هو. هن عربي فارسي

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

اردو ۽ سنڌيءَ ۾ شعر چيو آهي. سنه ١٩٥٤ع ۾ حج ڪرڻ ويو. اُتي عربستان ۾ اُن دم ڏنائين. هن نظم، غزل ۽ ڪافيون لکيون آهن. سنڌس ڪافيءَ جون ڪي مصراعون پيش آهن:

چيو مولا ملائڪن کي ته محمد مصطفيٰ ايندو،
ادب سان سڀ صفون ٺاهيو، نبي نورالهديٰ ايندو.
لڳو ناقوس نوراني، وڳا سڀ ساز سبحاني،
قلم آيت قراني، ماڻهن مون وٽ مزا ايندو.

نور احمد پڳي 'پرواز':

هي شاعر بدين ۾ سنه ١٩٠٨ع ۾ تولد ٿيو. 'ٽنڊنوار' سندس شاعري تصنيف آهي.

مولا بخش مولائي:

مولا بخش مولائي سنه ١٩٠٨ع ۾ ڏوڪريءَ پرسان ڳوٺ عاربجا ۾ تولد ٿيو. هن صاحب بيت ۾ ٿيهه اکريون لکيون آهن. شاعر انسان کي غفلت جي ننڊ مان بيدار ڪندي چوي ٿو:

الف اول ڪر خدا جي يادگيري اي ادا!
ڪين غافل ٿي گذارج نيت ايندا ڪم خدا.
ڪر عبادت ۽ رياضت، رهه نه جانب ڪان جدا،
پاڪ مالڪ جي مٿان صدبار ڪر سر فدا،
سو خدا ونـد پاڪ خالق هميشـل حـيا آ.
ٻچ تنهين کان اسم جنهن جو واحد القهار آ.

عبدالفتاح "فائق":

هي صاحب سنه ١٩٠٨ع ۾ محمد عاقل سومري جي گهر ٽنڊو نورهو ۾ تولد ٿيو. هن سرڪاري نوڪري ڇڪي نه زميدنداري پڻ ڪئي. سنه ١٩٥٧ع ۾ گذاري ويو. مثنويات 'فائق' 'مرثيا' ۽ سلام' رباعيات فائق' داستان غم' شهادت نامو' ٻارهائي دل' ڪليات فائق' فائق صاحب جون شاعري تصنيفون آهن.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

امداد عباس شاهہ فدا: هي شاعر سنہ ۱۹۰۹ ۾ ڄاوا هئا. زميداري ڪندي هن سنڌيءَ ۾ ڪجهه ڪلام چيو آهي جو ڪن رسالن ۾ شايع ٿيو.

ماستر چندر: سنگيت آچاريہ ماستر چندر جو جنم سنہ ۱۹۰۹ع ۾ نارو شاهہ ۾ شري آسنداس دائيءَ جي گهر ٿيو. ننڍپڻ ۾ ئي کيس ڳائڻ جو شوق هوندو هو. هن ڳائڻ وديا ۾ ساڌنا ڪئي ۽ گرو گلاج کان گيان پراپت ڪيائين. گهر گرهست ۾ رهندي فقيرن درويشن جي صحبت ڪيائين. سندس زندگيءَ ۾ ڏتراڇ ورليءَ وارو دور نہ آيو. سندس گلي ۾ سرسوتيءَ جو واسو آهي. سندس سوز ڀري سريلي آواز تي سون ماڻهو اکين ڇڪي هوندا هئا. هو ماستر وانيس وارن سندس آواز ۾ ڪيترائي رڪارڊ ڀريا. مايہ ناز ڳائڪ سان گڏ ماستر چندر کي شاعرائي دل آهي. سندس ڪلام جو مجموعو 'چندر جون رهائيون' شايع ٿيو آهي. سندس ڪلام ۾ موسيقيءَ جو ميناج آهي. سندس عاشقاڻي طبيعت جو عڪس سندس شعر مان ملي ٿي. شاعر آفتاب کي التجا ڪري ٿو:

سج اڀر سگهو سهڻو يار ڏسان،
مان صورت جو سردار ڏسان،
سج اڀرڻ ۾ تون اوير ڪرين، جو اوهه عرض ساڻ الڪير ڪرين،
ڪر قياس اداڻ جو دير ڪرين، ڪر دير نہ تون دلدار ڏسان.

ماستر چندر ڏرم ۽ ڏنڀيءَ کان وڌيڪ اهميت عشق کي ڏني آهي:

سواءِ عشق جي ٻيو نہ ايمان گهرجي،
دنيا جي نہ عشرت جو سامان گهرجي،
چندر سچ چوي ٿو نہ ٻيو ڪوان گهرجي.

چندر صاحب جي دل ۾ ڏين ڏکين لاءِ درد آهي. هو مسڪين

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

حالت جو ذڪر ڪندي سرمائيدار کي مخاطب ٿيندي چوي ٿو:

غريبن جي گهر کي نه ديوار در آ،
زمين فرش - ڇت عرش نيلو امبر آ،
جهنگن جهو ٻڙن ۾ جيئن جو گذر آ،
تڏهن بي زبان تي شڪر ئي شڪر آ،
اڙي ڪا گهڙي وڃ وٺن ملڪ والي،
او زردار ڏس سان ٿئي حالي حوالي،

شاعر چندر دنيا جي بي ثباتيءَ جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

دل ڪنهن سان نه جڳ ۾ اٽڪايو،
متان پيار ڪري پوءِ پڇتايو،
گل لاٽي صبح گلزاري آ،
ٿيندي شام ته گل جي تياري آ،
ڏينهن چار چمن ۾ بهاري آ،
جتي آئي خزان گل مرجهايو.

چندر صاحب پڪتي پرڪ ۽ ڪجهه قومي شعر به چيو آهي.

امام الدين ضامن: امام الدين ضامن سنه ۱۹۰۹ع ۾ دبي واهڻ ڳوٺ ۾ تولد ٿيو. سنڌس والد زميندار هو. امام الدين چار پنج درجا پڙهي نيپال ڪاٽي ۾ نوڪري ڪئي. ڪيس فقيرن جي صحبت ملي. ڪيترا سال شهباز قلندر درگاهه تي رهيو. هو شمس الدين جي صحبت ۾ شاعريءَ ڏانهن مائل ٿيو. سنڌس شعر ۾ طنز ۽ مذاق آهي. هن پنهنجي قلم ذريعي زميندارن، سرمائيدارن ۽ رشوتخور عملدارن تي پنهنجي شعر ۾ طنز ڪئي.

ٻلديو گاجرا "گمنام": شري ٻلديو گاجرا جو جنم سنه ۱۹۰۹ع ۾ انهاسڪار ۽ ديش ڀڳت پروفيسر ٽارا چند گاجرا جي گهر

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

شڪارپور ۾ ٿيو. شري ٻلديو ديش جي آزادي آندولن ۾ سرگرم ڀاڱي ورتو. هي صاحب ”ڏياري سوراجيه“ ۽ ”پارلواسيءَ“ جو سمپادڪ ٿي رهيو. سنڌس قلم ۾ جدت آهي. آزادي هلچل ۾ جيل ياترا به ڪيائين. هن وقت هي صاحب امبيءَ مان ’پارلواسي‘ جو سمپادن ڪري رهيو آهي. شري گمدام صاحب مضمون نويس به آهي، ڊرامہ نويس به آهي، اخبار نويس آهي ۽ شاعر به آهي. ’گمدام صدا‘ ’قول ۽ ترانا‘ ’قومي ترانا‘ ’شعر و شاعري‘ ’دردي گيت‘ سندس شعرن جا مجموعا آهن. گمدام صاحب جو آشاوادي درشٽيڪون سندس ڪولا مان ظاهر آهي:

ٻڌو جي پاڻ جو تار و ته دل پرهيجي ٻڌايان جو؟
جي سورج اسمت ٿيو اولهه ته گهر ديپڪ ٻجهايان جو؟
جي قدرت ڪوپ ڪيو موٽي ته مان روڻ مچايان جو؟
منهجي تدبير قسمت سان اڙي هروار ٿي چاهي!
مرڻ جي ماٺ ٿي هيڪر اُٺي سؤ وار ٿي چاهي!

گمدام صاحب ديش پڳيت آهي. ديش جي نوزماڻي لاءِ نوجوانن کي للڪار ڪندي هُوَ چوي ٿو:

ديش نو- نرماڻ ۾ آءُ ڏسون به ڏي پرهيجو حصو،
ملڪ جي روشن اڏاوت ۾ لڳاءِ جي ۽ جسو،
هي ڪرڻ جو وقت آهي ڪين پرهيجن سان رُسو،
جي گهٽين هرگز نه نهندو تهنجي پوين جو قصو.

شاعر گمدام جو ترقي پسند نظريو سندس شعرن مان ملي ٿو. شاعر شاهوڪارن جي حقيقي تصوير پيش ڪندي متن طنز ڪري ٿو:

لون اٽي پونجي پتي پل سود هيڪاندو ڪماءِ،
رت غريبن جو جي چوسين تهن ۾ ڪجهه اُلڪو نه آهه.

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

ڪم ڪندڙ ٻڌهجن کي ٻيڙي ٻڌهجو ڏن دولت وڌاءِ،
ٻوءِ پل ٻيلڪ اڳيان لون ٻاڪي کي سيوڪ سڏاءِ.

تمام صاحب جو شعر سنڌس دماغ جي اپج آهي نه دل جي.

سرورعلي سرور: هي اديب سنه ١٩٠٩ع ۾ حاجي نظرمحمد سلاوٽ جي گهر ڪراچيءَ ۾ تولد ٿيو. سنڌس ڪهاڻيون ۽ شعر جدا جدا رسالن ۾ شايع ٿيا.

عبدالعلي قلبهاڻي: پروفيسر عبدالعلي فتحعلي قليباڻيءَ جو فرزند هو. سنه ١٩٠٩ع ۾ روهڙيءَ ۾ تولد ٿيو. سنڌس شعرن جا مجموعا ’من اڇل‘ ’قلب جي ڪوڪ‘ شايع ٿيا آهن.

ڪوي هوندراج دکايل: راشٽريه ڪوي هوندراج دکايل جو جنم سنڌ جي الهاسڪ نگر لاڙڪاڻي ۾ ١٦ جنوري سنه ١٩١٠ع ۾ شري ليلارام ماڻڪ جي گهر ٿيو. پرائمري تعليم حاصل ڪري ڪانءِ پوءِ سنه ١٩٢١ع ۾ شري هوندراج قومي هلچل ۾ پاڻ ورتو ۽ ساڻ ساڻ آريه سماج ۾ سڪريه ڀاڱي وٺڻ لڳو. سترن ورهين جي عمر ۾ هي گيت گنگنائيندو هو، گيت ٺاهيندو هو. سنه ١٩٢٣ع ۾ هي ڪوي ڪشنچند بيوس جي سمپرڪ ۾ آيو. ١٩٢٣ع ۾ سنڌس ٻهرٻون پستڪ ڪرشن ڀڳتاولي ۽ ١٩٢٦ع ۾ آريه ڀڳتاولي پستڪ پرڪاشت ٿيا. انميڊونر ڊرئميٽڪ سوسائٽي ۾ ڀڳ پاڱي وٺندو هو. سنه ١٩٣٠ع ۾ هفتيوار ”هندو مان“ اخبار جو سمپادڪ ٿيائين جنهن ۾ قومي هلچل بابت ليک لکيل هوندا هئا. انگريز سرڪار سنڌس ان اخبار تي بندش وجهي مٿس مقدمو هلايو. جنهن ڪري کيس سنه ١٩٣٠ع ۾ ٻه دفعا جيل وڃڻو پيو. شري هوندراج هاڻي دکايل جي نالي سان پرسڌ ٿيو. سنڌس گلن ۾ سرسوتيءَ جو واسو آهي. سنڌو ڳائيندڙ ٻه آهي ته گيت به ٺاهيندڙ آهي. آزاديءَ جي آندولن ۾ هن

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

سڪرنڊ پاڳارو ورتو. هن ديش ڀڳتيءَ سان ڀريل ڪيترائي نوي ڪوتائون ۽ گيت لکيا ۽ اهي گيت ۽ ڪوتائون جڏهن ھو ڪچهريءَ سان ٽال ونندي ڳائيندو ھو تڏهن ھزارين سنڌ واسين جي نراس اداس دلين ۾ ديش ڀڳتيءَ جي لھر ڊوڙي ايندي ھئي، ديش ڀڳتيءَ جو جذبو پيدا ٿيندو ھو. شري دڪايل سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ وڃي سوتنترتا جو سنديش سڻائي نئون روح ڦوڪيو. شري دڪايل ڪيترا ناٽڪ پڻ لکيا.

سنه ۱۹۳۷ع ۾ ھن دڪايل پريس استاپن ڪئي جتان ”دڪايل“ اخبار جو سمپادن پڻ ڪيو. ڀارت جي آزاديءَ جي آندولن ۾ ڇهه دفعا شري دڪايل جيل ياترا ڪئي. شري دڪايل راشٽر پتا مهاتما گانڌيءَ جو انڌ اپاسڪ آهي. ھن گانڌيءَ جي سڌانتن جي پوري پيروي ڪئي. ۱۹۴۸ع ۾ مٿس تهمت مڙهي وئي ته ھو رتيديري آشرم ۾ سرڪار خلاف ھٿيار ناهي ٿو.

سنڌ پاڪستان ۾ ورتڪول پرسٿتن سبب آخر شري دڪايل وطن جا وڻ ڇڏي پوءِ ڀارت پوميءَ ۾ آيو. ڀارت ۾ سنڌس آمد تي قومي سيوائن سبب سواگت ڪيو ويو. ڪڇه وقت ھو الهاسنگر ۾ رھيو. پائي پرتاب جي پريرڻا سان ھن گانڌيڌام ۾ نئين سنڌ اڏڻ جي ڪلپنا ڪئي ۽ اُن کي ساڪاررو روپ ڏيڻ لاءِ ڪمرڪشيءَ ڪري ٻڌن ۾ ٻزارين لڳايون. گانڌيڌام ۾ مٿري منڊل جي استاپنا ڪري وديا جي کيتر ۾ انوکو ڪارج ڪيو. مٿري وديالي، مٿري ڪنيا شالا، مٿري مهاو وديالي کوليا. انجنيئرنگ ڪاليج کوليو.

شري دڪايل سنت ونوبا ڀاوي ۽ شري ڄي. پرڪاش نارائڻ سان ڪڏ ڀودان آندولن ۾ سڪرنڊ پاڳارو ورتو. پنهنجن ھندي گيتن دوارا ڀارت جي ڳوٺن ۾ سرھائيءَ جو واتاورڻ پيدا ڪيو ۽ حقدارن کي حق وٺڻ لاءِ سجاڳ ڪيو. گرديو ڪشنچند بيوس جي آشيرواد سان ئي ھن سنڌي ساھتيہ جا گهڻا پريا. ھـو ھڪ

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

آدرشي ۽ لياڳي شخص آهي. هـي صاحب ودوان آهـي،
سنگيتڪار آهي، ساهتيڪار آهي. سچو راشٽر ڀڳت آهـي ۽
سماج شيوڪ پڻ آهي.

دکايل صاحب سنڌيءَ جو راشٽر ڪوي آهي. ديش جـي
آزاديءَ جي دؤران هن صاحب ملڪي محبت وارا سوين گيت
ڪوتائون لکيون. ’وڻ ڪهاڙو‘ سندس شاهڪار ڪوتـا
آهي. ان ڪوتا جون پويون مصراعون پيش آهن:

وڻ مٿي هن ملڪ جي آزادگي جاٽي سدا،
گِرِ غلاميءَ جي ڪهاڙي جو نـ تيو ڀيري خدا.
هي نصيحت ناهه ليڪن دل دکايل جـي پڪار،
جا ڪندي غافل وطن وارن کي جاڳائي هوشيار.

دکايل صاحب ’ليلي مجنون‘ ڪهاڻي ذريعي ديش ڀڳتيءَ ۽
قربانيءَ جو سنديش ڏنو:

ڪٿيءَ جي ڪٿوري جـا مجنون گهڻا،
مگر رت ڏيـڻ وارا ڪي ڪي ڪٽا،
فدا سر جـي آزادي، ليلي تان ڪن،
وطن ڪان مٿي ڪجهه نـ وانجهي رکن،
دکايل! آهي ديش جـا گهڻگهرا،
پرن جي گهڻا ملڪ ۽ قـوم جا.

’نـ روڪ مدهجي راٽي‘ ۾ دکايل صاحب جـو قومي جذبات
وارو لوڪ ٻوليءَ گيت آهي. ديش ڀڳت آزاديءَ جي حاصلات جو
سنڪلپ ڪندي چوي ٿو:

سر ڏيئي سـو ڀـن جاڳائيندس،
مٿيءَ ماءُ جو درد گهٽائيندس،
موڻکي ڪانڌيءَ جي چرخي جو قسم!
وڪ پٺتي ڪيـن هٽائيندس.

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

ڪوڙو راجا پرجا، ڪوڙي، ڪوڙو ستا جو مان،
ايڪو سچ رڳو پرماتما، ساڪي ساک پري.

پرهم جو ساڪيانڪار ساڌڪ کي ٿڌهن ٿيندو جڏهن هو
پرهمچي جيءَ ۾ جهاتي پائيندو.
اندر ڪوچ ڪري لهه لعل، اندر کوچ ڪري،
دل جي درپن ۾ ڪر درسن، ساڌڪ ڌيان ڌري.

ڪري دکايل دل جي درپڻ ۾ چاهي ڪعبي يا مندر ۾ هڪ
پرهم جو درشن ڪري ته، اهو پرهم نرگڻ به آهي ته سگڻ به آهي.
دل جي درپڻ ۾ لاهوتي! ٿمهنجو منهنجو ساڳيو روپ،
ڪعبي بت خاني ۾ سوئي نرگڻ سرگڻ هڪ سروپ.
ڪري سالڪ کي پاڻ سڃاڻڻ جي صلاح ڏيندي چوي ٿو:
گيان گگن ۾ ديپ جلائي اوديا انڌ اگيان مٽائي،
سوکيم من جو ڀيد مٽائي، پرجهه سو روپ انوپ.
ساري سرشٽيءَ جو سرجڻ ارهم ئي ڪيو آهي ۽ سڀني صورتن
۾ پاڻ ئي وياپڪ آهي:
هي جڳ سارو نور اپايو،
هر صورت ۾ پاڻ سمايو.

هڪ جيو پاڻ کي پئي جيو کان الڳ سمجهي وينو آهي، اهو
سنڌس اگيان آهي. حقيقت ۾ سڀ هڪ ۽ حق آهي.
پر حقيقت ۾ جي ڏسون ته شي آهي اها ئي،
خالق هڪڙو خلق جو جنهن خلقي خدائي،
ٿمهنجي منهنجي پاڻ ۾ آ عبث جدائي.
مکتيءَ جو مارگ ٻڌائيندي ڪوي دکايل چوي ٿو:
مکت جي چاهين ته ڇڏ وڪ سم وشيءَ ۽ واسنا،
سانت، ڌيرج ۽ کميا جي ساڌ پورن ساڌنا.
ڪوي دکايل جي ويچار موجب جيو جڏهن پنهنجي ساکي سوروپ

Gul Hayat Institute
© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

جو درشن ڪندو تڏهن هو جنم مرڻ جي چڪر کان مڪت ٿي ويندو.

اي دکايل! پنهنجي نج سروپ جو هڪ ڏيان ڌر،
اُهڙي رڪ شڪ پاونا، ٿيندين اجر، ٿيندين امر.

ڪوي دکايل پنهنجي شعر ذريعي سماجڪ ڪرسمن ۽ پرائين وروڌ سچيت ڪيو. هن صاحب شاهه صاحب وارن سُتن لوڪ ڪهاڻين کي گيتن ۾ پيش ڪيو آهي. انهن گيتن ۾ موسيقي ۽ ميناج آهي.

دکايل صاحب جي گيتن ۾ ورهه ويدنا آهي جا پاٺڪ جي دل کي ڇهي منو درد پيدا ڪري ٿي:

اکڙين ۾ چلڪي چلڪي، پلڪي پوي ٿو پاڻي،
چپ چاپ لڙڪ لاڙي، بس راتڙي وهاڻي.
سڏڪا پري سڏيان ٿي، سڏ جو نه سڏ پڏان ٿي،
سڪ پٺي سمهي الاجي، ٿـي پرت وڃي پراڻي.
آهيان اصل دکايـــل، سڪ ڪين ڪي سڃاڻان،
جمندي جٺي هيس، هـــر سورن ڪيس سياڻي.

فراق جي حالت ۾ اکڙين جو ذڪر ڪندي شاعر چوي ٿو:

آليون ئي آليون اکڙيون، آليون ئي آليون،
روئن رت پياليون، اکڙيون آليون ئي آليون.

ڪيمت ۾ هڪ هاريءَ جي نار پنهنجي پريتم جو انتظار ڪندي چوي ٿي:

پبن ڪڙي پيهي ٿي پوليا! پل پل ڪريان پڪار،
ڪانوَ ٽڙي تو طرف مڃان ٿي من ڪـو پهچي پار،
رونبا نڪتا، اوبر نڪتا، نڪتو پٺي جو ساهه،
ساوڻ مان پيلا ٿيا نيلا لاب پيا ٿيو ڳاهه،
تڏهن به تون موٽئين نه مسافر! ڪهڙي ڏيان ميار.

Gul Hayat Institute

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

هن گيت ۾ اهڙا سنڌي استعمال ٿيل آهن، محاورا پڻ
مثال آهي.

ڏکايل صاحب جو شعر سليس ۽ مسجع آهي. ان ۾ وزن ۽ رواني آهي. دل جي گهرائي ۽ الهوائي آهي. تشبيهون، محاورا، استعارا، ترڪيبون ۽ تمثيلون، اصطلاح، ورڻ، سنڌي ورڻ ۽ محاورا جو خاص ڌيان رکيو آهي. تشبيهون، استعارا ۽ علامتون جو سهڻو استعمال ٿيو آهي:

ڪايا جي سونهن ناري ۾ ڪايا پڪسي پرڪاشي،
پوڄ پوڄ ۾ جهون ڪوهي پاڻي اڇو سيڪشي،
آشا جي سنڌر سپنن ۾ ڪاڙي ساڙي واسي،
ٻيئي لالسا ۾ ڪي مڪتي رهي روڪ جي ناسي.

ڏکايل صاحب جي ڪاوش ۾ ڏهر ورس، شالس ورس ۽ ٻيئي ورس ۾ آهي.

گوبندرام راڳسنگهاڻي "سائل": سائل صاحب جو جنم

١٩١٠ع ۾ شري سلامتراءِ راڳسنگهاڻيءَ جي گهر شهداد ڪوٽ ۾ ٿيو. هي صاحب قابل وڪيل هو. ديش جي ورهاڱي بعد انڊور ۾ جلگائو ۾ وڪالت ڪيائين. هن صاحب ادب جي جدا جدا صنفن ۾ قلم آزمائي ڪئي آهي. 'سنڌو جون لهرون' ۽ 'قول دائي' ۾ سندس ڪجهه ڪوتائون سنگرهيت آهن. سندس شعر مان ملڪي محبت جي جهلڪ ٿي ملي:

هماچل جي چوٽي چوٽي، جهنڊو هند جو جهلائيندس،
بلند آواز جئه هند، سان گگن سارو گونجائيندس،
ڏسان ڪنهنکي همت آهي، ڪري اي حرمتي هند جي،
ڏئي سر، شان ۽ سو مان ڀارت جو بچائيندس.

ساڳيءَ سنڌ مان لڏ پلاڻ وقت شاعر سائل الوداع ڪندي چيو:

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.

www.drpathan.com

Page # 510

سنڌڙي، جهنڊڙي، آب ڏراي، آسمانو، الوداع،
اڄ جدائي، موڪلائي، مسلمانو، الوداع!
هيءَ ٻڌي، ٻاڻي هوا سنڌ جي، دعائون سؤ سلام،
اڄ خدا حافظ، الا ظالم زمانو الوداع.

پنڊت ڪشنچند جيٽلي: پنڊت ڪشنچند جيٽلي جو جنم سنه ١٩١٠ع ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ مهاراج ٽوپڻداس جيٽلي جي گهر ٿيو. پنڊت ڪشنچند سنسڪرت سنڌيءَ جو ودوان آهي، کوجنيڪ آهي. هن جدا جدا وشين تي ڪوتائون لکيون ۽ ڪوي ڪاليداس جي ميگهدوت جو سنڌي ڪوتا ۾ ترجمو ڪيو آهي. سندس ترجمي جي خوبي اها آهي جو هن ڪاليداس واري ڇند ۾ ئي ترجمو ڪيو آهي.

شيخ عبدالله عبدالواسع "عبد": هي شاعر سنه ١٩١٠ع ۾ نئون آباد ڪراچيءَ ۾ تولد ٿيو. ٽيچرس ٽريننگ ڪاليج جو وائيس پرنسيپال ٿيو. ان بعد ڊپٽي ايجوڪيشنل انسپيڪٽر مقرر ٿيو. هي صاحب علم عروض ۾ ماهر هو ۽ نقاد پڻ هو. سندس شعر پڪو پختو آهي. سندس غزل جا ٻه بند پيش آهن:

هجر ۾ آه وفغان اي دل ناشاد نه ڪر،
لطف الفت جو اهو آهه نه فرياد نه ڪر.
يار جي جور جفا جي هي شڪايت ڇو عبد،
ظلم سهه ظلم مگر شڪوه ۽ بيداد نه ڪر.

رستم فقير: رستم فقير سنه ١٩١٠ع ۾ ڳوٺ محمد خان ۾ تولد ٿيو. هن صاحب بيت ۽ ڪافيون چيون آهن. سندس ڪلام ۾ تصوف جا خيال سمايل آهن:

ڪلمون جن جي قلب ۾ رڳون روز رڙهن،
وحدت ٿيو وجود ۾ لا واجا سر وڄن،

© 2019 Dr.Pathan. All Rights Reserved.